

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

JERNEJA LAKOVŠEK

ZGODBE OTROK LOČENIH STARŠEV

MAGISTRSKO DELO

Ljubljana, 2018

PODATKI O MAGISTRSKEM DELU

Ime in priimek: Jerneja Lakovšek

Naslov: Zgodbe otrok ločenih staršev

Kraj: Ljubljana

Leto: 2018

Št. strani:

Št. tabel: 1

Št. grafov: /

Št. bibl. opomb: /

Št. prilog: 1

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Ključne besede: otroci, ločitev/razveza staršev, starševski konflikt, družina

Povzetek: Magistrsko delo temelji na otrocih in njihovem doživljanju razveze zakonske zveze oziroma razpada zunajzakonske skupnosti njihovih staršev. Zanimale so me spremembe, ki se zgodijo pri procesu razhoda in transformacije družinske skupine in vplivajo na vse udeležene v omenjenem procesu. Osredotočila sem se predvsem na raziskovanje doživljanje otrok, njihove osebne izkušnje in zgodbe ter morebitne vplive razveze/ločitve na njih, njihovo življenje zdaj ter odnos do družine.

Title: CHILDREN STORIES OF PARENTAL SEPARATION

Key words: children, parental separation/divorce, parental conflict, family

Abstract: The master's thesis is based on children and their experience of parental separation or divorce. I was interested in the changes that occur in this process and affect all those involved in the process of separation and the transformation of the family group. In particular, I have explored the experience of children, their personal experiences and stories, and the possible effects of divorce on them, their life now and the aspects of the family.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Jerneja Lakovšek

ZGODBE OTROK LOČENIH STARŠEV

MAGISTRSKO DELO

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Študijski program: Socialno delo

Ljubljana, 2018

PREDGOVOR

Osrednja tema mojega magistrskega dela so zgodbe otrok ločenih staršev in njihovo doživljanje te izkušnje. Predvsem sem želela tem otrokom, zdaj že odraslim, dati priložnost, da o omenjeni temi spregovorijo. Pri zbiranju zgodb se je dogajalo, da so se mi vključeni zahvaljevali, da so lahko o tem napisali zgodbo, saj je bila to zanje prva takšna izkušnja, prvič je nekoga zanimalo, kako so se počutili. Zatorej je bilo zbiranje zgodb za »moje« pisce tudi terapevtsko in osvobajajoče, nekateri so prvič zares razmišljali o ločitvi svojih staršev in na kakšen način jih je zaznamovala, se jih dotaknila. Vesela sem, da jim je to pomagalo pri osebnostnem izpopolnjevanju.

Konec partnerskega odnosa, pa naj bo to zaključek zakonske zveze in sledeča razveza ali zaključek zunajzakonske skupnosti ter ločitev, je boleča in težka izkušnja za vse člane družine in za družinski sistem, ki razpade. Ločitev predstavlja naporno obdobje sprememb, ko se vsi udeleženi ne počutijo varne, saj se jim podira svet, v katerem so bolj gotovi. Skozi magistrsko delo sem spoznala predvsem, da je pomembno, da znamo to težko obdobje ubesediti, da si priznamo, da nas je ločitev zelo prizadela ter da zagotovimo tako sebi kot otrokom čim večjo varnost v omenjenem procesu. Ločitev, razveza, konec odnosa, ali kakor koli to poimenujemo, za posameznika vedno pomeni neuspeh. V tem procesu se tudi starši soočajo s svojimi težavami, negativnimi čustvi. Od njih se pričakuje, da bodo znali in zmogli varnost zagotoviti otroku, a je pogosto ne znajo niti sebi. Skozi zgodbe sem spoznala, da bi pogosto prav starši potrebovali več podpore in pomoči, da bi ju lahko zagotavljali tudi svojim otrokom.

Ločitev je bila opisana tudi kot pozitivna, in sicer takrat ko so otroci prosili svoje starše, naj se razidejo, saj kot družina ne funkcionirajo več, ravno zaradi tega ker ne funkcionira partnerstvo. Vendar so v teh primerih otroci že dosegli določeno starost, pri kateri vse to lažje razumejo. Moramo vedeti, da mlajšim otrokom ločitev staršev nikoli ni razumljiva, saj se jim zdi, da četudi bo še tako slabo, je vedno boljše, da sta oba starša ob njih.

Delo z družinami prinaša neomejeno raznolikost, vsaka družina je drugačna, ima drugačen sistem, zato moramo temu prilagajati tudi svoj način dela. Čeprav so si zgodbe v nekaterih aspektih podobne, je vseeno vsak otrok svojo izkušnjo doživljal drugače, saj je le-ta samo njegova. Starši najbolj poznajo svoje otroke, zato jim lahko tudi najbolje pomagajo, mi pa moramo predvsem pomagati odraslim, jih opremiti in usposobiti, da bodo znali in zmogli v svojih stiskah otroka postaviti na prvo mesto in ga zavarovati.

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Lei Šugman Bohinc za strokovne usmeritve in podporo pri pisanju magistrskega dela, in še posebna zahvala za vse spodbudne besede in pomoč pri procesu pisanja in oblikovanja.

Hvala mojim najbližjim, ki so skozi celoten študij verjeli vame in me podpirali.

Iskrena hvala vsem, ki so sodelovale v raziskavi, podelile svoje zgodbe in brez katerih to magistrsko delo ne bi moglo nastati ter ne bi imelo vrednosti, ki so mu jo dale s svojimi izkušnjami.

Vsebina

1	TEORIJA.....	8
1.1	DRUŽINA KOT SKUPINA.....	8
1.1.1	Spremembe družine.....	8
1.1.2	Uspešne družine, družine, v katerih je članom dobro.....	10
1.1.3	Komunikacija v družini.....	12
1.1.4	Sposobnost za konflikt.....	13
1.1.5	Sposobnost za ljubezen in pogajanje.....	13
1.1.6	Odpornost družine.....	14
1.2	LOČITEV/RAZVEZA.....	15
1.2.1	Razlogi za razvezo.....	16
1.2.2	13 faz razveze po Margaret Robinson.....	18
1.2.3	Vpliv na otroke.....	21
1.3	REORGANIZIRANE DRUŽINE.....	24
1.4	PARTNERSTVO/STARŠEVSTVO.....	25
1.4.1	Partnerstvo.....	25
1.4.2	Starševstvo.....	27
1.4.3	Zavezništvo staršev.....	28
1.5	PODPORA IN POMOČ OTROKOM.....	29
1.5.1	Centri za socialno delo.....	29
1.5.2	Otrok kot uporabnik.....	31
1.5.3	Psihološke pravice otrok.....	32
2	EMPIRIČNI DEL.....	33
2.1	PROBLEM.....	33
2.2	OPORNA VPRAŠANJA ZA PISANJE ZGODBE.....	34
2.3	METODOLOGIJA.....	35
2.3.1	Vrsta raziskave.....	35
2.3.2	Merski instrument in viri podatkov.....	35
2.3.3	Populacija in vzorčenje.....	35
2.3.4	Zbiranje podatkov.....	36
2.3.5	Obdelava in analiza podatkov.....	36
2.4	REZULTATI.....	40
2.5	RAZPRAVA.....	56
3	SKLEPI.....	68

4	PREDLOGI	71
5	VIRI IN LITERATURA.....	72
5.1	Spletni viri	76
6	PRILOGE	77

1 TEORIJA

1.1 DRUŽINA KOT SKUPINA

1.1.1 Spremembe družine

Družine so se skozi čas odmikale od modernega modela nuklearnih družin, saj se spreminja starostna struktura, spreminjajo se družinske vloge, delitev dela, spolna struktura, družinski poteki, vendar pa družina še vedno nosi dve osrednji funkciji, ki sta socializacija otrok ter psihična stabilizacija odraslih posameznikov. Pomembna za vse te spremembe je reflektivna individualizacija, kjer posameznik sam kreira svoje življenje in njegov potek ter je pri tem manj kot v preteklosti vezan na norme in določeno časovno zaporedje. Postmodernizem je za družino prinesel ogromno sprememb, zlasti glede njene oblike in načina življenja. Najprej se je spremenila oblika in kompozicija družine, saj se je pojavila pluralizacija družinskih oblik, razvile so se nove oblike, prej osnovna, to je nuklearna družina, pa se je zmanjševala. Povečal se je delež enostarševskih in reorganiziranih družin ter istospolnih in samskih gospodinjstev, kar lahko povežemo s porastom ločitev. Druga pomembna sprememba je, da se je v nuklearni družini število družinskih članov zmanjšalo, po drugi strani pa se je v reorganiziranih družinah število članov povečalo, zato ne moremo trditi, da so družine manjše. Pogosti so neporočeni pari z otroki, enostarševske družine z otroki (predvsem matere) ter zaznan je pomemben porast parov brez otrok, ki je posledica vseh drugih globalnih sprememb (spremembe spolnih vlog, družinskih pričakovanj, možnosti izbire) (Švab, 2001).

Medtem ko se število porok manjša, se vidno večja število razvez zakonskih zvez. Število razvez na 1000 prebivalcev se od leta 2000 do leta 2013 ni bistveno spreminjalo. V Sloveniji se razveže povprečno malo več kot 1 par na 1000 prebivalcev. V letu 2013 je bilo v Sloveniji razvezanih 2351 zakonskih zvez; največ razvez je bilo v letu 2005 (2647), najmanj pa v letu 2000 (2125). Število razvez zakonskih zvez je v obdobju po drugi svetovni vojni iz leta v leto raslo. Od približno 700 razvez v prvi polovici 50. let je do leta 1985 narastlo na 2500. Po tem letu je sledilo desetletno obdobje zniževanja števila razvez zakonskih zvez. Minimum je bil dosežen leta 1995, ko je bilo razvezanih 1585 zakonskih zvez ali 0,8 na 1000 prebivalcev. Od tega leta dalje število razvezanih zakonskih zvez spet stalno raste. V letu 2014 se je v Sloveniji razvezalo 1,2 zakonske zveze na 1000 prebivalcev (Eurostat, 2015).

Nezakonske zveze so pred razvezo trajale povprečno 14,1 leta. V zadnjih 20 letih se je najbolj povečalo število tistih parov, ki so se ločili po več kot 15 letih zakona (polovica razvez v letu 2014). Zelo malo je bilo razvez zakonskih zvez, ki so trajale manj kot eno leto (v 2014 jih je bilo manj kot 1 %) (op. cit., 2015). Predvsem je pomembno vedeti, da niso samo razveze zakonskih zvez tiste, kjer trpijo otroci, temveč tudi ločitve med partnerji, ki se ne poročajo. Število sklenitev zakonskih zvez se je v Sloveniji v zadnjih 60 letih močno zmanjšalo; v letu 1954 se je poročilo 14126 parov, v letu 2014 pa 6571 parov. Število sklenitev zakonskih zvez na 1000 prebivalcev se je od leta 1954 zmanjšalo za trikrat, v letu 2014 so bile sklenjene 3,2 zakonske zveze na 1000 prebivalcev. V letu 2014 se 58,3 % otrok ni rodilo v zakonski zvezi. Število novorojencev, katerih matere niso poročene, se povečuje od 70. let prejšnjega stoletja. Med materami prvorojencev jih več kot dve tretjini ni bilo poročenih. Da zunajzakonske skupnosti postajajo vedno pogostejša oblika življenjskih zvez mlajših parov, lahko posredno sklepamo tudi na podlagi števila drugorojencev. V letu 2014 se jih je namreč kar polovica rodila neporočenim materam. Z vsakim višjim redom rojstva se delež rojstev otrok, katerih matere niso poročene, sicer zmanjšuje, vendar je bila v letu 2014 še vedno tretjina mater tretjerojencev neporočenih (op. cit., 2015). Andrejč (2014) opisuje, da se je v letu 2005 razvezala kar polovica sklenjenih zakonskih zvez, v zadnjih osmih letih pa se je povprečno več kot vsaka četrta sklenjena zakonska zveza končala z razvezo. Vendar ti podatki vseeno obsegajo samo uradno sklenjene zakonske zveze, ne moremo pa pridobiti podatkov za zunajzakonska razmerja. Vendarle je za nas najbolj pomembno to, da je več kot polovica razvez v Sloveniji tudi izkušnja otrok.

Statistiko so spremenile tudi maritalne spremembe, saj se poroči veliko manj partnerjev, raje se odločijo za zunajzakonsko skupnost ali kohabitacijo. Partnerji ob prvi poroki dosegajo višjo starost, prav tako se večkrat ločujejo in ponovno poročajo. Ker je porast razvez in razhodov najpogostejši pri mlajših odraslih parih v prvih letih zveze in z mlajšimi otroki, je pogostejša reorganizacija bolj pričakovana.

Zaznavna sta upad rodnosti ter naraščanje števila rojstev v zunajzakonskih zvezah in kohabitacijah, prav tako višanje starosti ob rojstvu prvega otroka oziroma odločitvi zanj (v Sloveniji je povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka nad 30 let). Na rodnost v Sloveniji pomembno vpliva naslednje:

- višanje starosti žensk ob prvem otroku ali možnost izbire, da sploh ima otroke;
- 60 % otrok je rojenih izven zakonske zveze;

- odločitev za otroka je odvisna od življenja v mestu ali na vasi, od izobrazbe in poklica, od verovanja;
- število otrok je odvisno od višine izobrazbe oziroma poklica ženske (ali bo ženska imela tretjega otroka, je odvisno od višje izobrazbe, ženske, ki zasedajo zahtevna delovna mesta, otrok pogosto sploh nimajo) (Švab, 2001).

1.1.2 Uspešne družine, družine, v katerih je članom dobro

Različni avtorji različno poimenujejo družine, v katerih je članom dobro, na primer zdrave, uspešne družine, normalne, funkcionalne. Vsak avtor našteva lastnosti, zakaj in kdaj je družina dobra. Vendar pa je termin uspešne družine tisti, ki povzame družino kot funkcionalno skozi vse prepreke in konflikte. Družine so navkljub vsem izzivom, ki jih srečujejo na svoji poti, lahko uspešne.

»Normalnost« družine je odvisna tudi od socialne konstrukcije, koncepte normalnosti pa v družbi ustvarjajo dominantne družbene skupine (Walsh, 2003). Uspešna družina se torej ne definira na podlagi odsotnosti konflikta, temveč po zmožnostih in uspešnih načinih reševanja le-tega. Uspešna družina je optimalno delujoča ter spodbuja osebno rast vseh članov ter njihovo dobrobit. Funkcionalnost družine je odvisna od posameznikov, ki bivajo v njej in tvorijo družinski sistem, zato moramo družino vedno raziskovati od znotraj, da lahko razumemo njeno delovanje. To pomeni, da raziskujemo njeno družinsko dinamiko, prispevek vsakega člana posebej ter njihove vloge. Vsak družinski sistem je poseben, edinstven, ima svoja pravila. Ne obstaja družinski sistem, ki bi bil dober za vse, saj smo si različni. Pomembno je, da lahko vsi člani družine v njej zadovoljujejo svoje potrebe ter pridobivajo spretnosti ter sposobnosti. Za »zdravo« delovanje in odpornost družine so odločilni družinski procesi (Walsh, 2003).

Čaćinovič Vogrinčič (2008) opisuje družino kot prostor, kjer se človek mora naučiti preživeti. Pomembna sta prostor in čas za skupno življenje, za obrede in rituale, ki posameznike varujejo, saj predstavljajo varnost in se nanje lahko zanesejo. Naloga družine je, da na poseben in edinstven način obvlada raznolikosti med posamezniki in ustvari tak sistem oziroma skupino, ki bo omogočila srečanje, soočenje in odgovornost. V tem procesu spoznavamo tudi neizogibno konfliktnost družine.

Pomembno je, da posameznik v družini zadovolji (vsaj) dve temeljni potrebi, in sicer potrebo po avtonomnosti ter po povezanosti, torej tako po individualnosti kot tudi vpetosti v skupino in sodelovanje in (so)ustvarjanje (Čačinovič Vogrinčič, 1998). Braunmuhl (1995, v ibid.) definira tudi pravico do resničnosti, kjer ima vsak posameznik v družini izkustvo, da je slišan in s tem povečuje temeljni občutek lastne vrednosti. Družina mora izoblikovati sistem, kako bo v procesih prilagajanja ohranila družinsko identiteto in obenem svojim članom omogočila, da ohranijo svojo osebnost (Ackerman, 1996, v ibid.).

Družina je delovna skupina, kjer vsak nekaj prispeva, pomembno pa je, da se slišijo vsi glasovi posameznikov v njej. Naša odgovornost je, da poslušamo, slišimo in odgovorimo vedno znova, kar oblikuje tudi naš družinski način komunikacije (Čačinovič Vogrinčič, 2008). Uspešna družina predstavlja okolje, kjer lahko poteka odprta, iskrena komunikacija, kjer posamezniki lahko izražajo čustva in so pri tem slišani.

Ackerman (1996, v Čačinovič Vogrinčič, 1998) opisuje koncept zdrave družine kot družino, v kateri so postavljena jasna pravila in razmerja med generacijami, vsak posameznik v družini pa ima svojo vlogo. Vsaka družina mora ustvariti svoj lastni sistem pravil, trdi Selvini Palazzoli (v ibid., 1998), v tem procesu pa lahko preizkušajo, kaj lahko in česa ne, in oblikujejo svoja pravila.

Skygger (1995, v Čačinovič Vogrinčič, 2008) kot značilnosti družin, v katerih je članom dobro, navaja:

- temeljna pozitivna, prijateljska naravnost;
- člani družine zmorejo stopnjo čustvene neodvisnosti, ki jim omogoči tako intimnost (povezanost) kot ločenost (samosvojost) in ki olajša prehajanje med njima;
- starša sta v močni in enakopravni koaliciji, pripravljena odločiti sama, če je treba, vendar se prej vedno temeljito posvetujeta z otroki;
- komunikacije so zelo svobodne in odkrite, otrok ve, da ni nesprijemljivih ali prepovedanih čustev, kar ustvarja občutek svobode, veselja in dobre volje;
- sposobnost članov, da svet zaznajo zelo jasno, ki temelji na tem, da smejo sprejeti svoja čustva in jih zato ni treba projicirati na druge ljudi;
- člani družine zmorejo spremembe, ki bi nas druge spodnesle, ker imajo izredno čustveno oporo, ki temelji na transcendentnem vrednostnem sistemu.

Čačinovič Vogrinčič (2008) piše, da lahko otrok le v odnosu s sočlovekom (pri)dobiva dragocene izkušnje za življenje. Z učenjem soustvarjanja lahko otroku omogočimo dovolj dobrih izkušenj o edinstvenosti in skrbi tako zase kot tudi za drugega in o povezanosti ter odvisnosti, da bodo lahko v prihodnosti zmogli izbirati in soustvarjati možnosti izbir.

Vsi, tako otroci kot odrasli, potrebujemo besede in odprte prostore za pogovor, da lahko skupaj raziskujemo, kako bomo skupaj živel. Nekako je to nova svoboda, vendar zahteva novo učenje, da lahko z njo ravnamo odgovorno.

»V družini se pogajamo o delitvi dela, o delitvi moči, o novih dobrih izidih, nikoli se ne pogajamo o čustvih. Čustva se učimo sprejeti. Otrok potrebuje dragoceno izkušnjo, da sme čutiti, občutiti in čustva, občutke sprejeti.« (Čačinovič Vogrinčič, 2008: 70).

Uspešne družine so torej tiste, v katerih je komunikacija neposredna, ki so ustvarile svoj način reševanja konfliktov in jih uspešno rešujejo, kjer se lahko iskreno izražajo čustva, ki so lahko tako pozitivna kot negativna. V uspešni družini sta starša v koaliciji, otroka učita sposobnosti za konflikt, pogajanje in ljubezen.

1.1.3 Komunikacija v družini

Watzlawick (v Čačinovič Vogrinčič, 1998) trdi, da ne moremo nekomunicirati in da tudi z molkom sporočamo. Spreminjanje komunikacije tako v partnerskem odnosu kot tudi v družini zahteva individualni napor, ki lahko povsem spremeni naše življenje. Za uspešno komunikacijo v paru je pomembna samorefleksija in kakšna sporočila pošiljamo eden drugemu. Manj ko je negativno nastrojenih sporočil ter več ko je pozitivno naravnanih, uspešnejši je lahko odnos (Šugman Bohinc, 2015). Day (2010) skozi raziskovanje ugotavlja, da je za uspešno zvezo potrebno razmerje 5 : 1 (5 pozitivnih sporočil, 1 negativno sporočilo) na dan, da lahko partnerstvo uspeva. Pozitivna sporočila so povezana predvsem z občudovanjem, s sporočili o ljubezni do partnerja, s pohvalami in občutkom varnosti. Čeprav je včasih lažje, da izražamo samo negativna sporočila, je pomembno izraziti tudi pozitivna, saj ta ohranjajo uspešnost razmerja. Izredno pomembno se je zavedati, da bo na otroke prenesen komunikacijski slog, ki ga bosta s partnerjem razvila, in se bo prenašal še naprej (Day, 2010).

Selvini Palazzoli (v Čačinovič Vogrinčič, 1998) v družini opredeljuje oblikovanje pravil, kjer vsak član družine preizkuša, kje so meje, kaj lahko in česa ne. S tem raziskovanjem družina ustvari svoj lastni sistem pravil.

Satir (1992) navaja obrambne vzorce komunikacije v družini, ki so obtoževanje, pomirjanje, odvrčanje pozornosti ter racionaliziranje. Vsi ti komunikacijski vzorci so v nasprotju s kongruentno oziroma skladno komunikacijo, kjer je vsebina tega, kar govorimo in počnemo, v skladu z nami in našimi čustvi. Vsaka družina potrebuje tudi nekongruentne vzorce, saj včasih posameznik v družini želi le, da se ga sliši in potolaži, ne pa, da pride do sprememb.

1.1.4 Sposobnost za konflikt

Mertens (v Čačinovič Vogrinčič, 1998) opisuje sposobnost za konflikt kot pridobljeno, naučeno sposobnost posameznika, da konflikt zazna, ga prepozna in se z njim sooči ter ga začne reševati ali pa se odloči, da bo z njim živel. Konfliktnost je v odnosih nujna in neizogibna. Uspešna družina ni tista, ki nima konfliktov, ampak tista, ki jih uspešno reši.

Skyner (1995, v ibid.) opisuje »čustva, skrita za zaslon«, čustva, ki so prikrita in zanikana zaradi strahu pred nesprejemanjem. To so čustva, ki povzročajo probleme, ne pa konflikta.

1.1.5 Sposobnost za ljubezen in pogajanje

L'Abate (v Čačinovič Vogrinčič, 1998) trdi, da mora otrok v družini razviti obe sposobnosti, saj je od tega odvisna funkcionalnost družine. Pomembno je, da se otrok pri pripisovanju pomena sebi in drugim nauči položaja, kjer sta v pogajanju pomembna oba in lahko skupaj zmagata.

Pripisovanje pomena sebi in drugim je povezano s temeljno pravico do resničnosti ter s potrebama do avtonomnosti in povezanosti. Intimnost se kaže v tem, kako se družina odziva na boleče dogodke in ali je zmožna podeliti čustva prizadetosti ter strahu pred njo. V tem kontekstu se tega načina učijo tudi otroci. Izkušnja dobljene in izkazane ljubezni je nujna, zato da jo lahko otroci ponotranjijo in se lahko generacijsko prenaša naprej (Čačinovič Vogrinčič, 1998).

Pogajanja so mogoča v družini, ki dosega neki nivo funkcionalnosti ter upošteva možnost za edinstvenost ter prostor za soočanje. Zaradi pogajanja meje v družinskem sistemu ne postanejo nepotrebne, temveč zgolj spremenljive (L'Abate, v ibid.).

1.1.6 Odpornost družine

Odpornost oziroma rezilientnost opredelimo kot sposobnost, da si po težavah znova opomoremo in smo zaradi izkušnje močnejši ter si znamo bolje pomagati. Je aktivni proces vztrajanja in samomotiviranja, »samodvigovanja« ter rasti kot odgovor na krizo, ki nas lahko doleti v družinskem življenju. Za družinsko odpornost moramo prepoznavati in krepiti tiste interakcijske procese, ki pomagajo prebroditi krizo in se postaviti nasproti izzivom ter jih preživeti (Walsh, 1998). Posamezniki in družine so odporni, ko gradijo podporne sisteme ter rešujejo probleme na ustvarjalen način (Šugman Bohinc, 2015).

Ganong in Coleman (2002) definirata, kateri družinski procesi krepijo odpornost:

- Komunikacijski procesi morajo vključevati odprto izkazovanje čustev, tako pozitivnih kot tudi negativnih, odprt pogovor ter pogovore o osebnih strahovih, na drugi strani pa pozorno poslušanje članov, ko se vse to izraža. Pomembna sta reševanje problemov skupaj s člani družine in konsistenca tega, kar govorimo in kar delamo.
- Rutine vzpostavljajo stabilnost v času krize, saj predstavljajo varnost, kjer ima vsak svojo vlogo in svojo nalogo. Gre za skupno preživljanje časa in s tem tudi povezovanje družinskih članov med sabo.
- Družinska povezanost veča odpornost. Družine skupaj preživljajo več časa ter več sodelujejo, da bi lahko dosegle svoje cilje. Imajo ravnovesje med skupno preživetim časom in časom, ki ga člani preživijo ločeni. Člani družine z večjo odpornostjo imajo večji občutek pripadnosti družini ter pripisujejo večji pomen sodelovanju, vendar pa ustvarjajo in spoštujejo tudi meje med sabo.
- Ustvarjanje skupnih pomenov o tem, kako se družina odziva na stres ali krizo, ter pozitivna naravnost.

Walsh (2003) našteje načela sistemske odpornosti in kako jo krepiti. Treba je:

- razumeti in krepiti individualno trdnost v kontekstu družine in širšega socialnega sveta;
- vedeti, da kriza vpliva na vse člane in na skupino, saj prinaša motnje v sistem posameznika in povzroča odnosne konflikte;
- družinski procesi prenašajo učinke stresa na vse v družini, zato so v tem kontekstu pomembni varovalni dejavniki;
- družinski procesi lahko prav tako vplivajo na potek kriznih dogodkov.

Najpomembneje je, da se zavedamo, da imajo vse družine potencial za odpornost, ki ga lahko tudi povečajo. Kako se posamezniki in družina spoprijemajo s stresorji, je odvisno od varovalnih dejavnikov oziroma dejavnikov ranljivosti, ki so osebne značilnosti posameznika, družinski procesi in odnosi ter ekološki sistemi zunaj družine. Vsi ti lahko pripomorejo k večji odpornosti (Walsh, 1998).

1.2 LOČITEV/RAZVEZA

Andrejč (2014) navaja, da se je po statistiki v zadnjih osmih letih več kot vsak četrti zakon končal z razvezo, v letu 2005 se je končala kar polovica sklenjenih zakonskih zvez. V letu 2017 ima Statistični urad podatke o 6481 porokah ter 2387 razvezah. V primerjavi z letom 2016 je število ločitev upadlo, povečalo pa se je število porok. Vendarle v statistiki lahko zaznamo le razveze sklenjenih zakonskih zvez, uradnih podatkov o ločitvi oziroma razhodu partnerjev v zunajzakonskih skupnostih pa nimamo. Prav tako nimamo podatkov o tem, kako se je družina soočala z odločitvijo za ločitev in s spremembami, ki jih le-ta prinese.

Obdobje, preden se starši odločijo za ločitev in do trenutka, ko je odločitev za ločitev tako daleč, da to povedo, je za otroka najtežje, prav tako v tem času neodločnosti utrpijo največ škode, saj gre za dolg proces, ne pa osamljen dogodek (Charlish, 1998).

Pomembno je, da starši poiščejo pomoč pri drugih ljudeh, predvsem pri ločitvi, ko postane kriza staršev tudi duševna stiska otrok in kot starši niso kompetentni, da bi pomagali svojim otrokom, saj morajo to krizo najprej prebroditi sami. Je pa njihova naloga, da pomoč za svoje otroke poiščejo in jim tako pomagajo, da lažje prebolijo težave. Večja ko je socialna mreža družine in

otrok, lažje se bodo vsi vključeni v ločitev s tem spoprijeli, saj bodo našli podporo in pomoč (Kuntzag, 1997).

1.2.1 Razlogi za razvezo

Zakonska zveza se ne dojema več kot mehanizem prenosa lastnine in ugleda povezanih družin, katerih potomci se poročijo. Pomembno je k razlogom za večanje števila razvez pripomogel tudi spremenjen družbeni položaj žensk, glavni razlog pa tiči v spremenjenih pričakovanjih glede zakonske zveze. Ta ne temelji več na pridobljenih materialnih ugodnostih, temveč je za posameznika pomembno, da ga sklenjena zakonska zveza oziroma partnerstvo izpopolnjuje in da znotraj zveze lahko osebnostno raste. Gre za »michelangelo efekt«, za pričakovanje posameznika, da ga bo drugi klesal v boljšo osebo in bo v zvezi s svojim partnerjem bolj izpopolnjen, saj sam tega ne more doseči. Ko posameznik začuti, da osebnostno ne raste več, da ga zveza ali zakon ne osrečuje, lahko izstopi. Ravno zaradi tega se ne samo povečujejo razveze, temveč se ljudje tudi ne poročajo več tako pogosto, saj jih lahko enako osrečuje in osebnostno izpolnjuje zunajzakonska zveza ali kohabitacija (Švab in Rener, 2016).

Walsh (2003) sicer piše o dejavnikih tveganja za ločitev v Združenih državah Amerike, vendar lahko potegnemo vzporednice tudi z našim okoljem. Dejavniki tveganja za zakonsko nestabilnost so:

- *etnična pripadnost in socioekonomski dejavniki ter stresorji, s katerimi se soočamo vsak dan (odvisno od tega, kako gledamo na razvezo, ali nam je dostopna bolj tam, kjer so ženske bolj enakopravne; na zakonsko nestabilnost vplivajo tudi vsakdanji stres, finančne težave, vsakdanje in življenjske spremembe, težave na delovnem mestu);*
- *tisti pari, ki pred poroko živijo skupaj, imajo podvojeno tveganje za razvezo, za četrtno višje pa tisti, katerih starši so se razvezali;*
- *zgodnja poroka;*
- *višja izobrazba zmanjšuje tveganje (pogosto so izobraženi posamezniki iz nerazvezanih družin ter se poročajo kasneje);*
- *negativni interakcijski vzorci, ki jih posamezniki razvijejo;*
- *genetska zasnova (raziskave, kjer so dvojčke ločili, a vendar so kasneje v odrasli dobi podobno doživljali partnerstvo, ob podobnem času začeli partnersko zvezo) ter*

- *družinska dinamika (na kakšen način delujemo v družini).*

Gottman s sodelavci (2003) definira 8 dejavnikov, ki napovedujejo razvezo:

- *več negativnosti kot pozitivnosti (partnerja uporabljata več negativnih sporočil kot pozitivnih),*
- *stopnjevanje negativnega učinka (če smo v odnosu napadeni, udarimo nazaj, kar ni uničujoče, vendar to postane, ko se negativnost stopnjuje, npr. očitane za stvari, ki so se zgodile leta nazaj, nasilje),*
- *čustveni izklop ali umik (partnerja se ne zanimata več eden za drugega, ne izkazujeta empatije, zveza se lahko čustveno izprazni),*
- *propadli poskusi popraviti odnos (partnerja imata občutek, da sta že vse poskusila, pa ni rešitve),*
- *prevlada negativnega čustvovanja (negativen pogled na zvezo),*
- *vzdrževanje nespečnosti in fiziološke vzdraženosti (ko sta partnerja ali eden od njiju tudi telesno vzdražena, se težko pomirita, v takem trenutku ne zmoreta sodelovati v konstruktivnem pogovoru),*
- *kronično razpršena fiziološka vzdraženost (oba partnerja ali eden od njiju vso svojo energijo porabi za preživetje, zato je ne ostane še za trud v partnerstvu),*
- *nezmožnost moških sprejeti vpliv svojih žensk.*

Avtor (v *ibid.*) definira tudi zadnje 4 faze, ki napovedujejo razvezo:

- *zakonske težave vidimo kot zelo resne,*
- *pogovor o stvareh se zdi nesmiseln,*
- *živeti začnemo vzporedna življenja,*
- *v odnosu imamo občutek osamljenosti.*

Nemetschek (2006) na podlagi raziskav navaja, da se pojavljajo razlike med spoloma glede odzivanja na razvezo. Moški se soočajo s kriznim obdobjem od 1 leta do 2 leti, po koncu tega obdobja se pogosto na novo poročajo, najdejo nove ljubezni, opisujejo vrelec mladosti in se počutijo prerojene. Medtem se ženske s krizo spopadajo dlje, od 2 leti do 3 leta, poleg tega se veliko dlje soočajo s stresorji, ki jih ločitev prinese (revščina, izključenost). Pomembno je vedeti, da so to predvidena leta krize brez pomoči terapije – s to lahko krizno obdobje zmanjšamo na 1 leto.

Walsh (2003) ugotavlja, da razveza prinaša s sabo veliko socialnih učinkov. Pogosto se zgodi, da so ločeni partnerji manj vključeni v socialne aktivnosti, tudi zaradi pretrgane socialne mreže. S tem pride nevarnost večje socialne izolacije, saj se tudi prijatelji in znanci odmaknejo od situacije, ker je razveza vedno neprijetna. Pogosto se zgodi, da poročeni pari začnejo neporočene dojemati kot »nevarnost« za svojo zvezo, zato se stiki ohladijo. Zaradi spremenjene družbene identitete in vloge tudi sami posamezniki, ki so končali partnerski odnos, dvomijo, da se sploh še vidijo v socialnih aktivnostih, ki so se jih udeleževali prej (2003, v ibid.).

1.2.2 13 faz razveze po Margaret Robinson

Margaret Robinson je že leta 1993 opredelila 13 faz razveze. Navkljub starim teoretičnim temeljem še vedno lahko potegnemo vzporednice z današnjim potekom razvez oziroma ločitev. V prilagojene opise faz sem dodala tudi možnost zaključka zunajzakonske zveze. Vsaka družina bo skozi te faze delovala edinstveno in različno, morebiti tudi kakšno izpustila ali se v kakšni ustavila dlje.

- Priznanje zloma zakona/kohabitacije

V tej fazi partnerja spoznata, da je njun odnos na razpotju, in se sporazumno odločita za razhod ali sprejmeta obvezo za nadaljevanje razmerja. Za uspešen razvoj družine v prihodnosti morata oba vzajemno prevzeti svoj del odgovornosti ter del drugega.

- Odločitev za razvezo zakona/kohabitacije

Ko partnerja ali eden izmed njiju spozna, da je vztrajanje v zakonu ali kohabitaciji nesmiselno, pride do odločitve za razvezo oziroma ločitev. Pomembno je, da oba partnerja sprejmeta neuspešnost razmerja ter razmerje poskušata končati z dogovorom. Ob tem je nujno, da upoštevata tudi otrokove potrebe.

- Priprava in načrtovanje razpleta

Partnerja poskušata priti do točke, kjer bi si zmogla deliti odgovornost v danem trenutku in tudi v prihodnosti. V tej fazi je pomembno, da partnerja sodelujeta pri odločitvah, na primer, kako povedati otroku, se znata dogovoriti o spremembah, ki se tičejo otroka, kako bosta odreagirala glede svoje socialne mreže.

- Razveza zakona/kohabitacije

V fazi, ko se partnerska zveza konča, je pomembno, da si dovolimo žalovati zaradi izgube in poskušamo zmanjšati navezanost na partnerja, ampak ob izgubi partnerskega odnosa vseeno krepimo sostarševskega. Pomembno je, da otroku nudimo podporo ob izgubi in navezanosti na drugega starša. V tej fazi se odnosi v družini restrukturirajo, tako odnosi med staršema kot tudi odnosi staršev z otroki.

- Razveza – pravni proces

V tej fazi je pomembno, da se odpovemo sanjam o ponovni združitvi družine in gremo skozi proces žalovanja, si pridobimo potrebno podporo, da lahko izrazimo tudi negativna čustva in žalost.

- Družina po razvezi

Pomembno je, da smo po razvezi v odnosu do bivšega partnerja sposobni ohraniti stike v smislu sostarševskega odnosa in da je ta odnos čim bolj uspešen. Izrednega pomena je, da ne pozabimo, da se nismo ločili od svojih otrok, temveč samo od partnerja, ter skozi to prizmo nudimo podporo otroku in tudi spodbujamo stike z drugim staršem. Obravnavamo možnost, da lahko v prihodnosti oba nekdanja partnerja najdeta nove partnerje. Vzpostaviti moramo nove odnose, ki so čim bolj fleksibilni ter čim manj konfliktni. Ta faza prinaša prestrukturiranje ločenih gospodinjstev, vzpostavljanje nove socialne mreže ter sprejemanje partnerjevih novih odnosov.

- Novi začetki

Ob reorganizaciji družin je treba ubesediti mite in fantazije o socialnih starših in sorojencih, ki so/bodo postali del družine. Pomembno je zavedanje, da odnos z otrokom postavimo pred odnos, ki nastane z novim partnerstvom ali poroko, ter da ne zanemarjamo starševstva v času, ko še nismo povsem čustveno ločeni od nekdanje partnerske zveze.

- Napori asimilacije

Pomembno je, da skozi vključevanje članov socialne, reorganizirane družine v novo dovolimo, da si člani ustvarijo svoje odnose, ter si obenem priznamo, da nas to prizadene.

- Ozaveščenost

Treba je ponovno definirati meje med generacijami ter gospodinjski, ki so na novo nastala. Biološkemu staršem je treba priznati ključno pozicijo in avtoriteto pri odnosu do otrok, treba je priznati tudi socialne starše in jim dati prostor v družini.

- Restrukturiranje

Preoblikovati in sprejeti razširjeno družino, ki je v tem procesu nastala, ter sprejeti spremembe, ki jih je ta proces prinesel, da lahko reorganizirana družina postane funkcionalna.

- Akcija

Akcija pomeni začetek sodelovanja med vsemi udeleženi. Pomeni (so)ustvarjanje novih pravil, ritualov in meja, ki jih lahko na novo izpogajamo v novi, razširjeni družinski mreži.

- Integracija

V tej fazi postane reorganizirana družina bolj intimna. Socialni starši imajo take vloge, da ne tekmujejo z vlogami bioloških in jih ne ogrožajo ter so sprejete od celotne družine, gre za dogovore med njimi.

- Odločitev za reorganizirano (dvojedno) družino

V zadnji fazi se moramo odpovedati zadnjemu upanju, da bi še kdaj živeli skupaj kot jedrna družina, in sprejeti nove spremembe glede starševstva, ki je na novo strukturirano. Predvsem pa je pomembno, da smo odprti za pogajanja, ki se tičejo odnosov, vlog v družini ter skrbi za otroka in zagotavljanja njegove dobrobiti.

Avtorica v teh fazah nakaže, kateri so pomembni koraki, ki jih je treba upoštevati, da bo na koncu družina uspešno reorganizirana ter bo družinska odpornost tako močna, da bo lahko družina to izkušnjo in krizo preživela brez večjih vplivov (Robinson, 1993). Kot sem že izpostavila, se vsaka družina po svoje sooča s procesom ločitve, tako starši kot otroci, zato točno določenih pravil, kako moramo izpeljati proces, ni. Verjamem, da se vsaka družina trudi po najboljših močeh, da bi preživela, da bi zmogla zaživeti boljše življenje v drugačni obliki.

1.2.3 Vpliv na otroke

Ločitev staršev je za otroka vedno težka, čeprav je morda tudi dobra, saj lahko nekateri otroci z ločitvijo staršev celo pridobijo. Prilagoditve otrok na razhod staršev različni avtorji definirajo različno, interpretacije so celo protislovne. Nekateri menijo, da se otroci razvezanih težje prilagajajo, drugi, da so ravno zaradi tega bolj opremljeni in bolj prilagodljivi. Po nekaterih se negativni učinki razveze na otroka rešijo hitro po njej, drugi trdijo, da lahko razreševanje traja celo še v odrasli dobi posameznika. Prav tako je mogoče, da otroci po razvezi ali razhodu staršev sploh ne čutijo resnejših težav ali se te pojavijo že pred samo ločitvijo, saj je obdobje pred razhodom najbolj napeto in škodljivo, če starša ne zmoreta zagotoviti zaščite pred temi vplivi. Vpliv na otroke je odvisen tudi od odpornosti družine (Walsh, 2003). Zaradi teh protislovij ne moremo določiti ali posploševati, kako se bosta razveza ali razhod odražala na otrocih, saj je več dejavnikov, ki na to vplivajo. Dejstvo je, da starši s svojimi ravnanji morebitni negativni vpliv lahko omilijo ali ga preprečijo.

Več kot polovica razvez je tudi izkušnja otrok, kar kažejo uradni podatki, ki pa ne vključujejo otrok staršev, ki so bili v zunajzakonski skupnosti (Andrejč, 2014). Otroci, starejši od 12 let, že čisto dobro razumejo, zakaj je do ločitve prišlo, ter jo prenesejo bolj stabilno, medtem ko se mlajši otroci težje spopadajo s krizo ločitve.

Avtorica nadalje navaja, da se navkljub razlikam v ugotovitvah in stališčih različni avtorji vendarle strinjajo, da ima ločitev oziroma razveza negativen vpliv na otroke in povečuje tveganje za razvoj prilagoditvenih težav. Naprej pojasnjuje, da novejša raziskava kažejo, da so negativni vplivi majhni in ne trajajo dolgo, vsaj pri večini otrok ne. Vpliv razveze na otroke se kaže na učnem, čustvenem in vedenjskem področju, v zvezi s čimer je avtorica zbrala več ugotovitev drugih avtorjev (op. cit., 2014).

- *Učna uspešnost* – otroci se težje posvetijo šolskemu delu in ga tudi težje opravljajo, pogosteje imajo učne težave in nižjo učno uspešnost. Poleg tega imajo manj kakovostno znanje, posledično pa tudi slabše psihično blagostanje, v prihodnosti dosežejo nižjo izobrazbo ter nižji socialno-ekonomski položaj v družbi.
- *Čustvene in vedenjske težave* – ponotranjene težave (v odnosu do sebe) in pozunanjene težave (v odnosu do okolja). Otroci razvezanih staršev doživljajo več žalosti, depresije in anksioznosti, imajo več fizičnih težav. Poleg tega kažejo več odklonskega vedenja in

imajo slabše socialne spretnosti, pogosteje uživajo alkohol in droge ter imajo slabšo samopodobo.

Pogosti odzivi otroka na izgubo so (James, Friedman in Mathews, 2002):

- znižana koncentracija, ker se otrok ukvarja s čustvi izgube in se je nezmožen osredotočiti;
- občutek nemosti, tako telesne kot čustvene;
- motnje spalnih vzorcev;
- spremenjene prehranjevalne navade;
- veliko nihanje čustvene energije.

O'Connell Corcoran (1997) opisuje psihološke odzive otrok na razvezo, odvisni so predvsem od:

- kakovosti odnosa med starši in otroki pred razvezo;
- intenzitete in trajanja starševskega konflikta;
- zmožnosti staršev, da se osredotočijo na otroka in njegove potrebe.

Ločitev sama po sebi torej ni toliko naporna za otroke, kot je sam konflikt staršev, pa naj bo to v partnerskem odnosu, med ločitvijo ali po njej. Otroci se bodo lažje odzvali na spremembe, če je bil njihov odnos s starši odprt, zaupen in so bili v tem odnosu slišani. V tem primeru bodo tudi starši lažje upoštevali otroka in njegove potrebe ter tako zmanjšali konflikt v partnerski zvezi. Kjer so odnosi v družini slabši, kjer otrok ni slišan in se konflikti ne znajo ali ne zmorejo reševati, bodo starši tak način ravnanja prenesli tudi v sam proces ločitve.

Žerovnik (2011), avtor ene prvih raziskav o vplivu razveze na otroke v Sloveniji, ni našel posebnih razlik, vendar so imeli po ocenah staršev otroci razvezanih staršev malo več težav. Avtor navaja, da so težave otrok odvisne od kakovosti odnosov s staršema, ne pa od tega, ali sta razvezana ali ne.

Pri razvezi oziroma ločitvi staršev se pri otroku pogosto pojavi občutek krivde. Otrokom se večkrat zdi, da so s svojim vedenjem ali dejanji povzročili razhod staršev ter se zelo trudijo poboljšati se, saj mislijo, da bo potem vse po starem in se starša ne bosta več prepirala. Pomembno je, da se starša z otrokom pogovorita, to ubesedita in poudarita, da ni kriv za razhod. Čeprav se je končala partnerska zveza, je pomembno, da otroku povemo, da bomo njegovi starši še naprej. Kuntzag (1997) piše o tem, da sta potrebna pogum in moč, da se starši zavedajo

krivde, ki jo čutijo otroci, in se trudijo, da ga le-te osvobodijo. Bouwkamp in de Vries (2002) opisujeta konflikt lojalnosti še posebej kot odgovor na pretirano zaščitniške starše. Včasih starši nezavedno zahtevajo lojalnost od otroka.

Če se starši prepirajo pred otrokom, to v njem povzroča negotovost in nesrečo. Kljub temu da si nekateri starši prizadevajo, da se ne bi prepirali pred otroki, ti vseeno čutijo, ko odnosi niso dobri (Charlish, 1998). Nemetschek (2006) navaja, da otroci in mladostniki najslabše prenašajo boj med staršema, tako odkrit kot neodkrit, saj ga začutijo. Zato je pomembno, da se poleg vseh partnerskih težav, s katerimi se v tistem trenutku soočamo, zavedamo, da smo starši, in sicer za vse življenje, da se ta naša vloga nikoli ne konča, za razliko od partnerske, ki se lahko.

Pomembno je, da se izognemo stiski, ki jo otroku povzroči nenaden odhod enega od staršev. Treba je pomisliti, kako se bo na to odzval otrok, ter mu situacijo primerno razložiti, ne pa ga spravljati v še večjo čustveno stisko. Če primerjamo ločitev staršev in izgubo enega od staršev zaradi smrti, Charlish (1998) trdi, da je ločitev za otroka hujša izkušnja, predvsem z vidika manipulacij staršev, zaradi katerih lahko pride tudi do izgube sorodstva. Zagotovo je bolj tolažljivo dejstvo, da se nekdo ne more vrniti k otroku, kot to, da se morebiti noče (Charlish, 1998).

V postmodernem času zaznavamo pojav protektivega otroštva, kjer se otrok spremlja že od nastanka v maternici naprej. Starši zbirajo podatke, se učijo, da bodo pripravljeni in izobraženi za vzgojo otrok ter bodo lahko svojemu potomcu zagotovili le najboljše. Otrok postane projekt, ki mora staršem kar čim boljje uspeti, zato se nad njim izvaja pritisk, da bi bil najboljši, najbolj izobražen. Potrebo imamo po tem, da sproti popravljamo vse njegove napake ter otroka optimiziramo (otrok ne sme imeti nič napak) in spodbujamo razvoj čim večjih sposobnosti, saj bomo samo tako lahko izpolnili svojo potrebo po ustvarjanju najboljšega projekta in se izognili neuspešnosti (Švab in Renner, 2016).

Otroci trpijo predvsem zaradi tega, ker ločitev s sabo prinese velike spremembe, od selitve do reorganizirane družine in morebiti finančne stiske. Zato je zelo pomembno, da v tem nemirnem času sprememb otroku primerno razložimo situacijo in pomirimo njegove strahove pred prihodnostjo (Charlish, 1998). Pomembno je, da otroku zagotovimo, da bo vseeno varen in ljubljen ter da ni kriv, čeprav se bo oblika njegove družine spremenila, saj je ravno to tisto, kar otroka v tem procesu najbolj obremenjuje.

Walsh (2003) trdi, da negativnih vplivov na otroke ne prinaša razveza sama po sebi, temveč je konfliktnost med staršema tista, ki otroka zaznamuje ter mu onemogoča prilagajanje. Vsak otrok se bo na začetku negativno odzval, saj gre za izgubo tako varnosti kot družine, starša, vendar se bo lahko s pomočjo podpore obeh staršev hitro prilagodil na spremembe in premagal izkušnjo.

1.3 REORGANIZIRANE DRUŽINE

Najpomembneje je, da družina zagotovi socializacijo za otrokovo normalno odraščanje in razvoj. Družinski člani so najbližji, ki to lahko storijo, niso pa nujno edini, saj lahko to vlogo prevzame tudi kdo drug, zato je pomembno, da socialno družino vidimo kot enakopravno biološki. Otroci niso obremenjeni z obliko družine, kar šteje, je otrokov občutek lastne vrednosti, da ga znamo usposobiti za življenje.

Prihod novega partnerja je za otroke zelo težak, saj je za številne od njih to konec upov, da se bo vrnil njihov starš in se bo stara družina sestavila nazaj (Charlish, 1998). Zato ni nič čudnega, da se v reorganiziranih družinah novi partnerji pogosto soočajo s tem, da jih partnerjevi otroci ne sprejemajo. Robinson (1993) ugotavlja, da je pričakovaje takojšnje lojalnosti in pripadnosti otrok reorganizirani družini fantazija in da je to proces, v katerem moramo otrokom dati čas. Poleg tega je pomembno, da oba starša otroku dovolita, da ima rad nove partnerje svojih staršev, poudarja Čačinovič Vogrinčič (v Keber, 2009).

Razveza ali razhod pogosto pripelje tudi do enostarševskih družin, saj si vsi ločeni starši ne najdejo novega partnerja. Enostarševske družine so bile v preteklosti družbeno stigmatizirane oziroma so še vedno. V današnjem času so bolj socialno ranljive in izključene predvsem zaradi revščine, ki jo lahko prinese razpad partnerstva. Pogosto breme skrbi za otroka pade na samo enega od staršev, poleg tega se tovrstne družine soočajo s šibkejšo socialno mrežo in težje dobijo pomoč. Število očetov z otroki narašča zaradi aktivnega očetovstva. Od leta 2011 se spreminja razmerje med obema tipoma enostarševskih družin, in sicer je do danes tistih z očeti za približno 15 % več, še vedno pa prevladujejo matere z otroki.

V reorganiziranih družinah se pogosto zgodi, da eden izmed staršev živi v svojem stanovanju z novim partnerjem ali pa celo v domu novega partnerja. Za otroka je težko že to, da se navadi na spremembe, na dva družinska domova, kaj šele, če je drugi zanj popolnoma tuj oziroma je

že dom druge družine, v katero se mora vklopiti, zato Charlish (1998) piše o pomembnosti ustvarjanja domačnostnega ozračja za otroke, ko pridejo na obisk ali počitnice.

Otroci se morajo čustveno in socialno prilagoditi življenju v dveh družinah, ki sta večinoma vzajemno negativno nastrojena. Morajo se naučiti prehajanja med njima, v tem procesu pa se otroci soočajo z manipulacijami s strani staršev, poleg tega se tudi otroci sami naučijo, kako od vsakega starša pridobiti čim več in vsaj malo izkoristiti situacijo v svoj prid (Beck, 2006).

1.4 PARTNERSTVO/STARŠEVSTVO

Razvezani zakonci ter ločeni partnerji ostanejo za vedno povezani prek vprašanj oskrbe otrok in skupne biografije. Četudi pride do pravne razveze, se nekdanja partnerja s skupnimi otroki nikoli socialno ne razvežeta, saj otrok predstavlja neločljivost zakona za vedno. Razvezo bi tako lahko omejili le na zakonca sama, zaradi razveze pa starševstvo nima več skupnega socialnega prostora. Tako skupnost je treba na novo vzpostaviti (Beck, 2006).

1.4.1 Partnerstvo

Postmoderna doba je prinesla veliko sprememb za partnerske in zakonske zveze. Ljudje si ustvarijo svojo kohabitacijo, ker si je želijo in ker jih izpopolnjuje. Razlogi za poročanje in skupno življenje so se izredno spremenili.

Giddens (2000) piše o »čistem razmerju«, kjer partnerja v donos vstopata zaradi sebe in zato ker lahko v tem odnosu osebno raste. Kriterij za partnerske odnose je (osebno) zadovoljstvo, ne več ekonomska neodvisnost ter reprodukcija, ki sta bili kriterij v preteklosti.

Konec partnerstva je kakor izguba ravnotežja, četudi je bila zveza v breme, saj razhod prinese ogromno sprememb, treba je najti nov način življenja.

Interakcijski vzorci in osebne značilnosti partnerjev lahko kohabitacijo oziroma zakon ohranijo ali pa večajo tveganja za razvezo oziroma ločitev. Tveganja se povečujejo, predvsem če v odnosu med partnerjema prevladujejo negativna čustva. Pomembno je, da se njuni pogledi na družinsko življenje ter njuni interesi ne razlikujejo tako zelo, da si v vsem nasprotujeta. Tudi

nezadovoljstvo s spolnostjo je dejavnik tveganja za poslabšanje ali konec zveze, ter če so se že na začetku zveze pojavljale težave s prilagajanjem na vedenje ali način življenja drugega partnerja. Že če je izpolnjen le eden od teh vzorcev, je možnost razveze ali razhoda večja (Walsh, 2003).

Poznamo načine za krepitev partnerskega odnosa, kadar je to potrebno za ohranitev zveze. Day (2010) definira strategije za uspešno komuniciranje:

- če so potrebne spremembe, moramo čutiti željo in hotenje po spremembi samega sebe in motivacijo za to,
- moramo se resno potruditi, da udeležimo to spremembo,
- treba se je zavedati, da lahko v procesu spreminjanja spremenimo le sebe, in se truditi za to, vendar je to izjemno težko, če tega ne počne tudi drugi partner.

Gottman in drugi (2003) so dolga leta raziskovali, po čem se srečni pari ločujejo od nesrečnih. Eden izmed bistvenih rezultatov je bil, da za uspešno partnerstvo ni ključna odsotnost konflikta, temveč način ravnanja z njim. Day (2010) navaja različne sloge razreševanja konflikta:

- potrditveni slog, v katerem partnerja hitro najdeta kompromis, si pomagata in se znata pomiriti;
- slog izogibanja konfliktu, kjer partnerja od konflikta bežita ter sta redko združena v premagovanju težav, ter
- eksplozivni slog, kjer so pogosti konfrontiranje partnerjev ter njuni prepiri.

Čeprav se na prvi pogled zdi, da je zakon oziroma partnerstvo uspešno samo, ko uporabljamo prvi slog, je treba poudariti, da tudi eksplozivni slog v nekaterih partnerstvih lahko funkcionira, odvisno od osebnosti partnerjev. Zato se je vedno treba zavedati, da moramo dinamiko pogledati od znotraj, da jo lahko razumemo, ker lahko samo človeka, ki sta v partnerstvu, vesta, kako funkcionirata in ali je to uspešno.

Gottman s sodelavci (1994) definira interakcijsko značilnost parov, ki jim grozi razveza oziroma konec partnerstva. To so štirje jezdec apokalipse, načini ravnanja in komunikacije, ki lahko pripeljejo do konca odnosa:

- *kriticizem*, kjer je kritikam dodan še napad na partnerja, kar stopnjuje negativizem;
- *prezir*, ki je hujši od kriticizma, saj gre za izražanje gnusa ter zaničevanje partnerja;

- *obrambnost*, protinapad, uporaba otročjega tona, ker se poskuša partner zaščititi pred napadom drugega ter osebno odgovornostjo;
- *umik ali ograditev*, ki med partnerja postavi zid in se sporočila enega drugemu ignorirajo.

Kjer so med konfliktnim pogovorom navzoči vsi štirje jezdec, sta razveza ali razhod skoraj neizogibna. Najbolj škodljiv je prezir oziroma zaničevanje, saj ustvari veliko sovražnosti v partnerskem odnosu. Poleg tega so škodljivi še drugi interakcijski vzorci, kot so čustvena nezavzetost, preplavljanje (ko nas popolnoma prevzamejo čustva in se ne moremo umiriti), negativna vzajemnost (kjer se negativizem stopnjuje v interakciji) in slabi spomini (ko se skozi konflikte ves čas vračamo v preteklost in pretekle konflikte v partnerski zvezi) (Gottman in Leuvenko, 2000, v Walsh, 2003). Ko ni več aktivnega boja za ohranitev odnosa, je le-ta izgubljen.

Avtor se dotakne tudi ravnanj, ki lahko pripomorejo k (bolj) uspešnemu odnosu med partnerjema (Gottman in Silver, 1998):

- povečanje ljubezenskega zemljevida,
- negovanje naklonjenosti in občudovanja eden drugega,
- eden k drugemu, ne umikanje,
- dovoljenje, da partner vpliva na drugega,
- reševanje rešljivih problemov,
- premagovanje komunikacijskih in čustvenih preprek, zastojev,
- ustvarjanje skupnih pomenov.

Beck (2006) trdi, da intenzivno ukvarjanje z otroki zmanjšuje kakovost partnerskega odnosa, ter poudarja, da si morata partnerja vzeti tudi čas zase. Od tega, kako se razumeta starša oziroma partnerja, je odvisna celotna družinska dinamika. Njun odnos ne sme temeljiti samo na starševski vlogi, temveč je pomembno, da znata ohranjati partnerskega.

1.4.2 Starševstvo

Postmoderni čas je prinesel spremembe tudi za starševstvo. To ni več razumljeno le kot biološko osnovano, temveč je postalo tudi socialno. O socialnem starševstvu govorimo v

povezavi z reorganiziranimi, tudi istospolnimi družinami, kjer otrok ni biološko povezan s svojimi starši. Velikokrat biološke starše in otroke povezujemo s »pravimi«, vendar to ni nujno, saj lahko socialni starš otroku marsikdaj zagotovi več. Posebej v reorganiziranih družinah gre za izbiro, kako boš nekoga novega sprejel v svojo družino, v svoj krog ljudi.

Pomembno je poudariti, da se starševstvo s partnerstvom ne povezuje več tako močno, kot se je v preteklosti, ko je bil za oba partnerja otrok oziroma širitev družine normalen korak naprej. Otrok je bil bolj pričakovanje družbe in podzavestna izbira, zdaj pa je ta korak izredno premišljen. Mladim se danes pogosto zdi, da so premladi za otroke, da niso dovolj pripravljeni, tako psihično kot finančno. Otrok je postal projekt, na neki način nagrada, ko si partnerja ustvarita življenje, kakršnega si želita. Finančna stabilnost je eden od glavnih pogojev, za mlade in za izbiro za povečanje družine mora biti skorajda nujno izpolnjen, za razliko od preteklosti. Res je tudi, da so se mladi v preteklosti veliko hitreje zaposlili in bili zato finančno varnejši. Med omenjene pogoje spada tudi želja po lastnem domovanju, katere uresničitev preprečuje tudi vedno daljša faza LAT (Švab in Rener, 2016).

Rušijo se definirane spolne vloge iz preteklosti, saj se očetje veliko bolj vključujejo v vzgojo, v odraščanje svojih otrok. Želijo biti zraven, ko otrok raste in se razvija, ter želijo v tem procesu tudi prispevati. Zaradi spreminjanja in redefinicije spolnih vlog se spreminjajo tudi starševstvo ter vloge matere in očeta. Ideal očeta, ki domov prinaša denar, in matere gospodinje se ruši, čeprav v Sloveniji oziroma v Jugoslaviji to nikoli ni bil prevladujoč tip (popolne) družine. (2016, v ibid.).

1.4.3 Zavezništvo staršev

Vlogi staršev in partnerjev morata biti dve različni vlogi, ločevati ju je pomembno. Za zavezništvo med staršema je pomembno tudi ohranjanje generacijskih razlik. Zavezništvo staršev omogoči otroku svobodo, da raste s pomočjo obeh staršev, ne da bi se moral v tem procesu enemu odreči, poleg tega dobi izkušnjo konfliktnosti, ki je rešljiva, in s tem izkušnjo medsebojnega spoštovanja. Če starš zaveznika ne najde v drugem staršu, lahko otrok postane nadomestek, taka odvisnost starša od otroka pa se nikakor ne sme zgoditi. Zavezništvo med staršema je projekt, je stvar učenja obeh skupaj (Čaćinovič Vogrinčič, 2008).

1.5 PODPORA IN POMOČ OTROKOM

Reševanje kompleksnih psihosocialnih problemov v družinah ob procesu spreminjanja po ločitvi ali razvezi je v socialnem delu usmerjeno k raziskovanju dobrih izidov, k iskanju boljših razmer za življenje posameznika v družini ali izven nje ter k pomoči družini, da se preoblikuje ali da se razide (Čačinovič Vogrinčič, 2008).

Pomembno je, da znajo odrasli poiskati pomoč, predvsem pa, da jo znajo zagotoviti svojim otrokom, če opazijo, da jo le-ti potrebujejo. Starši se med procesom ločitve ukvarjajo z lastnimi stiskami, ravno zato je treba otroku zagotoviti pomoč in podporo drugih odraslih ali strokovnjakov.

1.5.1 Centri za socialno delo

Ob razpadu partnerske zveze ali razvezi staršev se staršem nudi pomoč pri urejanju statusnih razmerij v odnosu do njihovih mladoletnih otrok. Ob prenehanju zunajzakonske skupnosti, v katero so vključeni mladoletni otroci, centri za socialno delo nudijo pomoč pri dogovarjanju o nadaljnjem varstvu in vzgoji otrok, stikih in preživnini. Partnerja imata možnost strokovne pomoči pri sklepanju sporazuma. Zakonca vložita zahtevo za razveljavitev zakonske zveze na sodišče, nato to o zahtevi obvesti centre za socialno delo, ki zakonca povabijo na svetovalni razgovor.

Otroci lahko v stiski poiščejo pomoč na centrih za socialno delo, deluje tudi ogromno telefonov za klice v stiski. Vseeno se otroci raje zatekajo k nekomu, ki mu zaupajo, kot pa k neznancem, še posebej, če imajo slabe izkušnje iz preteklosti. (Schöberl, 2006).

Strokovni delavci v centrih za socialno delo imajo po ZZZDR (2004) javno pooblastilo za tri naloge:

- opravljanje svetovalnega razgovora s partnerji/starši,
- pripravo strokovnega mnenja glede otrokove koristi za sodišče,
- pomoč pri pridobivanju otrokovega mnenja.

Centri za socialno delo ponujajo dve popolnoma različni poti za reševanje konfliktov v družini v procesu ločitve ali razveze. Prva je socialno delo, ki vključuje vse udeležene v problemu v proces svetovanja, ki temelji na soustvarjanju in dogovorih. Skupaj z družino center za socialno delo sodeluje v izvirnem delovnem projektu pomoči, ki je (so)ustvarjen za podporo družini, ki gre skozi proces ločitve, da bi vsi udeleženi zmogli preživeti v procesih spreminjanja družine. Druga je upravni postopek.

Ob prvem pogovoru z družino sta predstavljeni obe možnosti ter je obenem vzpostavljen delovni odnos, skozi katerega se lahko raziščejo skupne možnosti za sodelovanje in soustvarjanje zelenih izidov. Zadnje je še posebej pomembno, treba je vnesti perspektivo sprememb drugega reda, o katerih piše Margaret Robinson (1993) – razmišljanje o dobrih izidih, o zelenih razpletih tako za otroke kot za starše. Spremembe drugega reda so poimenovane kot preokvirjanje. Ne zanima nas, zakaj se je družinski sistem zapletel, temveč nas zanima, kako »tukaj in zdaj« dogajanje vidijo uporabniki, zakaj se problem ohranja in so vsi poskusi rešitev neuspešni. Najbolj pomembno pa je, kaj lahko tukaj in zdaj storimo, da bomo sprožili spremembo v smeri zelenih ciljev (Šugman Bohinc, 2000; Watzlawick in sodelavci, 1974).

Upravni postopek kot druga pot po jasnem postopku pripelje do odločbe centra. S socialnim svetovanjem se tako poskuša omogočiti, da se proces začne, vzdržuje in tudi ohrani. Tematika prvega pogovora naj zajema pogovor o spremembah, ki jih ločitev prinaša, o življenju po njej ter novih rešitvah, ki jih morata ustvariti partnerja kot starša. Vendar mora biti odločitev, ki so jo sprejeli udeleženi, spoštovana in tudi jasno razmejena v definiciji dela in tudi pri novih dogovorih in spremembah – ali gre za svetovanje ali upravni postopek (Čačinovič Vogrinčič, 2008).

Dolgoročni življenjski projekt starševstva, ki traja vse življenje, saj se otroci od svojih staršev ne razvežejo, je cilj modela Margaret Robinson – kako ga je mogoče vzpostaviti in vzdrževati. To je mogoče šele, ko so vsi udeleženi pripravljene sodelovati in soustvarjati v procesu podpore in pomoči v socialnem delu (Robinson, 1993).

1.5.2 Otrok kot uporabnik

Socialno delo mora odpreti prostor za glas otroka, ker otroci oblikujejo drugačne pomene kot odrasli (Šugman Bohinc, 2015). Gehart (2007) opredeljuje, da si mora pomagajoči v procesu pomoči otroku prizadevati za odprt prostor za dialog in da mora zavzeti držo nevednosti ter pristop radovednosti in neizvedenstva. Predvsem morajo pri delu z otroki strokovnjaki uporabljati alternativne načine in oblike podpore in pomoči. Pomembno je, da se zavrže lasten »zdravi razum«, da se lažje razume otroka ter se mu pridruži v njegovem doživljanju sveta in izkušnje ločitve staršev.

Otrok še ni izoblikovan kot oseba, zaradi česar še ne reflektira stvari, kakor to zmorejo odrasli, zato se ne sme pričakovati, da bo razlagal o svojih čustvih in občutjih. Če se zdi, da se odpirajo teme, o katerih se želi strokovni delavec z otrokom pogovoriti, naj ga med pogovorom vpraša za dovoljenje, ali se lahko o tem govori. Wilson (2007) na tak način opredeljuje osnovna pravila k otroku usmerjene prakse. Gehart (2007) spodbuja, da je delo z otroki in družinami igrivo ter da se pri pogovoru z otrokom uporablja čim več ustvarjalnih pripomočkov, s pomočjo katerih je mogoče izpeljati pogovor. Ti pripomočki so lahko igralne table, razne lutke in igranje vlog, likovna refleksija.

Kim Berg in De Jong (2002) pišeta o tem, da se moramo kot strokovnjaki zavedati, da so vsi otroci, s katerimi se vzpostavlja delovni odnos, neprostovoljni uporabniki in je z njimi treba ravnati temu primerno. Vse, kar se jim dogaja v življenju, njihove probleme in uspehe definirajo pomembni odrasli. Ko so ti otroci napoteni k strokovnjakom, je zelo verjetno, da je to zadnja postaja po vsem, kar so odrasli okrog njih že poskusili.

Avtorja nadalje razpravljata o pristopu, ki se mora uporabljati, kadar se dela z otroki. Pomembno je, da se začne s spoznavanjem otroka, s pozitivnimi stvarmi v njegovem življenju (igre, kaj ima rad) in da se pri otroku opazi ter pohvali kaj pozitivnega. Treba je uporabljati preprost jezik, se približati otroku tudi fizično, na primer, če se igra na tleh, se gre tudi tja. Pomembno je, da se v proces pomoči vključijo pomembni odrasli, ker lahko tudi oni popravijo definicijo o otrokovih problemih (op. cit., 2002).

1.5.3 Psihološke pravice otrok

Braunmuhl (v Čačinovič Vogrinčič, 1998) navaja psihološke pravice otrok, ki jih morajo upoštevati vsi, starši, še posebej pa pri delu z njimi tudi strokovnjaki:

- pravica otroka do resničnosti, ki pomeni, da dobi otrok občutek, da se ga vidi in sliši, da je pomemben, obveščen in udeležen;
- pravica otroka, da je prisoten, ko gre zanj, ko se o njem odloča;
- pravica otroka, da je sam, da se ima možnost umakniti, ko tako čuti;
- pravica otroka do nove priložnosti, če naredi napako;
- pravica otroka, da dobi pomoč, saj s tem postaja bolj samostojen in zna pomagati tudi drugim;
- pravica otroka do nereda, ki mu omogoči, da najde svoj sistem reda;
- pravica otroka do tveganja, ki daje osebne izkušnje o posledicah določenih dejanj, ne da jim to vedno bolj onemogočamo zaradi starševskega strahu;
- pravica otroka do vseh svojih čustev, da jih lahko izraža in kontrolira, tako negativna kot pozitivna;
- pravica otroka, da se uči;
- pravica otroka do negotovosti in preživetja, ki govori o tem, da imajo otroci pravico, da so kdaj zmedeni, da česa ne vedo in da ob tem vseeno preživijo, da vidijo, da nečesa ne znajo in se lahko to naučijo v prihodnosti.

2 EMPIRIČNI DEL

2.1 PROBLEM

Osrednja tema mojega magistrskega dela je otrok in njegovo doživljanje razveze zakonske zveze oziroma razpada zunajzakonske skupnosti njegovih staršev, katere so spremembe, ki se v procesu razhoda zgodijo in vplivajo na vse udeležene, in transformacija družinske skupine ob razhodu. Predvsem me zanima doživljanje otrok, njihova osebna izkušnja in morebitni vplivi razveze na njih, njihovo zdajšnje življenje ter odnos do družine.

Z magistrskim delom želim prikazati spremembe, ki nastanejo v družinah pred, med razhodom staršev in po njem, ter raziskati izkušnje otrok z razvezo oziroma ločitvijo staršev. Raziskati želim mogoče načine in oblike pomoči, ki bi osebam s tako izkušnjo pripomogle k lažjemu prilagajanju na spremembe, in pokazati, da lahko stroka socialnega dela na tem področju naredi premik v smeri še boljše in celovitejše podpore in pomoči. Rada bi spoznala, kaj so ti otroci, ki so danes odrasli, potrebovali, takrat ko so bili udeleženi v procesu, kje sta jim manjkali podpora in pomoč, ter tudi kaj mogoče potrebujejo zdaj, po vseh teh letih, in kako gledajo nazaj na to izkušnjo.

Moja teoretska izhodišča so oprta na ugotovitve drugih raziskav in klinične prakse, da razveza oziroma ločitev staršev še kako vpliva na otroka/-e. Rada bi podrobneje raziskala, kako in predvsem kako dolgo v življenju ta izkušnja še vedno vpliva nanje in je njihovo vedenje odvisno od nje, pa čeprav nezavedno.

Za potrebe magistrskega dela sem zbrala biografske zgodbe posameznic in posameznikov, ki so se kot otroci soočali z ločitvijo svojih staršev. Namenoma sem izbrala posameznike, ki so že dopolnili vsaj 18 let ter je od ločitve njihovih staršev minilo vsaj 5 let in že lahko govorijo o pogledu nazaj in o vplivu ločitve staršev na svoje trenutno življenje in na prihodnost. Moj namen je bil zbrati zgodbe, kot jih bodo napisali sami s pomočjo okvirnih raziskovalnih vprašanj. Za lažje in boljše pridobivanje informacij sem pripravila vodilo v obliki ključnih tem oziroma vprašanj, s katerimi so si lahko pomagali in lažje zaokrožili svojo zgodbo v celoto.

2.2 OPORNA VPRAŠANJA ZA PISANJE ZGODBE

• PRED LOČITVIJO

1. Opiši družino, v kateri si odraščal/-a.
2. Kakšni so bili odnosi v vaši družini pred ločitvijo staršev? Kako si se ti razumel/-a s starši? Kakšen partnerski odnos sta imela tvoja starša pred ločitvijo?

• MED PROCESOM LOČITVE

3. Kdaj in kako si izvedel/-a za ločitev?
4. Koliko si bil/-a stara, ko se je proces ločitve začel?
5. Kako, na kakšen način, sta ti povedala starša ali ti je kdo drug?
6. Kako si se ob tej novici počutil/-a, kako si se z njo soočal/-a, komu si se zaupal/-a?
7. Kako je ločitev potekala, kako dolgo?
8. Kakšni so bili odnosi v družini med procesom ločitve?
9. Kako si se ti počutil/-a, doživljal/-a svojo družino med procesom ločitve? Kaj bi takrat potreboval/-a? Si se komu zaupal/-a, je bilo to zate težko? Si izkoristil/-a kakšno obliko pomoči in kje?

• PO LOČITVI – ZDAJ

10. Kakšen odnos imaš zdaj s staršema in sorojenci?
11. Kaj vse se je zate spremenilo po ločitvi? Kakšne spremembe ste doživeli kot družina in kakšne ti sam/-a?
12. Kako je potekala reorganizacija družin? Kako se razumeš z novimi partnerji staršev? So novonastale družine drugačne od prejšnje, pred ločitvijo staršev? Kako?
13. Se ti zdi, da je ločitev vplivala nate kot osebo? Kako? Se ti zdi, da je ta izkušnja vplivala na tvoje sedanje življenje? Kaj je drugače, kot če te izkušnje ne bi imel/-a?
14. Kako se počutiš zdaj, ko gledaš nazaj na to izkušnjo? Bi kaj naredila drugače, kje vidiš vplive ločitve staršev nase?

ODPRTA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA:

- Kako je otrok doživljal odnos med staršema pred ločitvijo/razvezo?
- Kako se je otrok počutil pred, med ločitvijo/razvezo in po njej?
- Kaj je otroku pomagalo, da je lažje preživel izkušnjo razveze/ločitve staršev?
- Kaj bi otrok potreboval, da bi bila zanj izkušnja ločitve lažja?
- Kako zdaj gleda otrok na to izkušnjo?

2.3 METODOLOGIJA

2.3.1 Vrsta raziskave

Glede na stopnjo v procesu spoznavanja sem uporabila eksplorativno ali poizvedovalno raziskavo, saj gre za spoznavanje osnovnih značilnosti problematike. Glede na odnos do neposrednega izkustvenega gradiva je moja raziskava izkustvena (empirična), saj sem zbrala novo, neposredno izkustveno gradivo s pomočjo spisov oz. esejev (Mesec, 2009). Raziskava je kvalitativna, saj sem zbrala besedne opise s pomočjo zgodb oziroma spisa ali eseja. Navedla sem temo in več okvirnih vprašanj, ki so bila respondentom zgolj v pomoč, zgodbo pa ti so oblikovali po svoji volji (Mesec, 2007).

2.3.2 Merski instrument in viri podatkov

Merski instrument je vodilo za spis ali esej, ki je glede na tesnost stika posreden (Mesec, 2009), kar pomeni, da so vprašanci po okvirnih točkah samostojno napisali svoje zgodbe. Obliko eseja/spisa sem izbrala, ker sem tako dobila podatke, ki so bili za vprašance v tej izkušnji najpomembnejši, in ker sem želela, da imajo respondenti možnost, da povedo svojo zgodbo. Vir podatkov so odrasli otroci ločenih staršev.

2.3.3 Populacija in vzorčenje

Populacijo raziskave predstavljajo vsi otroci ločenih/razvezanih staršev v Sloveniji. Moj vzorec je neslučajnostni (Mesec, 2009). V raziskavo je vključenih 11 zgodb. Vse zgodbe so napisale ženske, stare od 21 do 30 let, iz različnih slovenskih regij (koroška, savinjska, primorska, štajerska, osrednja Slovenija). Starosti deklet ob ločitvi/razvezi staršev so bile raznolike, pri vseh pa je minilo vsaj 5 let od ločitve, kar sem tudi načrtovala, saj menim, da bi preveč »sveže« zgodbe ustvarjale stiske, tako pa so bile izkušnje vsaj delno reflektirane.

2.3.4 Zbiranje podatkov

Pri zbiranju podatkov sem se najprej povezala s svojo socialno mrežo, saj poznam veliko oseb, katerih starši so se razvezali oziroma razšli. Nekaj zgodb sem zbrala še s pomočjo tretjih oseb, ki so poznale koga s to izkušnjo, pomagala pa sem si tudi s prošnjo na socialnih omrežjih.

Zgodbe sem zbirala približno en mesec. Zgodbe, ki sem jih prejela, so bile kakovostno napisane, kar kaže na dobro sposobnost vključenih posameznikov za pisno izražanje (Mesec, 2009).

Z avtorji zgodb sem se, če so imeli kakšno vprašanje, pogovarjala prek telefona, elektronske pošte ali drugih socialnih omrežij tudi med pisanjem zgodb. Želela sem biti čim bolj »prisotna« in na voljo za pomoč. Poudarila sem načelo zaupnosti in zagotovila anonimnost, zato si je nekaj avtoric zaželelo, da njihovo zgodbo predstavim pod drugim imenom. Avtorice so imele možnost zavrniti sodelovanje in pisanje zgodbe, vendar so se vse odločile, da jo bodo delile z mano. Želela sem pridobiti še kakšno zgodbo moškega avtorja, vendar sta dva prošnjo zavrnila, na prošnjo na omrežjih in prek poznanstev pa se ni odzval nobeden izmed njih. Želela sem pridobiti podatke, ali imajo fantje v primerjavi z dekletmi drugačno izkušnjo in ali spol sploh vpliva na to. Želela sem pridobiti še zgodbe sorojencev v raziskavo vključenih avtoric, a niso želeli sodelovati.

2.3.5 Obdelava in analiza podatkov

Zgodbe so vključene v delo. Zgodb nisem urejala, saj sem jih želela ohraniti v izvorni obliki, kar je bil tudi namen zbiranja zgodb, zato se ponekod pojavlja neknjižni pogovorni jezik. Celotni postopki kodiranja so dostopni v mojem osebnem arhivu, saj niso vključeni v delo. Gradivo sem obdelala na kvalitativni način, saj sem obravnavala daljše besedne opise. Zgodbe sem poimenovala z A, B, C, D, E, F, G, H, I, J in K. Analizo sem nato nadaljevala z odprtim kodiranjem, kjer sem vsem izbranim enotam pripisala pojme ter jih razdelila v kategorije.

Nekatere kategorije so bile pogostejše, zato so tudi zapisi bolj izčrpni. Nekatere avtorice v svoje zgodbe niso zajele vseh kategorij, vendar je bilo bistvo zbiranja zgodb v tem, da avtorice pišejo zgodbe po spominu in svojem toku, vprašanja so bila samo vodilo, ki so ga lahko uporabile, ni pa bilo nujno. Zato je analiza podatkov na nekaterih mestih bolj izčrpna, na nekaterih pa manj.

Tabela 1: Primer odprtega kodiranja

Hotela sem prej iz vrtca - psihične težave domov, hitro sem vzkipeala, povečala se je histerija ... (F8)		Vpliv ločitve
... hodila na stranišče vsake pol ure ... so vsi, vključno z zdravnikom, pogosto uriniranje pripisali psihičnim težavam. (F9)	- težave z uriniranjem	Vpliv ločitve
Z očetom smo ohranili dobre odnose. (F10)	- dobri odnosi z očetom	Odnos otroci – oče
... z novo partnerko živi blizu. (F11)	- oče živi z novo partnerko	Spremembe po ločitvi
V adolescenci ... sem ji najbolj želela smrt, da bi se oče vrnil nazaj k nam in bi bili spet srečna družina. (F12)	- če nove partnerke ne bo, bo vse po starem	Stereotipi in predsodki
... sem prikrivala ločitev ... sem se počutila drugačno od ostalih otrok. (F13)	- občutek osamljenosti v izkušnji	Težave otrok
Sčasoma sem sprejela očetovo partnerko in polbrata. (F14)	- sprejetje socialne družine	Reorganizirana družina
... partnerki nisem nikoli zares oprostila ... globoko v meni je še zmeraj rana. (F15)	- zamera ostaja	Refleksija izkušnje

V naslednjem koraku sem izpisala vse kategorije, pod njimi sem dodala pojme, ki spadajo v isti vsebinski sklop. Pod vsak pojem sem izpisala še vse izjave s številkami kod. Pri nekaterih kategorijah sem zaradi lažjega branja in preglednosti ustvarila še podkategorije.

Primer osnega kodiranja

DRUŽINA PRED LOČITVIJO

- **dobro razumevanje, odlično vzdušje** (*... prej smo se dobro razumeli, bilo je odlično, hiša polna smeha-A1*)
- **spomini na lepo otroštvo** (*Na moje otroštvo se spominjam kot na zabavno otroštvo brez skrbi-C3; ... moje otroštvo je bilo brezskrbno-J1*)
- **slabša kakovost družinskega življenja** (*... vedno manj časa smo preživljali skupaj ... nismo vedeli en za drugega, nismo se brigali-D8; Počitnice in družinska kosila so bila le še spomin, ali pa so le-ta potekala z veliko napetosti in skorajda pod prisilo-J8*)
- **starši se niso razumeli** (*Verjetno kot družina nismo funkcionirali ... starša med sabo nista bila povezana, niti nista bila usklajena kot starša-D9; ... bilo je le vprašanje časa, kdaj-J5); ... vedno več je bilo preprirov in bili so tudi vedno hujši-J7*)

Kategorije sem definirala tako, da sem skušala podati bistvo vsake kategorije.

DRUŽINA PRED LOČITVIJO – pojmi v kategoriji opisujejo družino pred ločitvijo; kakšni so bili odnosi v njej, kako je bila sestavljena, kako je funkcionirala.

NOVICA O LOČITVI – pojmi v kategoriji definirajo, na kakšen način, kdaj in kako ter ali je sploh bila otroku sporočena novica o ločitvi s strani staršev.

RAZLOGI ZA LOČITEV – pojmi v kategoriji opisujejo dogodke, dejanja, zaradi katerih sta se starša razšla, opisujejo vzroke za ločitev s perspektive njihovih otrok.

DRUŽINA MED LOČITVIJO – pojmi v kategoriji opisujejo družinsko življenje med procesom ločitve (ki je v nekaterih primerih še potekalo), zajemajo pa vse družinske člane in dogajanje v matični družini s perspektive otrok.

LOČITEV/RAZVEZA (postopek) – pojmi v kategoriji definirajo, kako je potekala sama ločitev oziroma razveza, vključujejo tudi uradni postopek, njegovo dolžino in potek.

SELITVE, ODHODI – pojmi v kategoriji definirajo odhode različnih družinskih članov iz družine, morebitne selitve v drugi kraj, drugi dom ter pojasnijo, s katerim od staršev so odšli otroci.

TEŽAVE STARŠEV – pojmi v kategoriji definirajo težave, s katerimi so se soočali starši med potekom ločitve, in sicer z otrokove perspektive.

TEŽAVE OTROK – pojmi v kategoriji definirajo težave, s katerimi so se soočali otroci med potekom ločitve. Gre tako za psihične kot fizične težave otrok.

VPLIVI LOČITVE – pojmi v kategoriji opisujejo različne vplive ločitve tako na otroke kot na starše.

DRUŽINA PO LOČITVI – pojmi v kategoriji opisujejo družino po ločitvi; kakšne spremembe je doživela, kako zdaj deluje, kako je sestavljena.

SPREMEMBE PO LOČITVI – pojmi v kategoriji definirajo spremembe, ki jih je prinesla ločitev. Zajemajo vse spremembe, ki jih je otrok definiral, od spremembe doma do spremembe odnosov, življenja, družinskih potekov.

REORGANIZIRANA DRUŽINA – pojmi v kategoriji opisujejo na novo sestavljeno družino z novimi družinskimi člani, pravili in družinskim življenjem.

PODPORA IN POMOČ ZA OTROKE – pojmi v kategoriji opisujejo načine podpore in pomoči, ki so si jo otroci želeli ali jo pridobili sami ter s pomočjo drugih.

ODNOS MED STARŠEMA – pojmi v kategoriji definirajo odnose med staršema skozi proces ločitve.

ODNOS MED SOROJENCI – pojmi v kategoriji definirajo odnose med brati in sestrami med procesom ločitve.

ODNOS OTROCI – STARŠI (PODKATEGORIJA: MATI, OČE) – pojmi v kategoriji definirajo odnose med otroki in njihovimi starši – različno z materjo ali očetom.

REFLEKSIJA IZKUŠNJE – pojmi v kategoriji opisujejo pogled nazaj, refleksijo otrok, kakšno je njihovo videnje izkušnje, kaj jim je prinesla slabega in kaj dobrega.

STEREOTIPI IN PREDSDOKI O LOČITVI – pojmi v kategoriji definirajo stereotipe in predsodke, s katerimi so se otroci srečevali v procesu ločitve.

2.4 REZULTATI

Rezultate, pridobljene z zgodbami, sem razdelila v sklope, ki jih predstavljajo posamezne kategorije. Zaradi preglednosti in lažjega razvrščanja sem določila 7 sklopov, v katere sem nato uvrstila kategorije. Rezultati so bili razdeljeni v naslednje sklope in kategorije:

- PRED LOČITVIJO
 - družina pred ločitvijo
 - novica o ločitvi
 - razlogi za ločitev
- MED LOČITVIJO/PROCES LOČITVE
 - družina med ločitvijo
 - ločitev/razveza (postopek)
 - selitve, odhodi
 - težave staršev
 - težave otrok
 - vplivi ločitve
- PO LOČITVI
 - družina po ločitvi
 - spremembe po ločitvi
 - reorganizirana družina
- PODPORA IN POMOČ
- ODNOSI V DRUŽINI
 - odnos med staršema
 - odnos med sorojenci
 - odnos otroci – starši (podkategorija: odnos z materjo in odnos z očetom)

- REFLEKSIJA IZKUŠNJE
- STEREOTIPI IN PREDSDODKI

Rezultati so zapisani po kategorijah. S sklopi sem si le pomagala, da sem lahko kategorije razdelila, respondentom so bili v pomoč, da so lažje oblikovali zgodbo. Nekateri avtorji zgodb so pisali brez predlaganih kategorij, zato nekatere zgodbe niso odgovorile na vsa moja vprašanja. Vendar pa je bil moj namen dosežen, saj so respondenti tako izpostavili tisto, kar se je njim najbolj vtisnilo v spomin, to pa je bil moj namen zbiranja podatkov na izbrani način. Za pridobitev več podatkov bi morala kombinirati zgodbe ter intervjuje.

DRUŽINA PRED LOČITVIJO

V tej kategoriji sem želela ugotoviti, kako so družine delovale pred ločitvijo in ali so bili že pred tem kakšni znaki, ki so namigovali na to, da imata starša težave. V eni izmed zgodb avtorica opisuje, da je bilo v njeni družini **dobro razumevanje, odlično vzdušje** (... *prej smo se dobro razumeli, bilo je odlično, hiša polna smeha-A1*), prav tako tudi druge pišejo o **spominih na lepo otroštvo** (*Na moje otroštvo se spominjam kot na zabavno otroštvo brez skrbi-C3; ... moje otroštvo je bilo brezskrbno-J1*).

Izkušnje družinskega življenja so že pred ločitvijo tudi bolj negativne. Dekleta so opisovala **slabšo kakovost družinskega življenja** (... *vedno manj časa smo preživljali skupaj ... nismo vedeli en za drugega, nismo se brigali-D8; Počitnice in družinska kosila so bila le še spomin, ali pa so le-ta potekala z veliko napetosti in skorajda pod prisilo-J8*). Ti dve izjavi sta povezani, saj sta družinsko življenje opisovali sestri, kar nam pokaže, da sta obe dojemali dogajanje v družini na podoben način. Druge zgodbe družinsko situacijo pred ločitvijo bolj povezujejo s tem, kako sta funkcionirala starša med sabo. Pišejo o tem, da se **starši niso razumeli** (*Verjetno kot družina nismo funkcionirali ... starša med sabo nista bila povezana, niti nista bila usklajena kot starša-D9; ... bilo je le vprašanje časa, kdaj-J5; ... vedno več je bilo preprirov in bili so tudi vedno hujši-J7*), kar se je kazalo v njihovi neusklajenosti, prav tako so se vedno več prepirali, kar je namigovalo na to, da je le še vprašanje časa, kdaj bo prišlo do ločitve.

NOVICA O LOČITVI

Novico o ločitvi so otroci od staršev izvedeli na precej različne načine. V dveh zgodbah avtorici opisujeta, da o ločitvi nič **ni bilo jasno omenjeno** (*Nista niti konkretno omenila, da se ločujeta-B; ... o tem ni bilo prej kakšnega govora-G4*). Torej starša tega otrokom nista kaj posebej pojasnjevala. Ena izmed deklet je za ločitev **izvedela dan po nasilju** (*... sama sem izvedela pri babici na kosilu, ko sem opazila modrico in mi je mama povedala, da od zdaj naprej živimo tam-D4*), zato je bilo potrebno **hitro soočanje z novico** (*... vse je blo treba sprocesirat v zelo kratkem času-D5*), saj se je vse zgodilo zelo hitro in na neki način nepričakovano. Podobno je bilo pri drugi avtorici, ki je za ločitev izvedela, ko se je že zgodila **selitev očeta** (*... mama mi je povedala, da se je oče odselil-G3*). Naslednja opisuje novico o ločitvi, ko je njej in sestri **mati povedala o novi ženski** (*Mati je meni in sestri povedala, da si oče dopisuje z drugo žensko-H2*). Ni še šlo za novico o ločitvi, vendar je vseeno namigovala na to. Samo v eni zgodbi sta **starša skupaj povedala za ločitev** (*... starša sta nas posedla na našo sedežno ... dejstvo o že določeni ločitvi je povedala mami-E1*). V drugih primerih, ko je **oče povedal novico** (*Da se ločujeta, sem izvedela isti dan, ko je oče povedal mami, da se dokončno seli stran-I3; Oče je prišel v mojo sobo in mi rekel, da do mame ne čuti več tega, kar je čutil nekoč, in da je zato bolje, da odide-I4*) ali je **mati povedala novico** (*... povedala mi je mama-J6*), drugi starš ni bil prisoten, zato so otroci pogosto poslušali dve različni zgodbi o tem, zakaj je do ločitve prišlo.

RAZLOGI ZA LOČITEV

V zvezi z (njim znanimi) razlogi za ločitev avtorice v zgodbah pišejo o tem, da je bilo krivo **nasilje** (*Zbudi me kričanje ... ata na mami leži in jo tepe-A3; ... moj oče pijan udaril mamo-D3*). V več zgodbah se kot vzrok pojavlja **varanje** (*... mama že dolgo časa vedela, da jo oče vara-F3*), najpogosteje s strani očeta, opisujejo tudi, da je prišlo do **ločitve zaradi nove partnerke očeta** (*Ločila sta se, ker je ata našel novo žensko-C1; ... povedala sem mami, kje sva bila ... mami je že dolgo vedla, ampak je ata oblubo da bo prekino z njo-C6*), kar lahko povežemo z varanjem, saj sta bila oče in mati še v zvezi, ko je oče že imel novo partnerko, ki jo je (nevede) spoznala tudi hči in z njo preživljala čas.

DRUŽINA MED LOČITVIJO

V tej kategoriji sem ugotovila, kaj se je dogajalo z družino med samim procesom ločitve. V eni izmed zgodb avtorica opisuje, da je bilo za otroke **najtežje med ločitvijo** (... *obdobje preprirov, dretja, molitev za mami, spanja na različnih koncih, grdih pogledov, veliko tišine in strahu za nas otroke-E3*), ker starša nista znala rešiti svojih težav brez vpletanja otrok. Prav tako piše, da so **otroci poslušali prepire staršev** (... *pri vsakem prepiru smo se skrivali pod mizami in poslušali, kaj in zakaj se kregata-E4*), saj so se vedno prepirali ob navzočnosti otrok, vseeno pa so se **po odločitvi za ločitev** dogovorili za **skupno življenje še naprej** (*Temu pogovoru je sledilo mučno obdobje 5 mesecev, ko smo še živeli skupaj, šli skupaj na morje ...-E2*). Enaka situacija se je pojavila v še dveh zgodbah, kjer so se starši kljub ločitvi odločili za življenje skupaj, saj naj bi bilo to boljše za otroke. Vsekakor to skupno bivanje ni bilo v nobenem primeru namenjeno reševanju zveze oziroma nadaljevanju partnerskega odnosa in rešitvi zakona. Otroci to obdobje opisujejo kot najtežje, saj je bilo večkrat poudarjeno, da starši živijo skupaj zgolj zaradi otrok, kar le-tem ni prav nič pomagalo, da bi izkušnjo preživeli lažje.

Dejanska ločitev staršev (*Starša sta se uradno ločila leto kasneje, ampak za naju z bratom je bila ločitev tisti večer, ko je ati spakiro kovčke in odšel-C13*), je za otroke bolj dogodek, ko pride do odhoda enega od staršev, kot pa zaključek uradnega postopka.

LOČITEV/RAZVEZA (postopek)

V tej kategoriji sem želela izvedeti, ali so otroci spremljali uradni postopek razveze ali se je ta zgodil mimo njih. V dveh zgodbah avtorici opisujeta **dolg proces razveze** (*Ločevala sta se skoraj eno leto ... prav tako se je vlekla pravda za denar-D10*), ena od njiju ga opiše tudi z besedo **vojna** (*Potem se je začela 10-letna vojna na sodišču-E7*), saj so otroci dobili občutek, da je bilo kot vojna, ko sta se starša 10 let pravdala na sodišču in želela dokazati svoj prav. **Otroci so sami iskali informacije** (*Vpogleda v to nismo imeli, razen če smo kje izbrskali kak dokument-E8*), saj starši z njimi niso govorili o tem, razen če so kaj izdali med vsemi prepiri in manipulacijami. V eni od zgodb avtorica opisuje **očetovo željo po denarju** (... *važno je bilo le, da bo oče dobil čim več od skupnega premoženja-D12*), ki se ji je med postopkom na sodišču najbolj vtisnila v spomin. V nobeni od zgodb ta proces ni opisan kot tak, ki ni škodoval otrokom.

SELITVE, ODHODI

V kategoriji selitev oziroma odhodov sem želela ugotoviti, kateri od staršev se je od matične družine odselil oziroma s katerim staršem so ostali otroci. Ena izmed avtoric v svoji zgodbi navaja, da je **mati že prej selila stvari** (*Mama je že nekaj časa vozila naše stvari v Velenje-B3*) v drug kraj, preden je prišlo do ločitve in preden so se dejansko preselili tja skupaj z otroki. Selitev otroci opisujejo kot spremembo, ki največkrat ni bila ravno prijetna, saj je bila s selitvijo povezana tudi **druga šola** (*... novi sošolci, nova šola, novi učitelji, nov način učenja-B12*). V eni izmed zgodb je navedenih več selitev, in sicer najprej v drug kraj k sorodnikom, zatem v **nov dom** (*Kmalu smo se preselili v svoje stanovanje v bloku-B13*), potem pa spet **selitev k materinemu novemu partnerju** (*kmalu zatem pa smo se spet preselili, saj je mama spoznala novega partnerja-B14*). Poleg ločitve so se otroci soočali še z nenehnimi spremembami in reorganizacijo družine. V isti zgodbi avtorica navaja, da so se kasneje preselili še enkrat, in sicer k še enemu novemu partnerju matere, torej je šlo za novo reorganizacijo. V polovici primerov se je iz skupnega doma izselila mati z otroki, v polovici pa oče sam. V eni od zgodb je zapisano, da je **mati nagnala očeta** (*Tisti večer je mami nagnala ata, da spakira kovčke in se odseli-C7*), ampak se je v istem primeru zgodilo, da se je **po ločitvi oče preselil nazaj v skupni dom** (*Po ločitvi smo se mi preselili v stanovanje v mestu in ata se je s ta novo preselil nazaj v hišo-C20*). Kadar je bila kot vzrok ločitve navedena nova partnerka očeta, kar se pojavi v treh zgodbah, se je v vseh **oče odselil in zaživel s svojo novo partnerko** (*... oče se je odselil od našega skupnega doma in zaživel z novo osebo-H4; z novo partnerko živi blizu-F11; Oče se je kaj kmalu po ločitvi na novo poročil, preselil v Makedonijo in dobil drugega otroka-I7*).

Pri eni zgodbi, ki je pokazala še najmanj negativnega vpliva na otroka, se je zgodila **selitev očeta že pred ločitvijo** (*... oče je dobil službo v Ljubljani ... tam je živel čez teden, čez vikende pa doma-I2*), in sicer zaradi službe, vendar je lahko to vzrok, da razen za konec tedna družina že prej ni imela skupnega življenja.

V dveh zgodbah sta dekleti izpostavili **čustveno slovo** (*Oče je ostal v hiši, oma pa je mahala z balkona in jokala. Ko se spomnim na ta prizor, začnem vedno jokati -B4; ... spomnim se le, da je oči jokal, stal med vrati in ni dovolil, da bi odšli-E6*), kar je za otroka lahko izredno težko; še posebej, če se seli oziroma odhaja z enim od staršev iz skupnega družinskega doma, v katerem je živel do takrat. S tem lahko otrok izgubi občutek varnosti.

TEŽAVE OTROK

Težave, s katerimi so se dekleta soočala zaradi izkušnje razveze, so raznolike. Dve opisujeta izkušnjo kot **težko obdobje** (*... je bilo kar precej čustveno utrujajoče ... sem ga nekam potlačila-F2; Prvo leto po ločitvi je bilo zame zelo naporno ...-J11*). Avtorice zgodb so bile **prizadete ob ločitvi** (*... me je vseeno zelo prizadelo. Čeprav sem vedela, da bo do tega prej ali slej prišlo-D6; ... me je sam dogodek močno prizadel-H1; ... me je tudi prizadela, saj je potekala zelo dolgo ... grdo s strani očetove družine-J10*), četudi je bila le-ta pričakovana in včasih celo olajšanje.

Dekleta opisujejo **občutek nepomembnosti** (*V tem procesu se sama sploh nisem počutila pomembno, opaženo ...-D11*), **zamegljen spomin** (*Obdobje ločitve staršev je v mojem spominu kar precej zamegljeno-F1*), **čustvene stiske in vedenjske izbruhe** (*Hotela sem prej iz vrtca domov, hitro sem vzkipeala, povečala se je histerija ...-F8*), **psihosomatske težave** (*... hodila na stranišče vsake pol ure ... so vsi, vključno z zdravnikom, pogosto uriniranje pripisali psihičnim težavam-F9*), kar je veliko težav, ki so pustile posledice tako na psihičnem kot fizičnem zdravju deklet. Težave so se pojavile tudi pri tem, ali so lahko svoje težave zaupala drugim. Nekaterim se je zdelo, da ne, zato je bilo **nezaupanje drugim** (*... svojih občutkov nisem mogla oz. nisem želela deliti z nikomer ...-J12*) prav tako ena izmed težkih situacij, s katerimi so se srečala.

Soočala so se tudi z **jezo ob odhodu očeta** (*Bila sem odsotna, ko se je odločil, da bo odšel ... bila sem zelo jezna ...-G5*) in **jokom** (*... tisti dan zaspala v solzah-I5; Po tem se ne spomnim, da bi mi zaradi ločitve še kdaj bilo hudo-I6*).

VPLIVI LOČITVE

Da se je **vpliv pokazal nekaj let kasneje** (*Čudno je, da je to prišlo toliko let za mano-B36*), je opisovalo eno izmed deklet. Ko je mislilo, da je izkušnjo že prebolelo, se je pri polnoletnosti začelo spraševati o tem in razčiščevati stvari, ki mu niso bile jasne, ter začelo doživljati občutke krivde. V eni izmed zgodb avtorica izpostavlja **težave vseh družinskih članov po ločitvi** (*Življenje po ločitvi je bilo kar težko ... mami je padla v depresijo ... brat je začel aktivno kaditi travo-C22*), druga meni, da je ločitev vplivala na njeno psihično zdravje in piše, da je **psihično labilna** (*... mogoče sem čustveno bolj labilna, močno znam nihati v razpoloženju ...-F17*), kar po njenih besedah ne bi bila, če ne bi imela te izkušnje. V eni zgodbi pa je izpostavljena skrajna

očetova stiska ob ločitvi (*Zapadel je v depresijo in naredil samomor-A6*), torej sta se ob nasilju in ločitvi sestri soočali še s smrtjo enega od staršev, prepričani, da je za to kriva ločitev.

DRUŽINA PO LOČITVI

V zgodbah sem večkrat zasledila takšno ali drugačno **manipuliranje z otrokom** (*Bilo je veliko manipulacij in ščuvanja, predvsem s strani očetove družine-D15; ... doma smo poslušali stvari o očetu ... tudi on ni ostal dolžen grdih besed o mami-E9*), ki je večkrat orožje enega starša proti drugemu in obratno. Prav tako se otroci soočajo s **postavljanjem na eno stran** (*Sama sem se počutila slabo, saj se mi je zdelo, da se moram ves čas postavljati na eno stran-D16*), največkrat zaradi pritiskov staršev.

Eno izmed slabih strani ločitve je opisalo eno izmed deklet, in sicer **odsotnost očeta** (*... večine otroštva se spomnim brez očeta-F5*), ki se je zaradi ločitve na neki način odrekel tudi svojim otrokom in z njimi ni več preživel veliko časa. Ravno obratno pa je ločitev nekaterim prinesla **več časa z očetom** (*... več časa pri očetu, saj sem imela tam vse prijatelje ... počutila bolj domače-J14; Zato se mogoče zdaj boljše razumeva z očetom, čeprav so ga vsi zapostavljali-B27*), v enem primeru tudi zaradi tega, ker je bila očetova hiša družinski dom in se je eno izmed deklet tam počutilo bolj domače.

Ko se je družina razšla, je v večini primerov eden izmed staršev skrbel za otroke. Pogosto se je zgodilo, da plačevanja preživnine ni bilo, zato se je pojavila **slabša finančna situacija** (*Ločitev je bila tudi finančni šok za mamo ...-F6*), najpogosteje pri tistem staršu, ki bi moral prejemati preživnino za svoje otroke od drugega starša.

Ker je družina razpadla in sta se oba starša soočala s svojimi težavami, eno izmed deklet opisuje, da je v času ločitve ogromno časa preživelo s starimi starši ter je bila **skrb starih staršev** (*Sem pa veliko časa preživela z babico in dedkom ... sta bila moja angela varuha-F7*) zanjo nekaj dobrega. Opisuje jih kot svoje anjele varuhe.

Dekleta so opisovala tudi **srečnejše življenje vseh** (*Ni več prerekanja, mama je srečnejša, oče je srečnejši, prav tako kot jaz in sestra-G7; ... ob pogledu na svoja starša vidim, da sta kljub ločitvi oba ponovno zaživela-II2*), kar je posledica občutka olajšanja za vse družinske člane, in ločitev opredelila kot potreben korak, da so lahko vsi zaživeli po svoje, srečnejše življenje.

REORGANIZIRANA DRUŽINA

Kot dobro v reorganizaciji družine je v eni izmed zgodb navedeno **rojstvo polbrata** (*Največja pozitivna sprememba je bila, ko se je rodil še en bratec-B15*). Opisana je **skrb za brata** (*Stara sem bila 10 let, ko se je rodil, veliko sem ga pestovala, skrbela zanj, previjala, vozila na sprehod, ga hranila-B16*), kar pomeni, da se je avtorica na svojega sorojenca precej navezala, zato tudi **pozitivno poimenovanje** (*Sama polbratu vedno rečem brat, ker za mene je kot brat-B18*).

V dveh zgodbah je poudarjen **odličen odnos s socialnim očetom** (*S takratnim maminim novim partnerjem sem se odlično ujela, prav tako moj brat-B19; Z maminim partnerjem se odlično razumem, bolje kot z lastnim očetom-K3; On je zame oče, ki sem ga potrebovala. Tudi on mene vidi kot hči ... lahko mu zaupam vse ... vedno mi bo pomagal in stal ob strani-K4*), ena avtorica ga je sprejela bolje kot svojega biološkega očeta in se z njim tudi bolje razume. Z dobrim odnosom se povezuje tudi **skrb socialnega očeta za otroke** (*Vzgajal naju je kot svoja otroka, nama pomagal pri učenju ... nikoli ni delal razlik-B20*), saj je za otroke svoje partnerke skrbel, kot da bi bili njegovi lastni, kar na tem mestu zopet pokaže, da je pričakovano, da za biološke otroke skrbimo bolje kot za tiste, ki jih dobimo v reorganizirani družini. Zaradi odličnih odnosov je **naklonjenost do socialnega očeta** (*Meni je veliko pomenil ... tudi mojemu bratu-B21*) velika, vendar se v tej zgodbi pojavijo **spremembe odnosov po razpadu** (*... to, da mene in brata ne pozdravi, še razumem oziroma prenesem, saj res ni najin pravi oče ...-B24*) te dobre reorganizirane družine, do izraza spet pride **vpliv težav med odraslimi na otroke** (*Ker je prišlo do spletk med mamo, bivšim partnerjem in njegovo novo partnerico, je ta nas, otroke, čisto zanemaril-B23*). Zopet je bilo **konec materinega partnerskega odnosa** (*Kasneje je mama zopet prekinila zvezo s tem partnerjem-B22*), kar pomeni, da so se otroci znova morali soočati z izgubo očeta, saj je ta prekinil prej odlične odnose oziroma so se odnosi zelo ohladili. Po kratkem času se je zgodila nova reorganizacija, v družino je namreč vstopil materin **novi partner** (*Mama si je našla novega partnerja-B17*).

Kar v dveh zgodbah se je zgodilo, da so otroci doživeli **spoznavanje z novim partnerjem, partnerko še pred ločitvijo** (*Ata me je nekega dne peljal na razstavo mačk ... tam sva »naključno« srečala njegovo ljubico ... bila mi je zanimiva ... po razstavi smo šli še v kino, naslednji teden pa sva šla k njej domov-C4; Njega smo potem mnogokrat srečali sredi sprehodov, v restavraciji, na izletu ...-E5*), v obeh primerih nevede, starša pa sta to srečanje izpeljala kot naključno.

Velikokrat je v zgodbah omenjeno **sovraštvo do očeta in nesprejemanje nove partnerke** (... počutila sem se izdano s strani ata in njegove ljubice ... sovražila sem jo in krivila za vse-C9; *Že od začetka sem vedela, da je ne bom sprejela-H3*). V eni izmed zgodb je opisano **neprimerno obnašanje očetove nove partnerke** (*Potem pa se je začela res idiotsko obnašati. Nikoli naju z atom ni pustila sama ... velikokrat mi ga ni hotela dati na telefon ... razlagala mi je o seksu z njim ... šimfala mojo mamo-C17*), zato negativna čustva otrok do socialnih staršev niso presenečenje. Večkrat je omenjen **slab odnos z novim partnerjem** (*Odnos z njim ... je bil vse prej kot normalen/družinski ... komunikacijo smo omejile na živjo in adijo-E13; Že prvi dan smo se skregali ...-H5; Nisem prenesla, da mi bo nekdo, ki ni moje krvi, ukazoval ali povzdigoval glas nad menoj-H6*), ki je predvsem posledica napačnega oziroma ponesrečenega vključevanja novega partnerja v družino. V eni izmed zgodb sem zasledila prepričanje, da **očetu več pomeni njegova partnerka kot otroci** (*Oče ... vedno stopi na njeno stran, prav tako pa je enkrat dejal, da mu ona pomeni več kot midve s sestro-H9*), kar ne pripomore k izboljšanju odnosov. V eni izmed zgodb je navedeno, da je bila **priselitev partnerja** (... *smo se preselile ... z nami je živel tudi njen partner-E10*) neubesedena, da je se je **informacija o partnerju** (*Jaz sem izvedela za njuno zvezo, ko sem videla njun odsev na steni, ko sta se poljubljala-E11*) pojavila naključno in da partner uradno ni bil **nikoli predstavljen** (*On nam ni bil nikoli predstavljen kot partner-E12*).

Odličen opis sem zasledila v zgodbi, kjer je ločitev potekala najmanj travmatično za otroka, ki zapiše, da ima zdaj **dve družini** (... *kot da bi imela dve ločeni, različni družini-I10*) in se z obema dobro razume. Dekleta opisujejo, da se je prej ali slej zgodilo **sprejetje socialne družine** (*To atovo ljubico sem potem kr vzljubila ... ko sem zvedla, da je noseča z mojim polbratom, sem bila celo zelo vesela-C16; Sčasoma sem sprejela očetovo partnerko in polbrata-F14; Se razumeva, ko se vidiva, se normalno pogovarjava ...-K5*), vendar včasih tudi zaradi tega, ker so otroci čutili, da tako ali tako nimajo izbire. V zgodbah so opisani tudi **dobri odnosi z novimi partnerji** (*Oba starša sta si našla nove partnerje, ki sva ju z veseljem sprejeli-G8; Z očetovo ženo se že od prvega dne zelo dobro razumem, pravim, da mi je kot mama-I8*), še posebej svetla točka je sprejemanje socialnega starša kot svojega lastnega, saj se v obravnavanih zgodbah to pojavi samo dvakrat.

Pri eni avtorici se pojavlja **želja po reorganiziranih družinah** (*Želela bi si, da si oba starša najdeta nove partnerje in zaživita vsak zase ...-D23*), saj se ji zdi, da bi to pomenilo novo, srečnejše življenje obeh staršev.

PODPORA IN POMOČ ZA OTROKE

Kar se tiče podpore in pomoči za otroke, eno izmed deklet navaja, da **ni bilo potrebe po strokovni pomoči** (*Strokovne pomoči nisem potrebovala-A7*), saj **je podpora in pomoč našla v socialni mreži** (*Zaupala sem se svoji najboljši prijateljici in njenemu očetu-A8*). Ena avtorica opisuje, da je **sama predelala izkušnjo v dveh letih** (*Po dobrih dveh letih pa sem to sama pri sebi razčistila-B37*), prav tako brez strokovne pomoči. Ena je izkoristila **pomoč psihologa** (*Tega občutka sem se znebila (pa še ne v celoti) šele 2 leti nazaj s pomočjo psihologa-E18*), ki ga še obiskuje, in je to zanjo pozitivna izkušnja. Pojavi se tudi **slaba izkušnja s psihologinjo** (*... obiskovala sem tudi psihologinjo, ampak mi ni bilo všeč, ker je govorila samo aha, aha, aha-C11*), ampak kasneje, ob menjavi strokovnega delavca, **dobra izkušnja s socialno delavko** (*... obiskovala sem VIR Celje ... tam je pogovor med mano in socialno delavko tekel normalno in mi je bilo všeč tam-C12*).

ODNOS MED STARŠEMA

Odnos med staršema pred ločitvijo je pogosto opisan kot negativen. V zgodbah so predstavljeni **slabi odnosi med staršema** (*Moja starša se pred ločitvijo nista dobro razumela, zato je bilo samo vprašanje časa ...-D1; Verjetno kot družina nismo funkcionirali ... starša med sabo nista bila povezana, niti nista bila usklajena kot starša-D9; Odkar pomnim, sta se moja starša prerekala ...-G1; ... obe s sestro stopili pred starša ter ju prosili, da se razideta-G2*), ki so bili posledica **neizkazovanja ljubezni** (*... nikoli ni bilo videti izkazane ljubezni-D2*) ter tega, da sta starša vložila **premalo truda v zakon** (*... ne morem reči, da ni bil dober, čeprav bi lahko bilo v njunem zakonu več pogovora in medsebojne pozornosti-J3; ... če bi oba več vložila v svoj zakon in ne bi vsega jemala samoumevno, bi se stvari lahko razvijale drugače-J4*).

Nekatera dekleta pa se spomnijo, da sta imela starša **odnos brez preprirov** (*Ne spomnim se niti, da bi se kregala, vsaj pred nama ne-A2; ... nikoli ni bilo nekih preprirov med atom in mami-C2; Nikoli se mi ni zdelo, da bi bilo kaj narobe, saj se starša pred mano nista nikoli prepirala-I1*) oziroma so se **preprirovi pojavili le malo prej** (*Prepirala sta se le tik pred ločitvijo-B1*), preden sta se ločila.

Nekatere opisujejo, da ni bilo **nič preprirov med staršema po ločitvi** (*... starša pravilno ravnala ... nikoli se nista prepirala, ne glede preživnine-B31*) in da sta se **uspešno dogovarjala o preživnini in stikih** (*Sama sta se dogovorila za preživnino in stike-B6*), vendar je to lahko

tudi posledica tega, da se je po ločitvi zgodila **popolna prekinitev stikov med staršema** (*Oče in mama nikoli nista med sabo kontaktirala od ločitve dalje. Oče ni dovolil, da bi se kje srečala-B32; Oče in mama se, odkar sta se ločila, ne pogovarjata, med njima ni nobene komunikacije-D20*), in ni trenj ravno zato, ker tudi odnosa ni več. Eno izmed deklet je izpostavilo **dober odnos matere z očetom** (*Mama nas nikoli ni nagovarjala proti očetu ... z očetom je ohranila presenetljivo dober in prijateljski odnos-F16*), ki je kljub varanju zaradi otrok želela ohraniti prijateljski odnos.

ODNOS MED SOROJENCI

Ko so dekleta v zgodbah opisovala odnose s sorojenci, so izpostavila **odličen odnos z bratom** (*Z bratom se odlično razumeva-B10*) in tudi **dober odnos s polbratom** (*S polbratom se tudi razumeva, le da se ne slišiva toliko, saj živi pri mami-B11*). Eno izmed deklet je kot nekaj dobrega, kar se je zgodilo po ločitvi, opisalo to, da ima **več sorojencev** (*Najboljša stran te izkušnje je, da sem dobila še enega bratca-B33*). Dobri odnosi s sorojenci pomagajo, da lahko skupaj lažje prebrodijo izkušnjo ločitve staršev, saj je bila omenjena **pomembnost dobrega odnosa s sestro** (*Na srečo sva s sestro imeli ena drugo, si stali ob strani ... to je bilo najpomembneje-H7; ... vem, da se lahko vedno zanesem na njo in ona name ...-J20*) tudi po sami ločitvi. V eni izmed zgodb se pojavijo nerazumevanje in slabši odnosi med sorojenci zaradi procesa ločitve, vpleteni so bili namreč v mnogo manipulacij in v ščuvanje enega starša proti drugemu. Tudi otroci so se obrnili eden proti drugemu, saj so hoteli enega izmed staršev bolj zaščititi. Vendarle so prišli do točke, ko se je lahko izpeljal **pogovor o razvezi med otroki** (*Hvaležna sem ... da smo se brat in sestre bili sposobni po nekaj letih usesti za isto mizo in si povedati svoje zgodbe in občutja-E20*). Ko so se o tem iskreno pogovorili in si zaupali svoje občutke, so se tudi odnosi spremenili na boljše, predvsem pa niso več dovolili, da bi problemi njihovih staršev vplivali na njihove lastne odnose.

ODNOS OTROCI – STARŠI

Dekleta opisujejo, da imajo z obema staršema **dober odnos** (*... z obema staršema dober odnos ...-I9; s starši pa sem se na splošno dobro razumela-J2*), nekatera imajo sicer slabšega, vendar so bolj podrobno opredelila, s katerim od staršev. Ena izmed avtoric izpostavi svoj **trud za obiske in ohranjanje odnosov** (*Vsak teden želim vsaj enkrat obiskati očeta in mamo ... je*

težko izvedljivo ... svojo željo pridno izpolnjujem, čeprav sem včasih preveč utrujena-B38), kar pa ne bi smela biti naloga samo otroka.

ODNOS OTROK Z MATERJO

Odnos z materjo dekleta opisujejo kot **odličen odnos** (... odnos z mamo je odličen ... lahko ji povem vse ... sva prijateljici-K1) ter **zaupen odnos** (Zaupala sem se najbolj mami-C10). Rezultati kažejo, da je odnos postal še **tesnejši po ločitvi** (Z mami imava fajn odnos, sva precej navezani ena na drugo ... naju je ločitev definitivno zblížala-C18; Z mamo sem od ločitve v veliko boljših odnosih-D22), kar je lahko posledica tega, da so ta dekleta po ločitvi več časa preživela z materjo kot z očetom. Ena izmed avtoric tako opisuje, da je postala zelo **zaščitniška do matere med ločitvijo** (... sem stopila na mamino stran ... postala zaščitniška-F4), saj se ji je zdelo, da potrebuje nekoga, na katerega se lahko opre. Eno dekle opisuje, da njen odnos z materjo ni bil slab, vendar je imelo veliko **strahospoštovanje do matere** (Do mame smo imele razvito strahospoštovanje, le redko smo si upale ugovarjati-E14; Mame sem se bala ... ampak sem jo imela izredno rada-E15), matere se je bala, vseeno pa jo je imelo rado in jo zagovarjalo.

Nekatere so opisovale slabši odnos, pojasnjevale, da se z materjo hitro sprejo in da se raje **umaknejo, da ne pride do konflikta** (Z mamo se razumeva ... vendar ne moreva dolgo, da se ne bi prepirali. Ko vidim, da je med nama prišlo do napetosti, se raje umaknem-B7). Naslednji odnos je, po besedah avtorice, **slabši zaradi novega partnerja** (... z mamo sma se kasneje malo oddaljile, posebej zaradi njenega novega partnerja, s katerim se ne razumem-J16).

ODNOS OTROK Z OČETOM

Ko gre za odnos z očetom, dekleta opisujejo tako pozivnega kot negativnega. V eni zgodbi je poudarjeno **pogrešanje očeta in vsakodnevni pogovori z njim** (Zelo sem pogrešala očeta in omo, rada sem vsak dan govorila z njim po telefonu-B5) in je ta odnos opisan kot **odličen odnos s pogostimi obiski** (Z očetom se odlično razumem. Redno hodim k njemu-B8). Prav tako avtorica piše, da ima v primerjavi z materjo **večje zaupanje do očeta** (Osebne stvari povem vedno prej očetu, mami kasneje, ali pa sploh ne-B9), saj je z leti, kot sama pojasni, spoznala pravo podobo svojega očeta in ne tiste, ki ji jo je predstavila mati v procesu ločitve. Zanj je pomembno **ohranjanje stikov in dobrega odnosa** (Z bratom sva s svojim očetom po ločitvi vedno imela redne stike-B25), ki ga imata z očetom oba z bratom. Eno izmed deklet svoj odnos

z očetom definira kot ne najboljši, ampak **dober odnos** (*Z očetom smo ohranili dobre odnose-F10*). Ena od avtoric opisuje svoj odnos z očetom kot dober, vendar so se včasih še zgodili **izpadi v odnosu do očeta** (*... sem imela v redu odnos z atom, ampak včasih še kakšen živčni zlom: Kak si nam lahko to naredu? Kak si lahko celo družino zamenjal z njo?-C14*), ki so samo pokazatelj prizadetosti otrok v procesu ločitve in po ločitvi. V eni od zgodb avtorica opisuje, da si ni upala imeti se dobro z očetom, saj je imela zaradi matere **slabo vest in občutek krivde** (*Očija se bala nisem, ampak sem se pa bala pri njem imeti fajn, ker kaj bo rekla mami?-E16*).

Slabši odnos z očetom (*Delam v njegovem podjetju in mi je nekako lažje, če ga obravnavam kot šefa in ne kot očeta. Kot oče me stalno razočara-C19; ... tako vedenje enega od staršev se ti vtisne v spomin ... odnosi se še bolj skrhajo-D13; Z očetom pa je bolj kot ne nek prisiljen odnos-K2*) opisuje več deklet. Eno izmed njih si očeta raje predstavlja v vlogi šefa, saj je tako manj pogosto razočarano, druga opisuje odnos z očetom kot prisilni, takšen, ki mora biti, tudi če je slabši. Rezultat občutka prisilnega odnosa so tudi **redki stiki z očetom** (*Očeta obiščem parkrat na leto ... da imam »čisto vest«, čeprav mi je to bolj v breme kot v veselje-D14*), kjer se zopet pokaže prepričanje, da odnos mora biti, kakršenkoli že, da se, četudi je za otroke to muka in neprijetnost, spodobí, da se trudiš za odnos z biološkimi starši, tudi če se oni ne. Zopet lahko zaključimo, da se (pre)velika odgovornost za obstoj in ohranjanje odnosa nalaga otrokom, čeprav bi morali biti starši tisti, ki bi se trudili, da je kakovostnih stikov z otrokom čim več. V vseh zbranih zgodbah je na neki točki izražena **želja po boljšem odnosu z očetom** (*Seveda bi si želela boljšega odnosa z očetom, vendar se mi zdi, da to ni možno-D18; ... raje preslišim in se trudim, da bi bil najin odnos vseeno dober-J18*), tako neposredno kot tudi posredno skozi razvoj zgodbe. Zgodbi, v katerih je bila izpostavljena želja po boljšem odnosu, sta zgodbi dveh sester, kar pomeni, da si obe želita izboljšanja odnosa, vendar se jima zdi, da na očetovo obnašanje ne moreta vplivati. Ob tem se navezujeta predvsem na **konflikte z očetom** (*... med nama prihajalo do konfliktov, saj je vso svojo jezo zaradi ločitve stresal nad mano ... to vzela zelo osebno in dolgo kuhala zamere-J15; ... oče tega še vedno ni prebolel in to svojo prizadetost kaže tako, da me pogosto zbada zaradi mame ...-J17*), saj oče svoje stiske ni znal reševati drugače, zato ena od sester izpostavi tudi **prizadetost ob njegovem obnašanju** (*... me njegove besede večkrat prizadenejo ...-J19*), kar ne more biti dobra popotnica za vzpostavljanje in (so)ustvarjanje boljšega odnosa. Kot rezultat ločitve se je pokazala tudi popolna **izguba stikov in odnosa z očetom** (*Slaba lastnost te izkušnje je, da sem po eni strani izgubila očeta-C24*).

V eni specifični zgodbi je izpostavljen **strah pred očetom zaradi nasilja** (*Ko se je streznil, je prišel nazaj in se hotel pogovoriti, vendar sva se ga s sestro bali-A4*), saj je bil pred ločitvijo nasilen do njune matere, hčeri pa sta to nasilje opazovali. Njihovi **stiki preko CSD** (*Dobivali smo se na CSD, tudi z očetom-A5*) so potekali pod nadzorom, vse dokler oče ni naredil samomora. Za dekleti je bila velika travma, da sta se najprej soočali z ločitvijo, potem pa še s smrtjo enega od staršev in ob tem doživljali občutke krivde.

REFLEKSIJA IZKUŠNJE

Vse svoje izkušnje čez čas dojemamo drugače, pogosto jih vidimo z druge perspektive. Dekleta so iz svoje izkušnje z ločitvijo staršev po več letih opisala tako pozitivne kot negativne stvari. Pozitivne so bile predvsem **osebnostna rast in moč** (*Mislim, da sem karakterni močna oseba ravno iz tega razloga-B28; ... sem postala močnejša, zrelejša in se naučila postaviti zase-H10; ... zelo samostojna oseba-K6*) ter **samostojnost**, saj se **otrok nauči poskrbeti zase, če mu tega drugi ne omogočijo** (*... sem samostojna že od 15. leta-B29*). Prav tako se zaradi vseh sprememb nauči prilagajati nanje in v njih najdeš tudi dobre plati, kot je opisalo eno izmed deklet, ki je ob **selitvi širilo socialno mrežo** (*... tudi selitve dobra izkušnja, z vidika spoznavanja novih ljudi-B34*) in spoznalo ogromno ljudi, ki so še zdaj v njegovem življenju. Navsezadnje pa poudarjajo, da kljub manipulacijam in **pri vseh vplivih tudi otroci znajo najti resnico** (*... kljub temu kaj vse otroci preživijo skozi leta odraščanja, na koncu spoznajo tiste prave stvari ...-B26*), kar pomeni, da prej ali slej razumejo situacijo in vidijo celotno sliko.

Ločitev opisujejo kot **dober korak staršev** (*... pravilno, da sta našla vsak svojo pot, saj sta totalno različna karakterja-B30; V resnici si nikoli nisem želela, da bi starša ponovno prišla skupaj ...-I13; Slabih izkušenj o ločitvi nimam-I14; ... mislim, da je to dobra odločitev dveh, ki jima skupno življenje ne odgovarja-J21; Ko sem bila mlajša, nisem razumela maminega razloga za ločitev ... mamu povsem razumem in ji dam prav-K7*) in kot **olajšanje** (*Samo ločitev sem po eni strani čutila kot nekakšno olajšanje ...-J9; Ne predstavljam si skupnega družinskega življenja z mojim očetom-K8*), kar pomeni, da je bilo skupno družinsko življenje in vztrajanje v partnerstvu za otroke veliko bolj mučno kot pa ločitev in razpad matične družine.

Med težavami, s katerimi so se soočali otroci med procesom ločitve in po njem, pogosto izpostavijo **občutek krivde** (*... okoli mojega 18. leta sem se izredno »sekirala« zaradi ločitve ... počutila sem se krivo za to, da moja starša ne živita skupaj-B35; ... ogromnokrat sem*

*imela slabo vest in občutek krivde-E17; ... sva se s sestro pogovarjali, če je vse skupaj mogoče najina krivda ...-G6; Težko se mi je bilo odločati, kje naj preživim več časa ... nisem se želela komu zameriti-J13), ki se je pojavljal med ločitvijo, občutek krivde pa so otroci doživljali tudi, ko so imeli občutek, da morajo izbirati med staršema in izbirati strani. Še vedno se soočajo s tem, da se **vrača veliko nepredelanih čustev** (... imam veliko jeze in zamer še iz preteklosti. Vsake toliko časa se mi zdi, da sem se jih rešila, ampak vedno pride nekaj, kar ta čustva prinese nazaj-C23), kar je lahko posledica tega, da otroci niso dobili potrebne podpore in pomoči, da bi lahko svoja čustva izrazili in preboleli. Še vedno gojijo **zamere do očeta in partnerke** (Če sem čisto iskrena, še vedno nisem odpustila zamere do njiju-C21; ... partnerki nisem nikoli zares oprostila ... globoko v meni je še zmeraj rana-F15), ki jih verjetno še dolgo ne bodo preboleli. Avtorice so definirale tudi **jezo ob slabi reakciji staršev** (Jezi me, da svojih nesoglasij ... nista mogla rešiti med seboj, za zaprtimi vrati ... sta v to vpletla še svoje otroke-E19), želijo si, da bi starši znali in zmogli svoje probleme reševati zasebno, ne pa pred otroki.*

Ob pogledu nazaj in pomoči družinam vnaprej so dekleta izpostavila, da je najbolj potrebno, da je za starše **otrok v tem procesu najpomembnejši** (... na prvo mesto je potrebno postaviti otrokovo otroštvo in njegov dobrobit-E22; ... otrok ni kriv za ločitev in se ga ne sme vpletati v njune prepire in zamere ... bi bila za otroke veliko lažji proces-J23) in da vedno najprej pomislijo nanj, saj mu lahko s svojimi odločitvami omogočijo čim lažjo izkušnjo, lahko pa tudi najtežjo, ki bo puščala posledice v njegovem življenju. Kot najslabšo odločitev staršev so definirale **vztrajanje v zvezi zaradi otrok** (... vztrajajo v zvezi, ampak mislim, da je slabše kot ločitev, saj otrok čuti to napetost in se v družini ne počuti dobro-J22), saj morajo biti vzroki za vztrajanje v partnerstvu v partnerjih samih, ne da ohranjajo (že) razbito družino zaradi otroka in mu dajejo izkušnjo, da partnerska ljubezen v družini ni pomembna. Ločitev je bila **dobra in slaba izkušnja** (Mislim, da mi je ta izkušnja naredila veliko rano na srcu, hkrati pa me veliko naučila-H11) obenem, saj jih je prizadela, ampak tudi veliko naučila. Eno izmed deklet si želi tudi, da bi se znalo **postaviti zase pri starših** (Kar bi sama spremenila za nazaj, je to, da bi se bila sposobna postaviti sama zase-E21). Druga avtorica je izpostavila spoznanje, da je **ljubezen navkljub ločenosti** (... naučila, da ni nujno, da so ljudje 100 % časa ob tebi, da bi te imeli radi-H11) lahko enako močna ali še močnejša in da za družinsko ter starševsko ljubezen in izkazovanje le-te ni treba živeti skupaj, ampak le izkoristiti skupni čas in v njem uživati. Prav tako taka izkušnja sproži premislek o tem, kakšno družino si v prihodnosti želiš sam, in je mogoče kohabitacija staršev ravno tisto **neželeno partnerstvo** (... sem dobila v vseh teh letih

predstavo o zvezah in partnerstvih, kakršnih sama ne želim-D21; ... kaj takšnega si niti približno ne želim ... to je bilo mučenje, srečen ni bil nihče-G9; ... pri iskanju partnerja prej vedela, če bo to pravi moški za očeta mojih otrok in življenjskega partnerja-K9), kakršnemu se boš v prihodnosti izogibal in si poskušal ustvariti drugačno, da ne bo prišlo do enakega izida kot pri starših.

STEREOTIPI IN PREDSDOKI O LOČITVI

V zgodbah so se pojavili tudi stereotipi in predsodki, ki za ločitev veljajo v naši družbi. Rezultati kažejo, da sta kar dva izmed enajstih otrok v teh zgodbah imela **občutek osamljenosti v izkušnji** (*Takrat nisem poznala nobenega otroka z ločenimi starši, zato mi je bilo to čisto nenavadno, neki, kar se dogaja v filmih-C1; ... sem prikrivala ločitev ... sem se počutila drugačno od ostalih otrok-F13*), zato sta se tudi težko komu zaupala. Ker je bila ločitev nekaj, kar se dogaja v filmih, je eno izmed deklet pričakovalo **filmski razplet ločitve** (*S tem se težko sprijaznila, ker sem iz ameriških filmov potegnila idejo o ločitvi. Mislila sem, da se bo ata preselil na drugo stran države in ga bom le redko videvala ...-C8*), kar je sprožalo občutke strahu in nevednosti, kaj se bo zgodilo po ločitvi. Nihče pa ni poskrbel za to, da bi se otrok kljub temu počutil varno in bi vedel, kaj se bo zgodilo, ter dobil zagotovilo, da zaradi tega ne bo izgubil nobenega od staršev.

Nekateri starši so partnerstvo povezovali s starševstvom na način, da **zaradi konca partnerstva tudi ni več odnosov z otroki** (*On je družino povezoval predvsem s partnerskim odnosom, in ko se je ta končal ... se je nehal truditi in zanimati za moje življenje-D19*), kar se ne bi smelo zgoditi, saj se moramo zavedati, da je vloga starša drugačna in se ne konča, ko se konča partnerstvo. V reorganiziranih družinah in v zvezi z novimi partnerji se je otrokom, ki so do njih čutili negativna čustva, zdelo, da če **novе partnerke ne bo, bo vse po starem** (*V adolescenci ... sem ji najbolj želela smrt, da bi se oče vrnil nazaj k nam in bi bili spet srečna družina-F12*). Vsa ta čustva in mišljenja izhajajo iz tega, da otroku ni bilo dovolj jasno povedano in razloženo, kaj se bo po ločitvi zgodilo, da je varen in da to ne vpliva nanj.

2.5 RAZPRAVA

Kaj doživljajo med razhodom ali ločitvijo otroci, se mi zdi izredno pomembno tudi zaradi tega, ker se število ločitev in razhodov iz leta v leto povečuje. S tem ne želim zmanjševati pomena potreb zakoncev oziroma partnerjev, vendar so otroci tisti, ki so v tem procesu pogosto pozabljeni in se čutijo nepomembne. Ko se pojavi potreba, bi odrasli morali znati poiskati pomoč zase, predvsem pa jo zagotoviti svojim otrokom.

V normalnem družinskem odnosu se med starši in otrokom stke ljubeča vez, ki pa se z ločitvijo pretrga in otrokov svet se razbije na dvoje. Oče in mati nenadoma ne živita več skupaj, zaradi dejavnikov, ki so pripeljali do ločitve, se med njima utegne splesti pravo sovraštvo, katerega posledice trpi tudi otrok. Največja napaka, ki jo v tem obdobju lahko naredijo starši, je, da je otrok priča umazanim igram, preprirom, slabi volji in solzam.

Pogosto je družina pred ločitvijo navzven videti brez problemov. To lahko povežemo predvsem s tem, da pogosto starša ob nerešljivem zakonu začneta živeti vzporedni življenji in tako ne prihaja do konfliktov. Gottman s sodelavci (2003) vzporedna življenja partnerjev opiše v zadnjih štirih fazah pred ločitvijo. Omeni tudi fazo, kjer se partnerjema pogovor o problemih zdi nesmiseln, saj ni rešitve za njun partnerski odnos. Kot sem že omenila, je ravno to lahko razlog za odsotnost težav in konfliktov v družini pred samo ločitvijo.

Na drugi strani se nekatere družine soočajo z veliko prepiri in negativnimi izkušnjami, proces pred odločitvijo staršev za ločitev otroci opisujejo kot najhujšega. V teh primerih se dogaja, da je ločitev staršev za otroke olajšanje, je nekaj najboljšega, kar sta starša v tisti situaciji lahko naredila. V tem kontekstu se lahko strinjam s Fromo Walsh (2003), ki trdi, da ni ločitev tista, ki prinaša negativne posledice za otroka, temveč konfliktnost med staršema.

Kako bo otrok sprejel ločitev, je v veliki meri odvisno od tega, kako mu starši prenašajo informacije, kako mu odgovarjajo na vprašanja. Otrokom je treba omogočiti, da se tudi sami poslovijo in začnejo nov začetek ter se tako preko procesa notranjih nasprotij pripravijo na resnično novo usmeritev (Kuntzag, 1997). Vseeno je pomembno, da se ustavimo pri dejstvu, da za nekatere otroke ločitev oziroma razveza predstavlja olajšanje in nekaj neizogibnega. V zgodbah sem pogosto zaznala, da so otroci prosili svoje starše, naj se že enkrat ločijo, da bodo lahko vsi bolj mirno živeli. Ti otroci kasneje opisujejo boljše in kakovostnejše življenje vseh. Vendar se navkljub pričakovani ločitvi staršev in zavedanju, da je to najboljša mogoča odločitev, ne moremo izogniti prizadetosti.

Andrejč (2014) sicer opisuje, da imajo otroci staršev, ki so še vedno poročeni, pa čeprav v nestabilnih zakonih, manj težav kot otroci razvezanih staršev, vendar menim, da je otrok, ki vsakodnevno posluša prepire staršev, bolj prizadet ob nadaljevanju takšnega družinskega življenja kot pa ob ločitvi, zato jo tudi lažje sprejme. Lahko pa te ugotovitve povežemo z zakoni, kjer imata partnerja odnos, ki ni konflikten, in lažje živita družinsko življenje.

Ugotovila sem, da so v raziskavo vključeni otroci za ločitev svojih staršev izvedeli na različne načine, od tega, da se, razen novice o ločenem življenju, o dogodku sploh niso kaj dosti pogovarjali, do sporočanja novice vsem otrokom naenkrat nekega dneva, ko so bili vsi zbrani na sedežni garnituri. V eni izmed zgodb sem izvedela tudi, da je do ločitve prišlo v odsotnosti otrok, tako da le-ti sploh niso vedeli za to odločitev. Čačinovič Vogrinčič (v Keber, 2009) poudarja, da se moramo zavedati, da se bo ta trenutek otroku za vedno vtisnil v spomin, zato je pomembno, da ustvarimo varen prostor, da mu starša skupaj povesta novico (op. cit., 2009). Wallerstein, Lewis in Blakeslee (2000) trdijo, da je za otroka najhujši dan, ko izve za ločitev staršev. Starši naj povejo, da bo nekaj časa situacija težja, saj je to vse prizadelo, ter da si morajo pomagati in stati ob strani. Otrok mora čutiti, da je varen in da bo slišan ter mu bosta omogočeni pomoč in podpora, če ju bo potreboval.

Proces dogajanja je prav tako raznolik. V večini zbranih zgodb je obdobje od odločitve za ločitev do dejanske selitve enega od staršev trajalo več časa – od enega meseca do enega leta. To obdobje so dekleta opisovala kot negativno. Ogromno je bilo preprirov med staršema, ti so na neki način že nakazovali razhod, čutiti je bilo napetost med njima, otroci so zaznavali grde poglede in težave v njunem odnosu. Vzroke lahko iščemo v dojemljanju razhoda s strani staršev – nekaterim se mogoče ni zdela stvar otrok, da bi o razhodu govorili z njimi, mogoče niso našli pravega načina, kako to storiti, ali pa so se sami tako težko soočali s težavnim obdobjem, da na to niso niti pomislili. Ločitev je dalj časa trajajoče dogajanje, proces, za katerega razlogi so različni, na primer novi partner, praznina, razlike v osebni razvoju, nasilje, odvisnost, kar pomeni, da je to naporno obdobje tako za starša v njunem medsebojnem, intimnem odnosu kot za otroke, ki vse to opazujejo (Štadler et al, 2009). Veliko negativnosti je prinašalo tudi to, da so starši svoje nove partnerje v otrokovo življenje vključevali že, preden je otrok izvedel za razhajanje staršev.

Večina staršev se boji, da so otroci premladi, da bi razumeli (Johnson in Johnson, 1989). Na drugi strani strokovnjaki trdijo, da se že predšolski otroci zavedajo, kdaj sta mati in oče jezna in nesrečna. Svoje okolje dojemajo tudi do te mere, da se zavedajo tega, da bo slej ko prej eden

odšel, a bosta kljub temu starša ostala povezana za njegovo dobrobit, ljubezen in varnost. Ker otrok čuti in se zaveda, ko je nekaj narobe, je nujno, da ve, kaj se bo zgodilo in kako bo to vplivalo nanj. Nekateri s pogovorom odlašajo, ker ne vedo, kdaj je primeren čas. Staršem sta lahko v pomoč dve smernici:

- Najboljši čas za pogovor z otrokom o ločitvi je takrat, ko je odločitev neizbežna in fiksna (po navadi je to kakšen mesec pred dejanskim razhodom). To obdobje bo otroku omogočilo, da bo lahko zastavil razna vprašanja, izrazil čustva in dobil zagotovilo, da bo obdržal oba starša.
- Otroku je treba resnico povedati tudi, če jo sam išče in sprašuje, saj če so otroci dovolj dojemljivi, da to zaznajo in vprašajo, so tudi dovolj stari za iskren in resničen odgovor (če ne bodo dobili iskrenega odgovora, je velika možnost, da bodo krivdo iskali pri sebi). Najbolj idealno bi bilo, da bi otrok novico slišal od obeh staršev, ko so vsi skupaj (op. cit., 1989).

Johnson in Johnson (1989) navajata tudi predloge oziroma nasvete, kako otroku sporočiti o razvezi:

- Povedati je treba na jasen, razumljiv in direkten način, kaj ločitev sploh pomeni in katere težave so k njej pripomogle.
- Opisati je treba poskuse sprave in trud, ki sta ga oba vložila, da do tega ne bi prišlo.
- Poudariti je treba, da bosta starša kljub ločitvi vedno na voljo svojim otrokom in jih bosta imela rada.
- Nikoli ne smemo prevaliti krivde na enega. Če je prišlo do varanja, je treba otrokom zagotoviti, da je bila to posledica nesrečnega zakona. Poudariti je treba trpljenje obeh in ne samo enega. Če kriviš partnerja, lahko na prikrit način zapoveduješ otroku, naj se postavi na tvojo stran.
- Čim bolj natančno je treba opisati vse spremembe, do katerih bo mogoče prišlo, a hkrati nuditi zagotovilo, da bodo otroci varni in upoštevani pri odločitvah.
- Nujno je poudariti, da otroci v nobenem primeru niso krivi za ločitev, niti niso odgovorni za težave med staršema.

- Otrokom je treba zagotoviti, da imajo pravico ljubiti oba starša in se jim nikoli ni treba postaviti na eno ali drugo stran.
- Spodbuditi je treba otroke, da sprašujejo, če jim karkoli ni jasno in jih kaj zanima. Te spodbude je treba dajati skozi celoten proces ločitve in tudi po njej, ko poteka obdobje prilagajanja (op. cit., 1989).

Charlish (1998) ugotavlja, da je razveza glede na posledice, ki jih ima za prizadete, takoj na drugem mestu, za smrtjo. To naj bi veljajo za odrasle, avtor meni, da je za otroke razveza neprimerno hujša kakor smrt enega od staršev. Negotovost in strah, ki ju otrok čuti ob izgubi roditelja ob razvezi, sta za otroka tako rekoč neznosna. Raziskave zadnjih dvajsetih let kažejo, da je ločitev za otroke res hujša kakor smrt, zlasti ker ko starš umre, otrok prej izgubi upanje, da se bo ta vrnil, medtem ko se pri ločitvi otroci soočajo z odsotnostjo enega od staršev, poleg tega pa veliko dlje upajo, da se bo ta vrnil ter bodo vsi skupaj znova živeli kot srečna družina.

Ugotovila sem, da se je odnos v raziskavo vključenih otrok do staršev po razvezi/ločitvi spremenil. Nekateri odnosi so se izboljšali (izpostavljeno je bilo, da se je izboljšal odnos z materjo; večkrat kot z očetom), nekateri poslabšali. Največkrat se poslabša odnos s staršem, ki se je odselil od doma in ki ga otroci manjkrat vidijo. V teoriji pa Charlish (1998) navaja ravno obratno, češ da je pogosto odsoten roditelj bolj popustljiv. Čeprav pričakujemo, da se bodo odnosi s staršem, s katerim otrok živi, poglobili in izboljšali, večkrat ni tako, odnos se lahko poslabša. Pogosto zaradi odgovornosti, ki jo starš prevzame nase in mora biti zato tudi bolj avtoritativen. Velikokrat se zgodi, da otroci mater dojemajo kot krivo za očetov odhod. Predvsem je odnos otrok s starši odvisen tudi od tega, kakšen je bil ta pred ločitvijo. Tudi O'Connell Corcoran (1997) trdi, da je vpliv ločitve na otroka s psihološkega vidika odvisen od odnosa, ki ga ima otrok s starši pred njo.

Večkrat je posledica slabšega odnosa pred ločitvijo še slabši odnos po njej – še posebej, če se ta starš odseli in otrok ostane pri drugem staršu. Nekateri otroci so imeli že pred ločitvijo boljši odnos z enim od staršev in so bili nanj tudi bolj navezani. V tem primeru se je pokazala tudi obrnjena situacija, ko so otroci starša, s katerim so imeli boljši odnos, krivili za razpad zakona in se je po razvezi ta odnos posledično poslabšal. Ko govorimo o spremenjenih odnosih po razhodu, je treba omeniti pomemben konflikt, konflikt lojalnosti, s katerim se soočajo otroci ločenih staršev. Na to vplivata tudi negativna nastrojenost med staršema in viktimizacija enega od staršev. Ob ločitvi otroci pogosto izkusijo konflikt lojalnosti: ko so z enim od staršev, imajo občutek krivde, ker niso z drugim, in obratno. Zato je nujno treba otroku povedati, da je prav,

da preživlja čas z drugim staršem. Na te odnose ključno vpliva tudi vzrok ločitve, še posebej, ko gre za varanje enega od staršev. Otrok se pogosto, četudi nevede, postavi na eno stran in je bolj nastrojen proti drugemu. Otroci doživljajo tudi občutke krivde in odgovornosti za nastale situacije. Po več letih se še vedno pojavljajo manipulacije in situacije, ko skuša eden od staršev očrniti drugega in ga okriviti za razhod.

V tem kontekstu je treba omeniti tudi odnos med staršema samima. Če sta sposobna po razhodu vzpostaviti nov odnos, ki bo za otroka prijazen, ki bo še vedno trajal, navkljub končani intimni zvezi, je to najboljši možni izid. Vendar največkrat ni tako. Nemetschek (2006) piše o štirih možnih razpletih ločitvene krize partnerjev, kjer zadnja dva privedeta do tega, da se partnerja razideta. V enem od možnih izidov pride do razhoda para, ko se ljubezenska zgodba konča, ampak odnos še vedno traja v skupni skrbi za otroke. Pri drugem, popolnem in radikalnem razpadu partnerske zveze pa se večinoma otroci dodelijo v varstvo in vzgojo enemu od staršev, z drugim pa imajo komaj kaj stika. Teorija to imenuje tudi sindrom odtujenega starša oziroma PAS (parental alienation syndrome). Starša med seboj nista zmožna ustrezne komunikacije, ki ne bi izkoriščala otroka. Otrok ne more čakati v nevednosti, brez zagotovljene in ubesedene varnosti ter zagotovila, da ni kriv za ločitev, medtem ko se starša ukvarjata s svojimi konflikti, ugotavlja Čačinovič Vogrinčič (v Keber, 2009). Avtorica naprej trdi tudi, da otroci, katerih staršema je uspelo doseči človeški odnos ter se podpirati v starševski vlogi, niso imeli trajnih posledic (op. cit., 2009). Taki občutki varnosti morajo biti otroku zagotovljeni, da lahko živi tu in zdaj.

Obdobje med ločitvijo je za otroke najbolj naporno, saj se takrat dogaja največ sprememb. Trpijo predvsem zaradi tega, ker ločitev s sabo prinese velike spremembe, od selitve do reorganizirane družine in morebiti finančne stiske. Zato je zelo pomembno, da v tem nemirnem času sprememb otroku primerno razložimo situacijo in pomirimo njegove strahove pred prihodnostjo (Charlish, 1998). Struktura in rutine so pomembne za otrokov razvoj v prihodnosti in jih je treba po ločitvi zagotoviti čim prej (Wallerstein, Lewis in Blakesee, 2000). Pomembno je, da otroku zagotovimo, da bo vseeno varen in ljubljen ter da ni kriv, čeprav se bo oblika njegove družine spremenila, saj je ravno to tisto, kar otroka v tem procesu najbolj obremenjuje.

Večkrat za otroke skrbijo tudi drugi, da se lahko starša v tem času posvetita reševanju svojih težav in se tudi sama prilagodita spremembam. Nesporno so za otroke odgovorni starši, vendar se pogosto zgodi, da v svoj varni pristan otroke vzamejo stari starši (Kuntzag, 1997). Toda tudi

dom starih staršev se lahko spremeni v vojno območje za otroka, če se tudi tam dogajajo manipulacije in vpletanje otroka v svoje zamere.

Po razhodu so se družine soočale z ogromno spremembami. Običajno je prišlo do selitve enega od staršev, kar je lahko poslabšalo odnos med odseljenim staršem in otroki, saj se zaradi spremembe bivališča niso več tolikokrat videvali. V eni od zgodb, vključenih v raziskavo, se je zgodilo, da je starejša sestra prevzela skrb za mlajšega bratca. Charlish (1998) piše o tem, da med sorojenci največ bremena prevzemajo najstarejši. Čutijo, da morajo poskrbeti za vse, pogosto imajo tudi največ informacij od staršev. Velikokrat pride do tega, da zaradi občutka odgovornosti toliko bolj skrbijo za mlajše brate in sestre, jim razlagajo situacijo ter jih poskušajo zaščititi. Zaradi mlajših sorojencev čutijo, da morajo biti močni, in zato občutijo večji pritisk. Pomembno je, da za odraslega ne postane edini pomembni odnos tisti, ki ga ima s svojim otrokom, ugotavlja Čačinovič Vogrinčič (v Keber, 2009), temveč mora najti tudi druge odrasle sogovornike. Partner, ki ostane po ločitvi sam z otrokom, mora poskrbeti za svoje življenje, da otrok ne postane edini smisel le-tega.

V nekaterih primerih se je zaradi vzrokov ločitve začelo dolgo pogajanje za stike in posledično tudi konflikti med staršema, ki so jim bili priča otroci. V eni izmed zgodb so bile spremembe po ločitvi pozitivne, oba starša sta našla nove partnerje, ni bilo več konfliktov in vsi so bili srečnejši. Ločitev ni nujno uničujoča. Nesrečen zakon je lahko veliko bolj uničujoč za zdrav otrokov razvoj kot pa sama ločitev. Strinjam se z A. Štadler (et al., 2009), ki trdi, da ne glede na to, kako nesrečna je bila partnerska zveza, je njen propad za otroka pretresljiv dogodek. Kakšen bo njegov odziv na ločitveno dogajanje in kako bo to vplivalo na njegov kasnejši razvoj, pa je odvisno od teže konfliktnosti v družini in stiske ob razpadu celovitosti družine ter tudi od nekaj drugih dejavnikov, kot so otrokova starost, njegov temperament, druge osebne značilnosti in sam splet okoliščin, v katerih se razhod odvija (op. cit., 2009).

V večini primerov kljub vsemu pride do negativnega razpleta, pogosto se zgodi, da starša po ločitvi med sabo ne komunicirata ali je ta komunikacija omejena samo na otroke. V takih primerih se dogaja, da želita starša med sabo komunicirati prek otrok, da so oni tisti, ki prenašajo informacije. Velikokrat gre za manipulacije in izkoriščanje otrok, ker starša ne znata razrešiti svojih težav med sabo in se njune medsebojne zamere vlečejo v nedogled. V ta proces so vključeni tudi otroci, četudi si starša tega ne želita. Charlish (1998) piše o stvareh, ki se otrok nikakor ne tičejo in se o njih z njimi starši ne smejo pogovarjati:

- o tem, kako obupen je drugi roditelj;

- o številnih težavah, ki pestijo starše;
- o spolnosti, kadar gre za enega ali oba roditelja ali novega partnerja enega od staršev;
- ne kritizirati življenjskega sloga nekdanjega partnerja.

Vse teme, ki jih avtor navaja kot prepovedane v pogovoru z otrokom, so se na žalost pojavile v zgodbah, vključenih v raziskavo, in so bile vsaj v nekem obdobju del pogovora med otroki in odraslimi, tako biološkimi starši kot tudi socialnimi v reorganiziranih družinah, ali pa zgolj s strani sorodnikov in preostale socialne mreže.

Pogosto se dogajajo spremembe tudi v odnosih med brati in sestrami, ki so skupaj v tem procesu. Ugotovila sem, da so tudi v teh odnosih izidi lahko različni, od tega, da se otroci še bolj povežejo med sabo, predstavljajo eden drugemu močno oporo v procesu ločitve, do tega, da pride do razdorov med njimi. Pogosto je to posledica tega, na stran katerega starša se otroci (bolj) postavijo.

Pri sklopu reorganiziranih družin sem ugotovila, da so otroci tako zadovoljni kot nezadovoljni z izbiro partnerjev svojih staršev. V nekaj primerih so si otroci želeli, da bi starša našla nove partnerje, prepričani so, da bi le tako lahko »*zaživel* dalje«. Prav tako sem iz zgodb izvedela, da dekleta sprejemajo nove partnerje svojih staršev, se z njimi razumejo in dojemajo to kot pozitivno razširjeno družino. Zavedajo se tudi, da sta starša z novimi partnerji verjetno srečnejša kot prej in da je zakon razpadel zaradi propadlega odnosa med njihovimi starši. Na drugi strani so se otroci srečevali tudi z negativnimi izkušnjami z novimi partnerji. Pravijo, da se z novimi partnerji staršev ne razumejo, da imajo z njimi omejeno komunikacijo ali pa se jim poskusijo popolnoma izogniti. Tisti, ki živijo skupaj z novimi partnerji staršev, so poudarjali, da kljub skupnemu življenju ne prenesejo, da jim ti novi partnerji ukazujejo, saj niso njihovi biološki starši. To lahko povežemo z diskriminacijo socialnega starševstva in z mejami socialnega starša – do kod segajo »naloge, dolžnosti in pravice« socialnega starša v reorganiziranih družinah. V tem procesu transformacije je pomembno, da je pozornost na otroku, da lahko ta v prihodnosti dobro funkcionira in se dobro počuti v dveh družinah in med dvema družinama. Robinson (1993) pri eni izmed 13 faz v čustvenem procesu razhoda para in sprememb družine piše tudi o začetku oblikovanja nove, reorganizirane družine. Pomembno je, da je biološkemu staršu priznana ključna pozicija in da socialni starši dobijo tako vlogo, da z biološkim ne tekmujejo niti ga ne ogrožajo. Da bo reorganizirana družina funkcionalna kot skupina in da bo v njej vsem udeležencem dobro, je pomembno, da se vzpostavi nov sistem, ki ga soustvarijo vsi skupaj in sprejmejo spremembe, ki so potrebne. Seveda se je treba odpovedati upanju, da bo biološka

družina še kdaj skupaj, kar je za otroke še posebej težko. Poleg tega se je v eni izmed zgodb pokazalo, da je oče novo partnerko vedno postavljaj pred hčeri, zato je bil odpor do nje še večji. Izjavil je tudi, da ima svojo novo partnerko rajši, česar mu hčeri nista oprostili in mu verjetno nikoli ne bosta. V nadaljevanju avtorica (op. cit., 1993) opozarja, da je pomembno, da odnos s svojimi otroki postavimo pred novo zvezo. Avtorice zgodb so omenile tudi, da čeprav se je odnos z leti izboljšal, še vedno ostaja »*grenak priokus*«. Gre za primer, v katerem sta se starša ločila, ko je oče že imel novo partnerko. Seveda je ta v očeh otrok razdiralka družin, saj bi brez nje družina ostala skupaj – to je pogosto razmišljanje otrok. Čačinovič Vogrinčič (v Keber, 2009) poudarja, da ni toliko pomembno, kdaj, ampak kako so novi partnerji predstavljeni, da niso vsiljeni v otrokov svet ter da jim damo čas, da se otroci sami odločijo, kdaj jo/ga želijo spoznati. V zgodbah, vključenih v raziskavo, se je večkrat pojavilo, da so novi partnerji brez pogovora in pojasnila vstopili v družinsko življenje in je bil zato odpor otrok še večji. Pomembno je, da se zavedamo, da si vsi zaslužijo poskusiti ustvariti boljše odnose, tako otroci kot tudi novi partnerji, saj bo to navsezadnje naša družina. Zato še enkrat poudarjam, da je veliko stvari odvisnih od vzroka za ločitev staršev. Vsak proces je individualen, vsaka situacija v odnosih posebna, enako pri razumevanju in sprejemanju sprememb. V nekaterih zgodbah je bila ločitev na koncu razumljena kot dobra stvar. Seveda je bilo za otroka vseeno težko, prav tako za vse udeležene, vendar po nekem času, ko posameznik spozna, koliko boljši so odnosi, koliko srečnejši so ljudje, vidi, da je bila to prava odločitev.

Prihod novega partnerja v družino pogosto še bolj zaplete situacijo. Novo nastajajoča družina dokončno poruši otrokove iluzije o tem, da bosta starša še kdaj par, zato so otrokovi odzivi na materinega ali očetovega novega partnerja negativni. Obstaja pa tudi obratna situacija, ko se otrok na novega partnerja naveže preveč – pojavijo se problemi z lojalnostjo do odsotnega starša. Pogosto se zgodi, da ima novi partner drugačno predstavo o reševanju določenih problemov v zvezi z otrokom, tako se otrokov biološki starš znajde v težkem položaju med otrokom, bivšim partnerjem in novim partnerjem (Velikonja, Grgurevič, Žemva, 1995).

Za vse otroke je to težavno in čustveno naporno obdobje. Od tega, da nekateri niso imeli nobenih informacij, kako je do ločitve prišlo, do tega, da so jih starši z manipulacijo vključevali v svoje medsebojne težave in se to še vedno dogaja. Pogosto je pri otrocih prisoten občutek nemoči, ko bi radi pomagali, da se reši zakon, pa to ni mogoče. Ugotavljam, da ni dobro, da se proces ločitve dogaja popolnoma mimo otrok, ni pa dobro niti, da se jih preveč potiska v proces osebnega doživljanja staršev. Pogosti so bili odgovori, da so se otroci počutili nepomembne. O'Connell Corcoran (1997) definira tri dejavnike, ki vplivajo na psihološki odziv otrok na

razvezo. Ti so: kakovost odnosov z roditelji prej, intenziteta in trajanje starševskega konflikta ter zmožnost staršev, da se v tem procesu osredotočita na otroke (op. cit., 1997). Zato je na tem mestu pomembno vključiti razumevanje razlik med starševstvom in partnerstvom. Če se konča zadnje, še ne pomeni, da se je končalo tudi prvo. Starši lahko v tem procesu, ki je izredno težaven in naporen tudi zanje, včasih pozabijo na otroke in na njihove potrebe, saj imajo preveč dela s svojimi. Žal se to dogaja vse pre pogosto. Otrok je velikokrat uporabljen kot orodje, ki nam je v pomoč, ko želimo delovati proti svojemu (nekdanjemu) partnerju. Walsh (2003) in drugi ameriški psihologi in terapevti pišejo o družinskih vojnah, kjer so otroci uporabljeni kot orožje proti drugemu roditelju (op. cit., 2003). V zgodbah je izpostavljeno, da se otroci zavedajo, da so jih včasih starši izkoriščali, vendar da so bili takrat v obdobju, ko je bilo mogoče nanje zelo vplivati. Ravnanja svojih staršev v procesu socializacije in v celotnem življenju nevede ponotranjimo. Od tega, kako bosta starša reševala svoje konflikte, kakšen partnerski odnos bosta imela, je odvisno tudi, kako bodo njihovi otroci ravnali v prihodnosti; ali se bodo teh »prepričanj«, vedenj in dejanj sploh zavedali, ali jih bodo znali ubesediti in preseči, da bodo boljše živeli. Čačinovič Vogrinčič (v Keber, 2009) meni, da če otrok ne izgubi matere in očeta in ni vpet v njune medsebojne boje, zmore sprejeti drugačnost, ki jo prinese ločitev staršev. Pomembno je, da mu je omogočeno živeti v dveh družinah, da čuti, da je v obeh dobrodošel in varen, ter da ima oba starša od sebi, na svoji strani. Starši so tisti, ki otroka naučijo čustvovanja, ob tem pa se jim odpirajo spomini na svoje učenje čustvovanja in imajo v podzavesti vzorce, ki so se jih o čustvovanju naučili njihovi starši. Kako si bomo opomogli po izkušnji ločitve, je odvisno od odpornosti oziroma rezilientnosti, ki jo imamo kot posamezniki in kot družina. Walsh (1998) definira odpornost kot sposobnost, da si opomoremo, kot aktivni proces vztrajanja in »samodvigovanja«. Odpornost izkazujemo, kadar gradimo negovalne podporne sisteme in se ustvarjalno soočamo s problemi ter jih rešujemo (op. cit., 1998).

V eni od zgodb, vključenih v raziskavo, se je v omenjenem obdobju kot težava pokazala tudi učna neuspešnost. Dekle zaradi stiske preprosto ni zmoglo izpolniti šolskih obveznosti in v letu ločitve staršev ni napredovalo v višji letnik. Andrejč (2014) v svojem članku navaja, da je to pogost vpliv ločitve in da v primerjavi z otroki poročenih staršev pri otrocih ločenih staršev učna uspešnost bolj niha tudi po razvezi. Na drugi strani opazimo obratno zgodbo, ko se je uspeh v šoli po ločitvi povečal, saj si je otrok želel pozornosti odtujenega starša in se je trudil, prepričan, da *»če bom pridna in uspešna, bo ati prišel nazaj«*, kar je lahko posledica ne dovolj jasnega pogovora o ločitvi ali otrokovega občutka krivde.

Za vse, vključene v raziskavo, ločitev predstavlja izkušnjo, ki jih je nekaj naučila za življenje v prihodnosti. Seveda bi respondentke želele spremeniti ogromno stvari, se postaviti zase v tistem obdobju, želele bi tudi, da bi jih starši postavili na prvo mesto. Svoje upe za prihodnost oblikujejo v skrbi za svojo družino, da bi lažje znale prepoznati težave in jih skupaj s svojim partnerjem tudi preseči. Če bi prišlo do nepremostljivih težav, želijo, da bi te znale rešiti skupaj s partnerjem in postaviti otroke na prvo mesto. Če ali ko pride ločitve, menijo, da je pomembno zavedati se, da si starš. Ne glede na to, koliko je otrok star, se ta zaveda in čuti, da se nekaj dogaja okrog njega, vse te izkušnje se ponotranjijo in oblikujejo njegovo osebnost. Sposobnost za konflikt je pomembna, a vendar zanemarjena v socializaciji, trdi Čačinovič Vogrinčič (1998), že predvsem z vidika družine kot konfliktne skupine. Ravno izkušnja, kako sta starša ravnala s konfliktom v socializaciji otroka, je popotnica za njegovo lastno življenje. Pomembno je, da se otrok nauči in pridobi sposobnost, da konflikt zazna, ga prepozna in se z njim sooči. Lahko ga ali začne reševati ali se nauči, da zmore z njim živeti, vendar to ne pomeni, da konflikt ni opažen oziroma da je ignoriran (op. cit., 1998). Iršič (2004) trdi, da je sposobnost za konflikt bistvena lastnost, ki vpliva na odnose, ki jih vzpostavljamo in ohranjamo, tako medosebne kot tudi družinske. Piše o varnosti v družini, ki jo soustvarjamo in sooblikujemo s soočanjem s konflikti, nikakor pa ne s tem, da se jim izogibamo oziroma jih ignoriramo (op. cit., 2004). Poleg tega je pomembno poudariti, da je to težko obdobje tudi za polnoletne otroke, četudi menimo, da bolje razumejo stvari, da jim bo lažje. V tem kontekstu je treba omeniti tudi varovalne dejavnike oziroma dejavnike ranljivosti, ki jih definira Walsh (2003). Avtor trdi, da je uspeh spoprijemanja z razvezo (tudi za otroke) odvisen od aktivacije teh dejavnikov. Gre za osebne značilnosti posameznika, družinske procese in odnose ter ekološke sisteme zunaj družine, ki jih je posameznik ustvaril (op. cit., 2003).

Soočanje z ločitvijo staršev so vsi, vključeni v raziskavo, opisali kot obdobje joka, težav na več področjih (šola, lastni odnosi, odnosi s starši, zdravstvene in psihološke težave), tudi jeza je bila pogosto prisotna. Walsh (2003) trdi, da so otroci v določenih razvojnih obdobjih bolj občutljivi na stres, še posebej to velja za najstniško obdobje, ki je za mladostnika že samo po sebi obdobje polno prehodov (op. cit., 2003). Tudi literatura definira najbolj pogoste indikatorje kot oblike čustvovanja, na primer: depresija, jeza, zanikanje, žalovanje in odklonsko vedenje. To so vse obrambni mehanizmi, ki otrokom omogočajo lažje soočanje s težko in bolečo izkušnjo. Zelo pogosto je tudi negotovo obnašanje, na primer: čezmerno oklepanje, zavračanje šole, sramežljivost. Vsa ta čustva so refleksija otrokove zaskrbljenosti zaradi odsotnosti enega izmed staršev, zato je tako pomembno, da otroku pomagamo ozavestiti, da ga nihče ni zapustil. Prav

tako pa je pogosto, da otrok zavrača idejo, da starša nista več v zvezi. V tem primeru je najboljšo pustiti otroka in vanj ne siliti preveč, razen če se to dogaja že več mesecev in otroku onemogoča zdrav razvoj – takrat je nujna strokovna pomoč (Berry, 1995).

Iz odgovorov sem lahko razbrala, da je avtorice zgodb ločitev staršev močno prizadela, ampak po drugi strani tudi veliko naučila. V nekaterih zgodbah pišejo o močnejši osebnosti, boljšem soočanju s težavami in zavedanju, da si tako mučne zveze, kot je bila zveza njihovih staršev na koncu, nobena ne želi. Pišejo o željah po lastni družini, o tem, kakšne matere ne želijo biti, česa so se naučile iz napak svojih staršev. Močna je želja po trdni družini, ki ne bi razpadla, kot je njihova. Ta izkušnja lahko precej zamaje predstavo o družini, o starših in vrednotah, kar lahko vpliva na prihodnost. Še posebej, če se o teh travmah in izkušnjah ne pogovarjamo z drugimi in jih ne skušamo preseči, da bi mi lahko bili drugačni. Ta zgodba se v prihodnosti lahko ponavlja, lahko pa jo spremenimo v svojo zgodbo, ki bo boljša in lepša. Pogosto se zgodi, da pomoč strokovnjakov poiščemo takrat, ko poskusimo že vse druge možnosti. Kuntzag (1997) trdi, da je pomembno, da poiščemo pomoč pri drugih ljudeh. Predvsem pri ločitvi, ko postane kriza staršev tudi duševna stiska otrok. Naloga staršev je, da poiščejo pomoč za svoje otroke in jim tako pomagajo, da lažje prebolijo razhod, poleg tega je pomembno, da v tem procesu znajo pomagati tudi sebi. Večja ko je socialna mreža družine in otrok, lažje se bodo vsi vključeni v proces razveze s tem spoprijeli, saj bodo našli podporo in pomoč (op. cit., 1997).

Otroci iz raziskave so se zaradi ločitve staršev počutili manjvredne v družbi. V zgodbah so dekleta pisala o prepričanju svojih staršev, da je za otroke boljše odraščati v družini z očetom in materjo, čeprav je njun odnos skrhan ter to prenašata na otroke. Prepričanje, da je ločitev nekaj slabega in se šteje za neuspeh, je v nekaterih zgodbah zelo močno. Tudi to, da je treba težave prikrivati pred okolico, češ, če nihče drug ne opazi težav, to pomeni, da jih ni. Socialna izključenost po ločitvi nastalih enostarševskih družin je povezana predvsem z revščino in slabšim finančnim stanjem (Švab in Rener, 2016).

Posameznice, vključene v raziskavo, so pomoč in podporo našle v svoji socialni mreži. Pogosto so se lahko navezovale na enega od staršev, ki jim je bil tisti trenutek bližje. Veliko se jih je pogovarjalo s prijatelji in širšo družino ter tudi s svojimi partnerji. Kot že omenjeno, so pogosto podporo našle v svojih sorojcih. V nekaterih primerih so posameznice pomoč poiskale pri strokovnjakih. Nekatere so obiskale psihologa, ki jima je pomagal pri razumevanju situacije ter pri razreševanju stvari iz preteklosti, da so lažje začele s svojim samostojnim življenjem, partnersko zvezo in z načrtovanjem svoje družine.

Zelo pomembno je, da osvetlimo še en vidik podpore in pomoči. Otroci so pogosto odvisni od svojih staršev, vpliv ločitve na otroke je odvisen od odnosa med staršema in njunega konflikta, zato je lahko zelo pomembno, kako pomagamo predvsem staršem oziroma partnerjem, da bi znali in zmogli odnos končati tako, da bi se izognili negativnim vplivom na otroka. Mogoče bi morali strokovnjaki starše bolje opremiti za boljše ravnanje, saj potem ne bi bilo treba »zdraviti« posledic ločitve, ki jih lahko le-ta pusti na otrocih. Kot ugotavlja Robinson (v Čačinovič Vogrinčič, 2008), se otroci nikoli ne ločijo od svojih staršev, zato je nujno delati na dolgoročnem življenjskem projektu starševstva. Čeprav je postopek razveze v teku, se moramo zavedati, da se otrok od svojih staršev nikoli ne more ločiti. Ločujeta se starša, vsak otrok pa ima pravico do staršev, do njihove ljubezni ter zagotovitve varnega razvoja.

3 SKLEPI

Za boljšo preglednost sem sklepe razvrstila v kategorije.

DRUŽINA PRED LOČITVIJO

- Otroci so družinsko življenje pred ločitvijo opisovali tako pozitivno kot negativno.
- Nekateri otroci so opisovali, da je bilo v njihovih družinah več dobrih odnosov in razumevanja, drugi, da je bilo več prepиров ter slabša kakovost družinskega življenja.

NOVICA O LOČITVI

- Pogosto starši otrokom za ločitev ne povedo ali je ta novica zelo nejasna in je ne razložijo.
- Otroci se morajo hitro soočiti z novico, saj skupaj z njo pridejo spremembe, kot so selitve, obiskovanje druge šole.
- Vpliv ločitve na otroka je minimalen, kadar starša otroku skupaj povesta novico o ločitvi in ubesedita spremembe, ki se bodo zgodile, ter mu zagotovita varnost.

LOČITEV/RAZVEZA IN SPREMEMBE

- Otroci kot razlog za ločitev pogosto vidijo nove partnerje staršev.
- Čas med ločitvijo otroci opisujejo kot najtežji in najbolj naporen. V tem času se razvije tudi največ psiholoških vplivov ločitve na otroka.
- Težavnost obdobja med ločitvijo je odvisna od moči konflikta med staršema in od tega, koliko je ta viden otrokom.
- Za otroke dejansko ločitev staršev predstavlja odhod enega od njiju, pravna razveza zanje nima pomena.
- Med postopkom ločitve se otroci počutijo kot v vojni.
- Pogosto se zgodi, da otroci sami iščejo informacije o tem, kaj se dogaja med staršema (npr. v dokumentih), saj jim jih starši ne posredujejo.
- Ločitev prinese težke spremembe za otroke, kot so selitev iz skupnega doma ali k novemu partnerju, sprememba okolja, sprememba šole, prijateljev in socialne mreže, kar je zanje zelo stresno.
- Za otroke je psihično naporno čustveno slovo, ki se zgodi ob odhodu staršev iz skupnega doma, ko se eden od njiju odloči za selitev.

- Ločitev oziroma razveza staršev je otroke, kljub temu da je bila tudi olajšanje, prizadela.
- Pogosto se otroci počutijo nepomembne v procesu ločitve staršev.
- Vsi družinski člani se med ločitvijo soočajo s psihičnimi in fizičnimi težavami, še posebej otroci.
- Otroci so v procesu ločitve orodje manipulacij med staršema.
- Ločitev prinese tudi srečnejše življenje vseh, brez preprirov in konfliktov.

REORGANIZIRANA DRUŽINA

- Odnosi med socialnimi brati in sestrami so večinoma dobri.
- Če socialni starš pokaže skrb in zanimanje za otroke svojega novega partnerja ali partnerke, so odnosi v reorganizirani družini boljši.
- Če je novi partner otrokom predstavljen na silo ali sploh ni uradno predstavljen ter otrok nima dovolj časa, da ga sprejme, so odnosi med otroki in novimi partnerji slabši.
- Otroci imajo slabše odnose predvsem z očetovimi partnerkami, bolj kot s partnerji matere.
- Nekateri si želijo novih partnerjev za svoje starše, da bi le-ti lahko znova zaživel.

POMOČ IN PODPORA OTROKOM

- Podporo in pomoč so otroci našli v svojih socialnih mrežah.
- Odrasli otroci so poiskali pomoč pri strokovnjakih ob ustvarjanju svoje lastne družine.

ODNOS MED STARŠEMA

- Pred ločitvijo je odnos med staršema opisan tako negativno kot pozitivno, konflikti so zelo prisotni ali pa čisto nič.
- Stiki med staršema se po ločitvi pogosto popolnoma prekinajo.

ODNOS MED SOROJENCI

- Sorojenci so med ločitvijo eden drugemu predstavljali oporo, in čeprav so imeli med sabo konflikte, ki sta jih povzročila ločitev in konflikti med staršema, se zdaj med sabo vsi razumejo.
- Za otroke ločenih staršev je vez med brati in sestrami izredno pomembna.

ODNOSI MED OTROKI IN STARŠI

- Odnos med otroki in starši se je po ločitvi tako poslabšal kot tudi izboljšal.
- Odnos se je izboljšal s tistim staršem, ki je bil v očeh otrok manj kriv za ločitev oziroma žrtev le-te in drugega starša.
- Odnos z odsotnim staršem je odvisen od tega, koliko časa in truda starš po ločitvi vложи v odnos z otrokom.

REFLEKSIJA – pogled nazaj

- Zaradi izkušnje ločitve so otroci osebno (z)rastli ter so močnejši, naučili so se poskrbeti zase.
- Ločitev je včasih dober korak staršev in je zaradi napornega družinskega življenja za otroke lahko tudi olajšanje.
- Otroci po ločitvi doživljajo občutke krivde ter tudi jezo ob slabih reakcijah staršev.
- Pomembno je, da se starši ob ločitvi zavedajo, da mora biti otrok najpomembnejši, pred njihovimi težavami.
- Vztrajanje v zvezi samo zaradi otrok otroci sami opisujejo kot nesmiselno.
- Ko se konča partnerski odnos med starši, se pogosto konča tudi starševstvo.
- Otroci dolgo ne izgubijo upanja, da bo vse po starem in bodo skupaj s starši spet družina.
- Ljubezen in dobri odnosi so mogoči navkljub ločenosti, v dveh različnih družinah.

SOCIALNO DELO

- Delo socialnih delavcev je omenjeno samo v eni od enajstih zgodb.
- Otroci in odrasli ne vedo za možnosti pomoči in podpore, ki jih imajo na voljo.

4 PREDLOGI

Predlogi glede raziskovanja:

- V raziskavo bi morala vključiti več zgodb otrok.
- V raziskavo bi morala vključiti tudi zgodbe otrok ločenih staršev moškega spola.
- Nadaljnja raziskava bi lahko vključevala tudi zgodbe staršev otrok iz istih družin.
- Nadaljnja raziskava bi lahko vključevala tudi pogled strokovnih delavcev, ki delajo na tem področju, za boljši uvid v spremembe, ki jih potrebujemo za bolj kakovostno in učinkovito delo na področju socialnega dela.

Predlogi glede predmeta raziskave:

- Vključevanje tematike v izobrazbo za socialne delavce tako na 1. kot na 2. stopnji.
- Širjenje splošnega znanja in informacij o ločitvi ter dobrih praksah, ker je pogosto prva pomoč za starše in otroke njihova socialna mreža, ne strokovnjaki.
- Vključitev raziskave v izobraževalni proces za socialno delo.
- Nudenje podpore in pomoči v šolah, šolskih svetovalnih službah tako staršem kot otrokom.
- Odpiranje teme ločitve skozi učni proces v šolah, ustvarjanje delavnic in predavanj o tematiki, tako za otroke kot za starše.

Moja empirična raziskava je prinesla nov vidik raziskovanja skozi zgodbe. Tako zame kot za bralce je nova perspektiva ter prinaša dodatno znanje, kako ravnati. Zajema področje, na katerem lahko naredimo še več, kot je bilo narejenega do zdaj. Daje vidik edinstvenosti in zavedanje, da noben uporabnik v soustvarjalnem procesu ni enak ter ima vsak svojo zgodbo, ki prinaša drugačno ravnanje v procesu podpore in pomoči.

5 VIRI IN LITERATURA

Andrejč, A. (2014). *Negativni učinki razveze staršev na otroke in mladostnike*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Beck, A. T. (2013). *Samo ljubezen ni dovolj*. Ljubljana: Modrijan.

Beck, U., Beck- Gernsheim, E. (2006). *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Berry, D. B. (1995). *The divorce sourcebook*. Illinois: Lowell House.

Bingham, J. (2006). *Zakaj se družine razidejo?* Ljubljana: Grlica.

Bouwkamp, R., Bouwkamp, S. (2014). *Blizu doma: priročnik za delo z družinami*. Za prevod: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Bouwkamp, R., de Vries, S. (2002). *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: Firis.

Charlish, A. (1998). *Med dvema ognjema*. Ljubljana: DZS.

Čaćinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Čaćinovič Vogrinčič, G. (2008). *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Day, R. D. (2010). *Introduction to family processes (5th Ed.)*. New York, London: Routledge.

Ganong, L.H., Coleman, M. (2002). *Family resilience in multiple contexts*. Ohio: Journal of marriage and family.

Gehart, D. (2007). *Creating space for children's voices: A collaborative and playful approach to working with children and families*. V: Anderson, H., Gehart, D. (Eds.). *Collaborative therapy, relationships and conversations that make a difference*. New York, London: Routledge.

Giddens, A. (2000). *Sociology*. Third Edition. Cambridge: Polity Press.

Gottman, J. M., Driver, J., Tabares, A., Shapiro, A., Young Nahm, E. (2003). *Interactional patterns in marital success or failure*. *Gottman Laboratory Studies*. V: Walsh, F. (Ed.). *Normal family processes growing diversity and complexity*. New York, London: The Guilford Press.

Gottman, J. M., Coan, J., Carrere, S., Swanson, C. (1994). *Predicting marital happiness and stability from newlywed interaction*. *Journal of marriage and the family*.

Gottman, J. M., Silver, N. (1998). *The seven principles for making marriage work*. New York, NY: Three Rivers Press.

Iršič, M. (2004). *Umetnost obvladovanja konfliktov*. Ljubljana: Rakmo.

James, J. W., Friedman, R., Matthews, L. (2002). *When children grieve: for adults to help children deal with death, divorce, pet loss, moving, and other losses*. New York: Harper Collins Publishers.

Johnson, S. (ur.), Johnson, K. (ur.) (1989). *The divorce book*. Oakland: New Harbinger Publications.

Kim Berg, I., De Jong, P. (2002). *Interviewing for solutions*. Belmont: Brooks and Cole.

Kordeš, U., Smrdu, M. (2015). *Osnove kvalitativnega raziskovanja*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.

Kuntzag, L. (1997). *Ločitev boli: otroci in starši v ločitvenem dogajanju*. Ljubljana: Kres.

Mesec, B. (2007). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mesec, B. (2009). *Načrtovanje raziskave: študijsko gradivo za interno uporabo. Metodologija raziskovanja v socialnem delu I*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Nemetschek, P. (2006). *Sistemska družinska terapija z otroki, mladostniki in s starši. Model reke življenja in analogne metode*. (Interni slo. prevod, izvirnik v nem., Stuttgart: Klett-CottaVerlag.)

Rener, T., Sedmak, M., Švab, A. (2006). *Uvod v raziskovanje družin in družinskega življenja v Sloveniji*. V: Rener, T., Sedmak, M., Švab, A., Urek, M. (ur.). *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.

Robinson, M. (1993). *Family transformation through divorce and Remarriage: a systemic approach*. London, New York: Routledge.

Satir, V. (1992). *Družina za naš čas*. Časopis za kritiko znanosti. Študentska založba.

Schöberl, E. (2006). *Moja starša se ločujeta*. Radovljica: Didakta.

Štadler, A., Starič Žikič, N., Borucky, V., Križan Lipnik, A., Černetič, M., Perpar, I., Valenčak, K. (2009). *Otrok in ločitev staršev: da bi odrasli lažje razumeli otroke*. Ljubljana: Otroci.

Šugman Bohinc, L. (2000). *Kibernetika spremembe in stabilnosti v kontekstu svetovalnega in terapevtskega dela s klientskim sistemom*. Znanstveni teoretsko pregledni prispevek. Psihološka obzorja: Društvo psihologov Slovenije.

Šugman Bohinc, L. (2013). *Sinergetika učenja in pomoči v šoli*. V: Kodele, T., Mešl, N. *Otrokov glas v procesu učenja in pomoči: priročnik za vrtce, šole in starše*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Šugman Bohinc, L. (2015). *Delo z družino v kontekstu ločitve in razveze*. Zapiski predavanj pri predmetu Delo z družino v kontekstu ločitve in razveze, UL, Fakulteta za socialno delo.

Švab, A. (2001). *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Švab, A., Rener, T. (2016). *Teorije družine*. Zapiski predavanj pri predmetu Teorije družine, UL, Fakulteta za socialno delo.

Ule, M. (2003). *Mladi, družina, starševstvo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Velikonja, V. (ur.), Grgurevič, J. (ur.), Žemva, B. (ur.) (1995). *Izkustvena družinska terapija – teorija in praksa v Sloveniji*. Ljubljana: QUATRO d.o.o.

Walsh, F. (1998). *Strengthening family resilience*. New York, London: The Guilford Press. 284–305.

Walsh, F. (ed.) (2003). *Normal family processes: growing diversity and complexity*. New York, London: The Guilford Press.

Wallerstein, J.S., Lewis, J.M., Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce*. New York: New York Times.

Watzlawick, P., Weakland, J. H., Fisch, R. (1974). *Change: principles of problem formation and problem resolution*. New York, London: W.W. Norton.

Wilson, J. (2007). *The performance of practice: enhancing the repertoire of therapy with children and families*. London: Carnac books.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR). Uradni list RS 69/2004.

Žerovnik, B. (2011). *Primerjava med vedenjskimi in čustvenimi problemi otrok razvezanih in nerazvezanih staršev*. Ljubljana: Teološka fakulteta (magistrska naloga).

5.1 Spletni viri

Eurostat (2015). *Partnersko življenje v Sloveniji: poroke, ločitve, otroci*. Pridobljeno 4. 2. 2018 s

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriages_and_births_in_Slovenia/sl

Keber, Š. (2009). *Otrok mora obdržati starša*. Pridobljeno 6. 3. 2018 s <https://familylab.si/otrok-mora-obdrzati-starsa/>

O'Connell Corcoran K. (1997). *Psychological and emotional aspects of divorce*. Pridobljeno 6. 3. 2018 s <http://www.mediate.com/articles/psych.cfm>

6 PRILOGE

6.1 ZGODBE

ZGODBA A

Najprej smo živeli skupaj mama, ata, sestra in atova starša. Mi družina smo se dobro razumeli kolikor se pač lahko spomnim. Z atovo mamo pa so bili skoz problemi, je pač mama edinemu sinčku in zato moje mame in naju dveh sestro ni kaj prida marala. Nekoč je šlo tako daleč, da sta se ata in mama odločila, da se preselimo. Najprej je bilo odlično, hiša polna smeha (stara sem bila 7, sestra 9), ne spomnim se niti, da bi se kregala kadarkoli vsaj pred nama ne. Učila sta naju vrednot, ki so pomembne in ne materializma ter privzgjajala delovne navade.

Nato pa se je premaknilo vse, svet se nam je podrl. Ata je prišel pijan domov (prej se ne spomnim, da bi se kdaj tako obnašal). S sestro sva spali nasproti mamine in atove spalnice, ura 5 zjutraj. Čeprav sem bila le 7 si te travme zapomniš do malenkosti natančno.

Zbudilo me je kričanje; Sanja, Sanja, Sanja. Se zbudim in zbudim Sanjo -sestro in ji povem, da jo mama kliče. Obe vstanema in letiva v sobo tam nepozaben prizor ata na mami leži in jo tepe. V trenutku, ko pa je zagledal naju pa je samo sedel na mami, mislim da mama tist trenutek ni bila pri zavesti nato pa sma s sestro prosle ata da gre dol iz mame. Seveda je po nekaj trenutkih šel. Nama ni naredil nič. Z mamo sma odhitele poklicati dedana (maminega očeta), da je prišel po nas.

Deda je prišel, ko pa smo prispeli pa je tudi ata prišel tja in razgrajal. Naju so zaklenli v sobo naslednje kar pa se spomnem je pa policija, ki ga je odpeljala. Seveda je bil to razlog za ločitev. Ko se je streznil je prišel nazaj in se hotel pogovoriti, vendar pa sva se ga s sestro bali.

Nato pa ločitev. Dobivali smo se na CSD vsi so želeli da povema kaj se je zgodilo vendar naju je bilo strah. Tam smo se nekaj časa dobivale z atom. Ko se je končno vse malo pomirilo, naju je hodil iskat v šolo in naju peljal domov k mami, za vikende sva hodili k njemu, zdelo se je da se bo vse vrnilo na stare tire. Seveda sma bile s sestro takrat v središču pozornosti in so pozabili pozornost polagati še drugam.

Prišla je sobota obe s sestro veseli, da grema očetu ampak naju niso peljali. Spomnem se, da je mama cel dan jokala zvečer pa so naju poklicali v eno sobo kjer je sedela mama na mizi pa atijeva slika, 2 svečki in šopek rož.

Nato pa besede.: Saša, Sanja atija ne bo več. Naredil je samomor, pozneje sma izvedeli, da je zapadel v hudo depresijo. Se pa še vedno ni uredilo z njegovo mamo, ki ji na žalost nikoli nebom mogla reči babica ker je daleč od tega.

Delala je probleme, nebom pozabla njenih besed na pogrebu ti, mama in tvoja sestra ste kurbe (sori izrazu), ve ste krive da je umrl.

Čez nekaj časa se je vse ustalilo. Naredile smo si novo življenje ampak zmeraj bo ati v naših srcih. Je naredil kar je in nič ne moremo, noben ni kriv sam se je tako odločil.

Seveda pa je na nas pustilo posledice, ki so prišle na plano sploh v puberteti. Sedaj pa sva s sestro obe odrasli, jaz 26, ona 28 se ga spomnima in najina največja vrednota je družina., nikoli se nisva pomilovali ampak sma kljub vsemu srečni in močni osebnosti, čeprav bi nama moški nasvet in vloga očeta v življenju veliko pomenila. Tudi svojim otrokom bom govorila o njem, prav tako o njem svojim otrokom govori svoja sestra (samo lepo).

Strokovne pomoči nisem potrebovala, edini razlog zato pa je moja najboljša prijateljica (že od rojstva) moji in njeni so bili najboljši prijatelji in zato je situacijo dobro poznala. Tudi njen ata, ki si je še dolgo očital atovo smrt zato je še toliko bolj pazil na mene in mi veliko svetoval. Takrat sma se sicer z mamo in sestro malo oddaljile, doma sem bila zelo zaprta najlažje sem se pac izpovedala kolegici. Drugače sem pa takrat zapadla v rahlo depresijo, posledično zbolevala za hudimi migrenami, tudi spat nisem mogla ker so se mi skos odvijali filmi tiste noči ko je ata pretepu mamo, takrat so me tudi poslali v MB v UKC MB, tam pa mi je zdravnica napisala antidepresive. Ampak ko sem videla kaj se dogaja da mi celo dajejo antidepresive, sem se spravla sebi sicer z res veliko podpore prijateljice. Tablet niti iskat nisem sla. Sm pa malo odplavala v šoli, ker sem zaradi depresije bila brez volje do učenja oz.na sploh šole. Skos sem iskala fanta-ne zato ker bi bila zaljubljena ampak ker sem iskala tisto moško zavetje. Seveda sem potem spoznala starejšega (bivšega) 7let in tudi bila v zvezi z njim od 16-22leta. Pustila sem se usmerjati se podrejala ker sem pac v njem iskala neko vlogi očeta. Zdaj ni več tako sem odrasla in dozorela tudi v tej smeri. Mogoč se mi še zdaj pozna malenkost na psihi, tudi zdaj ko se mi zgodi grozna stvar (nazadnje spontani splav) me vse zelo napsihira in postanem depresivna.

ZGODBA B

Odraščala sem z mamo, očetom, mlajšim bratom in očetovo mamo (mojo omo). Živelimo v omini hiši, kmalu po mojem rojstvu je umrl dedi. Njega se ne spominjam. Oče je takoj po končani šoli za policista pričel delati na policijski postaji, mama je delala kot trgovka v svoji trgovini, doma pa smo imeli še ogromno kurjo farmo in farmo nojev. Oče je bil priden, delal kot policist in tudi doma. Mama je vedno bolj zanemarjala svoje delo, zato se je oče odločil, da bo zaprl trgovino. Mama kasneje ni imela nobene redne službe, vsako službo je ali pustila sama, ali pa je podjetje šlo v stečaj. Na naši kmetiji je večkrat prespal dedi, mamin oče, ki je pomagal opravljati vsa kmečka opravila. Oče je na Hrvaškem ob mojem rojstvu kupil parcelo blizu morja, kjer jo je skupaj z mojim dedijem in prijatelji pripravil za bivanje. Tja smo skupaj z mamo, očetom in bratom hodili na počitnice. Kolikor se spomnim, je bila naša družina dolgo časa kot vse ostale družine, skupaj smo hodili na počitnice, na obiske, na izlete... Pod družino v tistih časih poleg staršev, brata, štejem tudi omo. Z njo sva še zdaj izjemno povezani, saj me je veliko naučila.

No, moja starša nikoli nista bila poročena, kljub temu, da se oba tudi sedaj pišeta enako, saj je mama le prevzela očetov priimek. Kolikor se spomnim, so bili odnosi v redu. Oče je delal, mama je pomagala razvažati jajce, veliko popoldnevov pa je preživela z mano in bratom v Velenju, pri svojih starših, kadar je bil moj oče v službi. Sama sem se razumela s staršema, saj sem bila takrat še mlada, sem hodila v vrtec in malo šolo. Starša sta se prepirala le tik pred ločitvijo. Njunega odnosa se sama le bežno spomnim, saj sem bila še premala, da bi karkoli si zapomnila. Kolikor sem zvedela o njunem odnosu je bilo le s strani svoje ome.

Sama sem se normalno razumela s staršema. Hodila sem v vrtec, dva do trikrat na teden, v Vitanju smo rekli "potujoči vrtec". Moja starša sta bila mlada, ko sta se spoznala. Oba sta isti letnik, mama me je rodila tik pred 22.letom, oče je takrat že dopolnil 22.let. Sama se ne spomnim, kakšen odnos točno sta imela, vendar po pripovedovanju ome, sta pred ločitvijo bila popolni par. Zgleden par, ki je imel dva otroke. Sama se spomnim le odsekov, ko je med njima tik pred ločitvijo prihajalo do nesporazumov. Spomnim se preprirov.

Kako sem izvedela, se ne spomnim točno. Mislim, da niti nista konkretno omenila, da se ločujeta. Spomnim se, da je mama že nekaj časa vozila v Velenje naše stvari, nekega dne, pa je rekla, da zdaj pa res moramo iti. Vzela je še zadnje stvari, naju dala v avto in smo se odpeljali. V živo se spomnim, da smo imeli rdeč avto, ki je bil popolnoma poln paketov oblačil in podobno. Še zdaj se spomnim, da je oče ostal v hiši, oma pa je mahala z balkona in se jokala. Kadar se spomnim na ta prizor se začnem vedno jokati.

Na sredini prvega razreda, stara sem bila nekje 7 let. Ker sem bila ravno prvi razred sem si leta še bolj zapomnila. No, pri sedmih letih smo se odselili, kdaj se je proces začel ne vem, ni pa trajal dolgo, ker se starša prej nista prepirala. Kot sem že rekla, za ločitev konkretno nista povedala, vsaj jaz se ne spomnim. Spomnim se samo, da smo spakirali stvari in se odpeljali. Kolikor se spomnim, mi noben ni ravno direktno povedal. Mama je samo rekla, da se bomo preselili k njenim staršem v Velenje, k mojemu dediju in stari mami. Brat se ničesar ne spomne, saj je bil takrat star 5 let. Za tisti čas se ne spomnim kako je bilo, kako sem soočala z njo. Vem pa, da sem izredno pogrešala tako očeta kot tudi njegovo mamo, mojo omo.

Kot sem že rekla, da ločitev oziroma razhod med staršema ni potekal dolgo, težko ocenim koliko časa, saj se niti prepirala nista veliko prej. Ni bilo nobenega posebnega postopka, saj poročena nista bila, sama pa sta se dogovorila pri komu bodo otroci in višino preživnine, saj se je dalo takrat to urediti brez sodišča, za razliko od danes.

Pri maminih starih starših, kamor smo se preselili, je živel še bratranec in moja botra, tako da sva z bratom imela družbo. Spomnim pa se, da sem strašno rada vsak dan govorila po telefonu z očetom in čez vikende hodila k njemu.

Pred kratkim sem se odselila od mame k fantu, kjer sva si uredila stanovanje. Z mamo se že od nekdaj sicer razumeva, vendar sva tako različna karakterja, da dolgo ne zmoreva, da se ne bi prepirali. Moje mnenje je, da se moja mama ne zna svojim letom primerno obnašati, kar me zelo moti, še posebej, če sva kje v javnosti. Večkrat se skregava tudi zaradi tega, ker nikjer ne dela, sama pa dela že od svojega 15.leta in si služim svoj denar za oblačila, hrano, stroške. Mama me ne financira že od 15.leta. Moram priznati, da imava z mamo dober odnos, vendar, ko vidim, da je med nama prišlo do napetosti, se zdaj raje umaknem, ali pa ji rečem, naj odide, da se ne skregava. No, moram pa povedati, da je mama vedno skrbela za nas, tri otroke, vedno nam je oprala oblačila, skuhalo kosilo, vedno je izredno lepo skrbela za nas, kljub vsemu.

Z očetom se zadnja leta odlično razumem. Pride kdaj kakšen dan, ko sem utrujena in preprosto ne zmorem več kaj narediti, pa se skregava. Redno hodim k njemu in njegovi mami, kjer mi skrbita za moja konja. Zelo rada grem k njima, pa ne samo zaradi konja. Se mi zdi, da skozi leta spoznaš karakter človeka, kljub temu, da je mogoče kdo v otroštvu govoril proti komu. Osebne stvari povem vedno prej očetu, mami kasneje, ali pa sploh ne. Ogromno pa zaupam tudi omi, za katero sem zelo vesela, da pri svojih 80.letih odlično izgleda.

Z bratom Borutom se zadnja leta odlično razumeva, kljub temu, da sva se v otroštvu, v puberteti, znala vredno skregati, tepsti. Skupaj gremo na morje, čez vikend se oglasi pri nama s fantom, gremo skupaj na zabave, se slišimo med tednom po telefonu. S polbratom se tudi razumeva, le da se ne slišiva toliko. On živi pri mami, star je 15.let.

Kot prva sprememba si bili novi sošolci, nova šola, novi učitelji, nov način učenja. Že kot prvošolec si zmeden, kaj šele, če samo dober mesec dni obiskuješ prvi razred, nato pa zamenjaš šolo. Dnevno sobo smo si delili skupaj s sestričem in njegovo mamo. No, kmalu, smo se preselili v svoje stanovanje v bloku, kar je zagotovo bila velika sprememba. No kmalu zatem, pa smo se spet preselili, saj je mama spoznala novega partnerja. Menjava okolja je bila za naju z bratom velik šok, saj smo se odselili v drug kraj, drugo narečje. Zopet menjava šole in s tem povezane stvari. Največja pozitivna sprememba pa je bila, ko se je rodil še eden bratec. Stara sem bila deset let, ko se je rodil brat, veliko sem ga pestovala, skrbela zanj, previjala, vozila na

sprehode, ga hranila. Včasih se moje tete pošalijo, da sem vse naredila namesto mame, tako da je ona ni imela pretirane skrbi zanj.

Reorganizacija je potekala tako, da si je mama našla novega partnerja, po dveh letih od ločitve od mojega očeta, smo se preselili k novemu partnerju v Mislinjo in tako sva z bratom dobila še polbrata. Sama polbratu vedno rečem brat, ker za mene je kot brat. S takratnim maminim novim partnerjem sem se odlično ujela, prav tako moj brat. Vzgajal naju je kot svoja otroka, nama pomagal pri učenju, kuhal, skrbel za naju, nikoli ni delal razlik med svojim pravim sinom in med nama. Je pa ta novi mamin partner že iz prejšnjega zakona imel eno hčerko. Tako nas je vedno bila polna hiša, kadar je bila njegova hčerka pri njemu čez vikend. Uživali smo skupaj, tudi na morje smo večkrat odšli skupaj. Meni je veliko pomenil, saj me je naučil veliko stvari, prav tako je veliko pomenil mojemu bratu. No, kasneje pa je mama zopet prekinila zvezo s temu partnerju. Tako smo se mama, jaz in moja dva brata preselili v svoje stanovanje v bloku. Ker je prišlo do spletk med mamo, bivšim partnerjem, njegovo novo partnerico, je ta nas otroke čisto zanemaril. Mene, čeprav sva se vedno dobro razumela, ne pozdravi, niti mojega brata, niti svojega lastnega sina. Njegova nova partnerica je zelo vplivna na njega. No, dobro, to da mene in brata ne pozdravi, še razumem, oziroma prenesem, saj res ni najin pravi oče, da pa je svojega lastnega sina zanemaril, pa se mi zdi polomija. Brat se mi smili, saj sva z drugim bratom imela in še imava odlične, redne stike.

Sama z bratom sva s svojim očetom po ločitvi imela vedno stike. Vsak vikend je prišel po naju, da sva čez vikend bila pri njemu. Vsak dan naju je poklical na mamin telefon, da smo se kaj pogovorili. To je totalno nasprotje, ki ga trenutno doživlja moj najmlajši bratec, za katerega se oče ne zmeni že 5 let. Moj oče si ni ustvaril nove družine. Sam s svojo mamo živi v hiši. Moram pa reči, da imam veliko boljše odnose s svojim očetom kot s svojo mamo, saj se karakterno bolj ujameva, tudi moj brat ima z njemu boljše odnose. Se mi zdi, da kljub temu, kaj vse otroci preživijo skozi leta odraščanja, da na koncu spoznajo tiste prave stvari, prave ljudi, da lahko laži, ki so nama jih govorili, zdaj dejansko preverimo. Zato se mogoče zdaj boljše razumeva z očetom, čeprav so ga vsi zapostavljali.

Ločitev je zagotovo vplivala name. Mislim, da sem karakterno močna oseba ravno iz tega razloga. Vplivala je name tudi s strani učenja in pridobivanja novih izkušenj, saj me je oma že kot 7.letno deklico (takoj po ločitvi), zaradi očetove želje začela učiti kuhati. Pri 11. letih sem čisto samostojno pripravljala različne obroke. Za to, sem ji najbolj hvaležna, ampak res, iskreno vesela sem, ko vem, da me je naučila vsega in mi nikoli ni težko kuhati, saj če sedaj pogledam nekatere moje prijateljice, še pri 25.letih ne znajo kuhati. Seveda je to vplivalo tudi na moje sedanje življenje, saj sem samostojna že od 15.leta.

Kaj bi bilo drugače ne vem. Zagotovo ne bi spoznala toliko ljudi, ne bi spletla toliko poznanstev. Vprašanje tudi, če bi dobila še enega brata, čeprav kolikor vem, si je oče želel še vsaj enega otroka.

Ko gledam nazaj, se mi zdi pravilno, da sta našla vsak svojo pot, saj sta totalno različna karakterja. Glede njiju mi je prav, kakor sta se odločila. Sama zase ne bi naredila nič drugače, po mojem mnenju sta tudi starša pravilno ravnala pri vzgoji otrok, kar se mi zdi najbolj pomembno. Nikoli se nista med sabo prepirala glede tega, ne glede preživnine. Je pa res, da nisva z bratom nikoli imela problemov. Oče je vedno preživnino dajal v kuverto, katero sva midva z bratom izročila mami. Vsak vikend sva k mami prinesla tudi polne vrečke zelenjave, mesa in druge hrane. Oče je več kot odlično poskrbel za naju, čeprav mu ne bi bilo treba dajati toliko vsega, kar pa se mi zdi, da mama ravno ni spoštovala. Oče in mama nikoli nista med sabo kontaktirala od ločitve dalje. Oče ni dovolil, da bi se kje srečala. No, v tem primeru niti ni bilo potrebno in sem prav srečna, da se je vse izteklo kot se je.

Najboljša stran te izkušnje je, da sem dobila še enega bratca, tako smo trije. Če malo bolj razmislim, so zame tudi selitve dobra izkušnja, z vidika spoznavanja novih ljudi. Spoznala sem ogromno novih ljudi, se z njimi povezala, spletla prijateljstva.

Slaba lastnost te izkušnje je predvsem to, da sem se, iz meni neznanega razloga okoli mojega 18.leta izredno "sekirala" zaradi ločitve mojih staršev. Čudno je, da je to prišlo toliko let za mano. Sama sem se počutila krivo za to, da moja starša ne živita skupaj. Po dobrih dveh letih pa sem to sama pri sebi razčistila. Moj brat, se na primer obdobja ločitve sploh ne spominja, saj pravi, da je bil premali, da bi se spominjal. Takrat je bil star pet let. No, ko sem predelala to stvar, mi je bilo malo lažje. Je pa res, da v življenju vedno hitim iz enega konca na drug konec, še posebej sedaj, ko sem se preselila k fantu. Vsak teden želim vsaj enkrat obiskati očeta in mamu, poleg fakultete in službe pa je to zelo težko izvedljivo, ampak to svojo željo pridno uresničujem, čeprav sem včasih preveč utrujena.

ZGODBA C

Starša sta se ločila ko sem bila stara cca. 8 let, torej tam 2 razred osnovne šole. Ločila sta se ker je ata našel novo žensko. Pred ločitvijo smo bili družina (ati, mami, js in brat) štirih. Spomnim se da nikoli ni bilo nekih preprirov med atom in mami. Veliko smo se družili z drugimi družinami z majhnimi otroci. Skupi smo hodil na morje, smučanje... Na moje otroštvo se spominjam kot na zabavno otroštvo brez skrbi. Odnosi v družini so bili vedno normalni. Nikoli ni bilo kreganja. Starša sta se zastopla. Sama sem se super zastopla s starši. Kot otrok pač privezana na mamo na vsakem koraku in idealizirala ata.

Ata me je nekega dne, ko sem bila stara tam 7 let, peljal na razstavo mačk. Tam sva » naključno« srečala njegovo ljubico. Bila je mlada s temnimi dolgimi lasmi in mi je bila zanimiva. Po razstavi smo šli še v kino. Ker sem bila stara 7 let nisem vedla kdo je, kaj se dogaja. Naslednji teden pa sva šla k njej domov. Spomnem se da se nisem dobro počutila in sem ju skos opazovala. No tist večer sem mami povedala kje sva bila. Mami je za njo že dolgo vedla ampak je ata obljubo da bo prekinu z njo. No pa je namesto tega mene spoznal z njo. Tist večer je mami nagnala ata da spakira kovčke in se odseli. Takrat sem vedla da je vsega konec. Mami mi je naravnost povedala kaj se dogaja in da je konec, da bo ati živel drugje. S tem sem se težko sprijaznila ker sem iz ameriških filmov potegnila idejo o ločitvi. Mislala sem da se bo ati preselil na drugo stran države in ga bom le redko videvala, če sploh ga še bom... Ob novici sem se predvsem počutila izdano s strani ata in njegove ljubice. Sovražila sem jo in jo krivila za vse. V men je blo ful velik jeze in sovraštva. Zaupala sem se najbolj mami. Čez nekaj let sem nekajkrat obiskovala tudi psihologijo ampak mi ni bilo všeč ker je govorila samo aha, aha, aha. Od nje nisem imela nič. Ob koncu osnovne šole sem obiskovala Vir Celje, kjer sem se tudi v tem pogovarjala. Tam je pogovor med mano in socialno delavko tekel normalno in mi je blo všeč tam.

Starša sta se uradno ločila ko sem bila stara mislim da cca. 8 let. Ampak za naju z bratom je bila ločitev tist večer ko je ati spakiru kovčke in odšel. Po tistem večeru ko je ati spakiru in odšel se je preselil nazaj v naše staro stanovanje. Od takrat sem bila pri njem vsak vikend/ vsak drugi vikend. Par vikendov je brat še bil z mano pri njem ampak mu potem ni blo več za hodit tja... Kolko se spomnim sem imela uredno odnos z njim ampak včasih še kakšen živčni zlom: Kak si nam lahko to naredu? Kak si lahko celo družino zamenju z njo?

Brat se je nekako odmaknil od vsega skupi. Se pa ne spomnim kak odnos sta imela ati in mami takrat. Definitivno sem bila premlada da bi čist zastopla kaj se dogaja, zakaj se to dogaja, da se pač to zgodi. Takrat nisem poznala nobenega otroka z ločenimi starši zato mi je blo to čist nenavadno- neki kar se dogaja v filmih.

To atovo ljubico sem potem kr vzljubila, dokler se ni začela idiotsko obnašat do mene. Ko sem zvedla da je noseča z mojim polbratom sem bila celo zelo vesela. Potem se je pa začela res idiotsko obnašat. Nikoli naju z atom ni pustila sama, da bi preživela kvaliteten čas sama. Velikokrat mi ga ni hotela dat na telefon- da kao nima časa ker na vrtu dela. Razlagala mi je o seksu z njim. Kdaj prešimfala mojo mamo... Bla je premlada da bi mela kej v glavi, čeprav tut zdej njeno obnašanje ni neki pohvalno..

Z mami imama fajn odnos, sva precej navezani druga na drugo. Bi rekla da naju je ločitev definitivno zbližala. Z bratom sva si dokaj blizu. Skupaj delava in se zastopiva. Drživa skupaj. Z očetom imava bol tak odnos. Delam v njegovem podjetju in mi je nekako lažje če ga obravnavam kot šefa in ne kot očeta. Kot oče me stalno razočara. Najbolj mu zamerim to ker je vedno potegnil z novo družino. Dejansko razen s poslovnega smisla je naju z bratom zbrisal z njegovega življenja. No razen ko naju potrebuje za čuvanje psa ali podobno... S polbratom imava vrede odnos. Kolko ga pač lahko imaš če se vidiš 1x na dva mesca. Z atovo-sedaj ženo pa imava odnos: manj se vidma raj se mama, čeprav se nikoli ne marava.

Po ločitvi smo se mi preselili v stanovanje v mestu in ata se je s tanovo preselil nazaj v hišo. Z očetom sem se vedno manj videvala ker me je vedno prizadelo obnašanje njegove in pa to, da je vedno njo dal na prvo mesto.

Če sem čisto iskrena še vedno nisem odpustila zamere do njiju. Življenje po ločitvi je blo kar težko. Mami je padla v depresijo. Cene dneve, ko je prišla s službe je spala. Brat je začel aktivno kaditi travo. Sama sem se zapirala v sobo. Velik je bilo kreganja... Bolje je bilo s časom in spremembami ki jih je prineslo življenje. Ločitev je vplivala na mene da mam veliko jeze in zamir še iz preteklosti. Vsake tolko časa se mi zdi da sem se jih rešla ampak vedno pride nekaj kar ta čustva prinese nazaj. Ko pogledam nazaj ne bi ničesar nardila drugače. Ker se mi je to dogajalo kot otroku se mi zdi da so vsa moja dejanja in besede bile pristne. Slaba lastnost te izkušnje je bila da sem po eni strani zgubila očeta. Dobra pa je, da mi je »težil« vedno samo en starš. Si ne predstavljam da bi mi dva.

ZGODBA D

Moja starša se pred ločitvijo nista najbolje razumela, zato je bilo samo vprašanje časa in lahko rečem prave odločitve. Med njima tako ali tako nikoli ni bilo videti neke izkazane ljubezni, tudi jaz sem dobila takšno predstavo o zvezi. Mislim, da je mama že malo prej razmišljala o ločitvi, ko sta se začela bolj pogosto pripraviti, ampak tudi takrat tega ni bilo dosti, saj se je bilo lažje umakniti in ignorirati situacijo. Mislim, da je piko na i postavil dogodek, ko je moj oče pijan udaril mamo, ampak če bi se znala prej pogovoriti in raziti, do tega verjetno sploh ne bi prišlo. Za ločitev s sestro prej nisva vedeli, sama sem izvedela pri babici na kosilu, ko sem opazila modrico in mi je mama povedala, da od zdaj naprej živimo tam. Takrat sem morala veliko stvari sprocesirati v kratkem času, tako nasilje kot tudi nenadno selitev in dejansko končanje zveze med mojima staršema. Verjetno je bilo še težje za mojo sestro, ki je bila štiri leta mlajša. Sama sem bila stara 19 let, ampak me je vseeno zelo prizadelo. Čeprav sem vedela, da bo do tega slej ali prej prišlo. Vem, da me je takrat najbolj bolelo to povzročeno nasilje. Spomnim se, da se o ločitvi, razen o vzroku, nismo kaj dosti pogovarjali doma. Spomnim se, da sem se zaupala prijateljicam in to precej hitro, tega nisem skrivala, niti tega da mi ni vseeno, čeprav je bila to ena izmed boljših odločitev mojih staršev. Ne spomnim se, kako se je vse skupaj začelo, vem samo, da smo vedno manj časa preživljali skupaj, kot celotna družina nismo vedeli eden za drugega, nismo se brigali. Z vsem odmikanjem od problema in ignoriranjem, pa se je situacija seveda še poslabšala. Verjetno kot družina nismo funkcionirali, ker starša med sabo nista bila povezana, in se je zrušil celoten sistem. Niti nista bila usklajena kot starša, imeli smo pravila, ki pa so se razlikovala od enega do drugega, nihče ni konkretno rekel ali se sme ali ne, ampak sta me po navadi pošiljala od enega do drugega. In seveda tudi zaradi tega imela konflikte, ko mi je nazadnje nekdo kaj dovolil.

Ločevala sta se skoraj eno leto, oče ni prenesel misli, da ga lahko kdo zapusti, prav tako se je vlekla pravda za denar. V tem procesu se sama sploh nisem počutila pomembno, opaženo, važno je bilo le, da bo oče dobil čim več od skupnega premoženja. Že skozi sam proces na sodišču je bilo ogromno »zajebavanja« s strani očeta, vlekli so se postopki, da bi mama dobila čim manj denarja od hiše, da bi čim prej obupala. In tako vedenje enega od staršev se ti vtisne v spomin in zato se stvari spremenijo, odnosi se še bolj skrhajo. Sama z očetom že prej nisem imela dobrega odnosa, ne vem če bil sploh povprečen. Preselila sem se z mamo, ker mi je bila vedno bližje, tako ali tako pa sem študirala v Ljubljani, tako da sem bila doma zgolj za vikende. Očeta obiščem parkrat na leto. Gre pravzaprav bolj za to, da imam sama »čisto vest«, da se oglasim od časa do časa, čeprav mi je to bolj v breme, kot v veselje. Z njim se o tem seveda ne pogovarjam, ker zame ni smiselno. Zdi se mi, da je bilo na nek način samoumevno, zakaj se ločujeta, mogoče se zato o tej temi nikoli nismo posebej pogovarjali. Vem, da so s sestro imeli posvet na CSD, o stikih, o preživnini in teh zadevah, ampak sama sem bila takrat že polnoletna in je vso to dogovarjanje padlo na moja ramena. Preživnino sem dobivala kadar mi jo je oče dal, ni bila redna, znašala je 150 evrov za obe, medtem ko je bilo dogovorjeno, da bo plačeval 200 evrov samo za mojo sestro, zame pa okrog 100€. Ampak nikoli nisem želela prositi za denar, ki bi mi ga kot moj starš moral z veseljem dati, saj ni bilo tako, da ga ne bi imel. Bilo je veliko manipulacij, ščuvanja, ampak sem sama postavila mejo- ne bo me več k vam, če se bo to dogajalo pred mano. Predvsem je to počel oče in njegova družina, ki jih je večinsko skrbelo to, kaj bodo rekli sosedi. Sama sem se počutila slabo, saj sem imela občutek, da se moram postavljati na eno stran- ampak dejstvo je, da v takih primerih se postaviš, mogoče celo nevede, ampak vedno te nekdo bolj prizadene, nekdo je bolj kriv od drugega starša. Seveda sem se spopadala s konfliktom lojalnosti, ampak zdaj sem se naučila, da neprimerne komentarje in vprašanja enostavno preslišim, saj se mi zdi, da če bi razlagala svojo zgodbo, ali me nihče ne bi poslušal, ali pa bi se jim zdeli moji občutki smešni. Občutka krivde pa takrat nisem imela, da bi se mi zdelo, da sem kakorkoli jaz kriva za razhod. Svoj odnos z očetom sem tako potisnila na stran. Vem, da v tem primeru strokovna pomoč ne bi prišla v poštev, saj je on noče, poskušala sem tudi s pismom, da bi lahko razumel moje občutke in stisko, ampak spet ni bilo odziva. Seveda bi si želela boljšega odnosa z očetom, vendar se mi zdi, da to ni možno. On starševske funkcije, razen materialne preskrbljenosti ni nikol dobro opravljal, kar je mogoče grdo, ampak sama tako čutim. Vem da nikoli ne moreš prekiniti vezi s svojimi starši, ampak mi je iz leta v leto lažje, saj si nekako ustvarjam svoje življenje. On je družino povezoval predvsem s partnerskim odnosom in ko se je ta končal, je to, da sva šle z mamo doživljat verjetno kot izdajo in se je verjetno takrat tudi nehal truditi in zanimati za moje življenje. Ko je prišlo do ločitve bi predvsem potrebovala pogovor, iskren pogovor, ki bi mi razjasnil določene stvari, ki bi mi zagotovil, da se ne bo kaj spremenilo. Ampak seveda to ni bilo možno, ker se je spremenilo pravzaprav vse. Nekateri odnosi so se utrdili, nekateri so popustili, nekje sem se bila primorana umakniti, ker se mi je zdelo, da sem bila oseba na katero so zivali vse frustracije, vso jezo in manipulacije. Ker sem bila edina vez med očetom in mamo, poleg sestre. Oče in mama se odkar sta se ločila ne pogovarjata, med njima ni nobene komunikacije. Od selitve sta se srečevala še na sodišču, od takrat pa se nista srečala, niti bila v stiku. Svojih konfliktov iz preteklosti nista razčistila, pa imam občutek, da bi jih mogoče mogla, saj si nista vzela možnosti za pogovor ob razhodu.

Zdaj po šestih letih grem obiskat očeta zgolj parkrat na leto, čeprav živimo 10 kilometrov narazen. Menim, da nikoli nisva izboljšala odnosa, ker je to težko, sama se zavedam, da vlečem zamere iz preteklosti, ki pa se jih je težko otresti. Mislim, da sem dobila v vseh teh letih skupnega življenja neko predstavo o zvezah in partnerstvih, kakršne sama ne želim, saj ni bilo nikoli izkazovanja čustev, objema ali besed rad te imam. Ločitev je vplivala name tako, da zdaj vidim, da imaš v zakonu dve možnosti, ali se potrudiš za boljše nadaljevanje ali a enostavno končaš, ter da je izogibanje samo izmikanje temu kar enkrat pride, le dlje trpinčiš sebe in svoje otroke. Z mamo sem od takrat v veliko boljših odnosih, želela bi si, da si oba starša najdeta svoje nove partnerje in zaživita vsak zase, srečnejša, saj bi bilo verjetno potem lažje. Mislim, da sem se tudi sama veliko naučila iz situacije,

predvsem to kako biti starš. Sama bi si želela ustvariti družino, kjer bi se ljudje pogovarjali, kjer bi pokazali, da jim je mar, kjer bi se objemali in se odkrito imeli radi. Kjer ne bi bilo težav pri izkazovanju vseh čustev, kjer bi se moji otroci počutili varno. Zavedam se, da bo za to treba še delati na sebi, lahko je reči, da ne boš ponavljal napak svojih staršev, ampak je težko to dejansko storiti.

ZGODBA E

Bil je maj 1999 in starša sta nas posedla na našo sedežno garnituro, kjer smo pred tem vsi skupaj sedeli le redko. Jaz sem bila stara 11, brat 13, starejša sestra 15, najmlajša sestra pa šele 4. Takoj smo vedeli, da je zadeva resna in pomembna, ampak mislim, da takrat se nobenemu od nas 4 bratov in sestri ni sanjalo za kaj gre. Dejstvo o že odločeni ločitvi je povedala mami, pogovora se ne spomnim oziroma točnih besed, ne vem niti ali smo otroci začeli jokati ali ne? Kar se spomnim od tega dne je, da sva z bratom, ki je 2 leti starejši od mene, potegnila skupaj (kot po navadi, saj sva bila kot rit in srajca) in sicer sva brez razmisleka povedala, da bova živela pri očetu. Starejša sestra je rekla, da bo pri mami, najmlajša, pa je bila tako ali tako stara šele 4 in je mami določila, da bo pri njej. Kaj točno se je dogajalo potem se ne spomnim, spomnim se veselega obraza očija, ker sva se z bratom odločila, da bova ostala pri njemu. Temu pogovoru je sledilo mučno obdobje 5 mesecev, ko smo še živeli skupaj, šli skupaj na morje, kar se je zgodilo prvič da sem se tega zavedala, saj je drugače oče vsako poletje odšel v Ameriko od junija do avgusta. No tisto leto je poskušal rešiti zakon, kateri je bil mrtev že nekaj časa (ne da bi mi otroci to vedeli že prej, ampak to vemo sedaj). Teh 5 mesecev, je bilo obdobje preprirov, dretja, molitev za mami vsak večer (to smo delali po navodilih očija), spanja na različnih koncih, grdih pogledov, veliko tišine in strahu za nas otroke. Pri skoraj vsakem preprirovu smo se skrivali pod mizami in poslušali kaj in zakaj se kregata.

v tem vmesnem čas si je moja mami kupila tudi prvi mobilni telefon (reglo), kjer sem enkrat v času njene odsotnosti, videla, da jo kliče nek "prijatelj" oz. shranjenega je imela kot "muc." Iskreno povem, da še zdaj mravljinca dobim, če slišim, da se kateri par kliče "muc in muca." no kakorkoli, spomnim, se da sem takrat mami vprašala, kdo je to, odgovora se žal ne spomnim (je pa to bil potem njen partner še naslednjih 15 let, dobivati sta se začela že leta 1998). Njega smo potem mnogokrat srečali sredi sprehodov, v restavraciji, na izletu, vendar takrat še nismo vedeli za koga gre. Se mi je pa zdelo zanimivo, da sta z mami imela enaki bundi.

Kakorkoli, v tem vmesnem času sem imela tudi pogovor s starejšo sestro, s katero sem si tudi delila sobo in sicer v zvezi s tem, če jaz ne mislim, da mami trpi pri vsem skupaj in zakaj si želim ostati pri očetu. No pogovor se je zaključil tako, da me je prepričala, da grem tudi jaz živeti z mami. In tako se je zgodilo. Vem, da sem očija takrat grozno prizadela.

Oktober 1999 smo se nato odselile iz stanovanja za Bežigradom in odšle za 7 mesecev živeti k babi v Murglje. Dan selitve se žal ne spomin, spomnim se le enega prizora, da je oči jokal, stal med vrati in ni dovolil, da bi odšli. Ostalih stvari se ne spomnim.

Potem se je začela 10letna vojna na sodišču za premoženje in skrbništvo nad otroki. Vpogleda v to dogajanje nismo imeli, razen, če nismo sami izbrskali kje pod kupom papirjev, kakšen dokument, kateri se je nanašal na ločitev. Takrat so nam socialne delavke tudi določile obiske; vsako sredo; vsak drugi vikend; prazniki in počitnice pa so šli na pol. Vsakič, ko smo odšli od mami je bilo težko, saj smo doma poslušali stvari o očetu za katere dvomim, da so bile vse resnične, vendar smo jih takrat sestre kar vsrkale vase. Verjamem, daje bil to ključni dejavnik, pri tem, da se z očetom skoraj 10 let nisem bila sposobna pogovarjati normalno, saj sva se vedno skregala, ko sva se videla/slišala po mobilni telefonu.

Enako pa je bilo tudi, ko smo bile pri očetu, tudi on ni ostal dolžen grdih besed o mami. Vendar smo za te besede bile manj dovzetne.

Obdobje ko smo hodile k očetu, pa je tudi trajalo bolj malo časa, saj sva s starejšo sestro kmalu začeli uveljavljati svojo voljo glede obiskovanja. Žal je zaradi tega najmlajša sestra ostala sama v tem ognju obiskovanja in boja zanj.

Po 7 mesecih smo se preselile v bližino prejšnjega stanovanja za Bežigradom, da smo bile čim bližje očetu (bojda, je s tem namenom mami kupila tam stanovanje). Vendar pa nam je mami pozabila povedati, da bo z nami živeli tudi njen partner (kateri je ravno takrat dobila službo 3 minute stran in je sam živel v Kranju in je bilo tako pač lažje). No jaz sem izvedela za njuno zvezo, ko sem videla njun odsev na steni, ko sta se poljubljala. On nam nikoli ni bil predstavljen kot partner, ampak je pa pač bil tam, nadaljnjih 15let. Odnos katerega smo punce razvile z njim, je bil vse prej kot normalen/družinski/prijateljski. Komunikacijo smo omejile na živjo in adijo, kaj drugega z njim nismo govorile, če je kaj vprašal smo odgovorile zelo kratko. V zadnjih 4 letih je mama poskušala, da bi med seboj zgladili nestrinjanja in da bi se začeli bolje razumeti. Vendar pa po 10 letih slabega odnosa, to pač (žal?) ni šlo skozi.

No pa če vrnem na odnos katerega sta nam ustvarila starša v času ločitve.

Jaz sem tip človeka, na katerega si v tistem času z lahkoto dalo vplivati in sem marsičemu verjela (na žalost). Do mame smo imele razvito straho-spoštovanje in le redko smo si upale ugovarjati. Čeprav se nam ni vedno zdelo vse prav in kot veleva krščanska morala, pa vendarle smo jo na koncu ubogale.

Oče nam je na želel na trenutke odpreti oči, vendar tudi sam ni znal najboljših z besedami in se je vedno vse končalo z blatenjem mame in našim jokom. Tudi pri njemu je zglela krščanska morala zatajila. Oba sta namreč globoka verna.

Kako sem se jaz v vsem tem času poteka ločitve in mojega odraščanja počutila, težko opišem z besedami. Mame sem se bala, jo spoštovala ampak jo tudi imela izredno rada. Očija se bala nisem, sem pa se bal pri njemu imeti fajn (ker kaj bo rekla mami?). Iz tega se je izvil to, da nisem vedela kako naj se pri njem obnašam in sem bila vedno slabe volje in razdražljiva. Ali kot me je oči rad pohecal (pa čeprav tega takrat nisem razumela kot šale), če sem Nevrozna ali samo malo Nevrozna? Seveda mi tudi za očija ni bilo vseeno, in sem ogromnokrat imela slabo vest in občutek krivde. Tega sem se znebila (pa ne še v celoti) šele 2 leti nazaj s pomočjo psihologa.

Kar me najbolj boli in kar še vedno zamerim svojim staršem je da svojih nesoglasij, nestrinjanj, konca ljubezni, zamer, prizadetosti in jeze nista znala rešiti med seboj, za zaprtimi vrati, ampak sta v to svojo vojno ali tekmo, vpletla še svoje 4 otroke. Do takrat smo bili namreč mi nerazdružljivi, potem pa so se stvari spremenile. Brat ni govoril z mano, kakšno leto, z mamo ni govoril 4 leta. Na stenah našega stanovanja, je mami napisala SMS sporočila, katere je prejela od brata in v katerih ji je očital določene stvari. In ona jih je napisala tja, da so jo opominjali - na ne vem točno kaj. Vendar žal, smo vsak dan, nekajkrat na dan, to brale tudi me sestre.

Hvaležna sem zdravemu razumu (če lahko tako rečem), da smo se bratje in sestre bili sposobni po nekaj letih uvesti za isto mizo, si povedati svoje zgodbe in občutja. Povezati določene stvari v celoto, da smo ugotovili, da ne mami, niti oči nista nedolžna in so vsi sorodniki zraven igrali to igro. Verjetno pa se od takrat (pa se ne spomnim leta, nekje 2006/2007?), da smo se brat in sestre ponovno povezale med seboj.

Odnos katerega imam sedaj s z mamo in očetom, pa je z obema enako dober/slab. Po obiskih psihologa, sem se z vsakim posebej "usedla dol" in povedala kar mi leži na duši in kako bo od sedaj naprej. In čeprav sta bila odziva daleč od tega kar sem pričakovala, mislim, da se vseeno razumem z obema dobro.

Kar bi sama spremenila za nazaj, je to da bi se bila sposobna postaviti sama zase in po robu staršem, ter iskreno povedati kar sem si takrat mislila. In srčno si želim, če bi se kdaj znašla v enaki situaciji, da bi bila sposobna situacijo prepoznati in se zavedati, da je na prvo mesto potrebno postaviti otrokovo otroštvo in njegov dobrobit. NE glede na to koliko je otrok star, se zaveda vsega kar se dogaja okoli njega in to spremeni njegovo osebnost, zamaje njegove temelje o družini, vrednotah in pomembnih stvareh v življenju. Najhuje pa se mi zdi, da če se sami ne zavedamo napak svojih staršev, o njih ne razmišljamo in jih poskušamo potlačiti, da se zgodba z lahkoto ponovi.

ZGODBA F

Od šestega, uradno sedmega leta starosti živim oz. sem živela z mamino in dvema bratoma. Brata sta oba starejša, eden pet let, drugi pa deset let (starejša od mene).

Obdobje ločitve staršev je v mojem spominu kar precej zamegljeno. Mogoče, ker kot otrok, veliko stvari ne razumeš ravno take kot so, mogoče pa tudi zato, saj je bilo kar precej čustveno utrujajoče obdobje, katerega sem nekam globoko potlačila. Ne znam povedati, kdaj sem točno izvedela za ločitev, vendar je bilo že nekaj časa zelo očitno, da pot vodi v to smer. Oče je prihajal vse redkeje domov, z izgovorom službenih potovanj. Ta izgovor je bil namenjen le nam otrokom, saj sedaj vem, da je mama že dolgo časa vedela, da jo oče vara. Sicer sem bila na očeta zelo navezana, njegova 'princeska', vendar sem v teh težkih časih močno stopila na mamino stran. Ko je ona jokala, sem jaz jokala, nikamor je nisem pustila same, postala sem zaščitniška in najverjetneje v njenih očeh kar precej naporna. Prepričana sem, da je to podzavesten vzgib, s katerim sem želela mamino zaščititi enostavno pred vsem. V borbi za ohranitev celotne družine, nisem mogla prispevati kaj dosti, saj mi tudi otroški razum ni dopuščal. Je pa res, da sta bila brata kar precej starejša, pa kljub temu, nista znala očetu 'povedat svoje'. Oba sta se povlekla nekam vase in nemočno čakala, kaj se bo zgodilo. Starejši brat je takrat imel okoli 17 let, kar pomeni, da je na situacijo lahko gledal najbolj racionalno. Namesto da bi mamino razbremenil s svojimi problemi, je ravno nasprotno morala reševati še njegove težave s šolo. Ni bil toliko problematičen, enostavno len je bil za stvari, katere ga niso zanimale.

Danes, ko se pogovarjam z mamino, ugotavljam, da je njuna zakonska nit popuščala kar nekaj časa (cca. 2 leti). Ko pa sama pomislim za nazaj, se je odvijalo vse tako hitro. Spomnim se, da sem na polici našla kuverto s pozivom od sodišča. Ravno sem se naučila za prav brati in beseda 'sodišče' takrat ni sodila v boje besedišče, pa kljub temu, sem vedela za kaj gre. Kasneje mi je tudi brat potrdil. Mama se je kar hitro odločila za ločitev. Hitro, bolj po mnenju drugih, kateri pravijo, da bi se lahko bolj trudila za ohranitev svojega zakona. Ampak mislim, da je naredila prav. Ne zato, ker ne bi želela, da smo družina, ampak bolj zato, da se ni še dodatno poniževala.

Pred tem smo bili popolnoma normalna družina z družinskim in ljubečim odnosom. Nakar je prišlo do ločitve in po pravici povedano, se večine otroštva spomnim brez očeta. Obdobje osnovne šole, odraščanja in dojemanja sveta okoli sebe je z menoj preživela mama. Pri vzgoji ni niti malo popustila. Trudila se je s tremi otroci po svojih najboljših močeh. Poleg ostalega, je bila ločitev tudi finančni šok za mamino s tremi šolarji.

Sem pa veliko časa v obdobju ločitve preživela z babico in dedkom (starša od mame). Za mene sta bila ona dva v tistem obdobju angela varuha. Tudi, če nisem natančno vedela kaj se dogaja v moji družini, je bilo veliko posledic drugače vidnih. Hotela sem prej iz vrta domov, hitro sem vzkipela, povečala se je histerija v mojem obnašanju. Eno obdobje sem hodila na stranišče (lulat) vsake pol ure. Ko sem imela težave z vodo, so me poslali na preiskave v Ljubljano, kjer niso našli zdravstvenega razloga. Na koncu so vsi, vključno z zdravnikom, pogosto uriniranje pripisali psihičnim težavam.

Ločitev je sigurna težka, vendar počasi se navadiš na novo življenje, katero čez čas postane samoumevno. Z očetom smo ohranili dobre odnose. Kljub temu, da nas je zapustil, se je še naprej trudil z nami. Vsaj enkrat tedensko je bil cel dan z nami. Z novo partnerko živi blizu, 15 km stran. Na začetku ni nihče želel slišati niti besede o očetovi novi 'punci'. V obdobju adolescence sem velikokrat pisala pesmi, v katerih sem ji najbolj od vsega želela smrt, da bi se oče vrnil nazaj k nam in da bi spet bili srečna družina. Vendar ni bilo tako. Pri mojih enajstih letih, sem dobila polbrata Roka. Takrat je bil on še eno živo bitje več, katerega sem sovražila, vendar to sovrašтво ni trajalo dolgo. Z leti se nekako sprijazniš s situacijo v kateri si, pa tudi zavedala sem se, da otrok ni ničesar kriv.

Če sem v začetku osnovne šole prikrivala ločitev staršev, sem kasneje ugotovila, da je veliko takšnih otrok iz eno-starševskih družin. Nisem se več počutila drugačno od ostalih otrok, pa tudi opažala sem, da nisem dosti tega prikrajšana.

S časom sem tudi sprejela očetovo partnerko in polbrata. Očetu in njegovi partnerki nisem v resnici nikoli zares oprostila. Globoko v meni je še zmeraj rana. Bolj mu zamerim to, da je prizadel mamino, kot pa da je nas zapustil, čeprav danes tudi slednjega najbolj ne razumem. Moj najstarejši brat goji največ zamer do očeta. Kljub temu, se dobro razumeta in še danes ohranjata stike. Mislim, pa da je on najbolj celovito lahko razumel situacijo čez katero smo v času ločitve šli. Srednji brat se nekako najbolj razume z očetom, celo zgleduje se dosti po njemu. Mogoče je v resnici njemu oče najbolj manjkal v vsakdanjem življenju, saj je ob ločitvi bil star nekje 12 let. V teh letih fantje potrebujejo nek vzor s katerim se lahko poistovetijo. Glede na to, da smo bili kljub ločitvi kar dosti z očetom, je lahko v njem dobil vsaj del tega kar je potreboval.

Pozabila sem omeniti kako sem ponosna na mamino. Od prvega dneva, pa do danes, nas ni nikoli nagovarjala proti očetu. Celo nasprotno, z očetom je ohranila presenetljivo dober in prijateljski odnos. Po eni strani zaradi nas otrok, po drugi strani ker ga ima še danes rada. Sama si nikoli ni našla primerne partnerje, vendar verjamem, da se bo en dan tudi njej nasmehnila sreča. Mislim, da ima že toliko trdno kožo, da ne potrebuje nekoga samo da ga ima, ampak nekoga, ki jo bo spoštoval in imel rad- spet te zaščitniške besede.

Danes je vse nekako že normalno. Srednji brat in jaz greva tudi k očetu na obisk, kjer je njegova partnerka. Smo jo že tako rekoč normalno sprejeli. Ni napačna oseba, vendar nekje globoko v nas, deležna tistega grenkega priokusa. Najstarejši brat se ji še zmeraj izogiba. Z očetom sicer vzdržujeta 'normalen' odnos, s pol bratom tudi, kaj več pa ne.

Vsaka izkušnja v življenju pusti neke posledice. Takšna pa kar trajne. Mislim, da sem vrednoto družine toliko bolj utrdila. Sicer sem mogoče čustveno bolj labilna (močno znam nihati v razpoloženju), vendar drugače ni vidnih stigmatizacij na nobenemu od nas.

Hvaležna sem mamini, da je toliko trudi vložila v nas. Nenazadnje pa tudi očetu, saj se zavedam, da je veliko očetov po ločitvi dosti bolj odtujenih od svojih otrok.

ZGODBA G

Odkar pomnim sta se moja starša prerekala zato me njuna ločitev ni posebno prizadela. Včasih so bili prepiri tako hudi, da sva obe z sestro stopili pred starša ter ju prosili, da se razideta. Mislila sta, da je najbolje da sta skupaj, ter da funkcioniramo kot družina. Posledično zato nimam ne jaz lepih spominov na otroštvo niti moja sestra. Odločila sta se da ostaneta skupaj tako dolgo, dokler ne bova midve odrasli. Ljubezen jima očitno ni bila pomembna. Sedaj ne razumem neke predstave kako je lahko družina sploh srečna? Ko pomislim na otroštvo, je moja prva misel prepir, seveda so bili tudi lepi dnevi in trenutki vendar je bilo na žalost več negativnih stvari. Spomnim se dne, bil je 2.10.2011 ko mi je mama povedala, da se je oče odselil. Zanimivo je to, da o tem ni bilo prej kakšnega govora. Najbolj pa sem si zapomnila ta dan zato, ker sem se ravno tisti dan vselila v študentski dom, kar pomeni da sem bila odsotna ko se je odločil da bo odšel. Tisti trenutek me je zelo bolelo, bila sem zelo jezna, na mamo, očeta, cel svet,.. tudi nase. Prišla so obdobja ko sva se s sestro pogovarjali, če je vse skupaj mogoče najina krivda? Takšna vprašanja in še milijon drugih, samo da bi prišle do nekega odgovora. Ko je čas mineval ko sta bila narazen sem v bistvu opazila kako je vse boljše tako. Ni več prerekanja, mama je srečnejša, oče je srečnejši prav tako kot jaz in sestra. Oba starša sta si našla nove partnerje, ki sva ju z veseljem sprejeli brez kakršnihkoli problemov, saj sva stvari že toliko dorasli da na vse skupaj gledava drugače. Obe sva že bili zaljubljeni in v zvezi, ki ni delovala, tako da veva kakšni so občutki. Naredila sta dobro potezo, za vse je boljše tako.

Sedaj se mi v glavi porajata le dva vprašanja... ali je prav da sta ostala skupaj tako dolgo, ne glede na to da sta bila nesrečna? Ali bi bilo kaj drugače, če bi šla narazen že takrat ko sva bili majhni? Odgovora na ta vprašanja ne bom nikoli vedela, lahko samo napišem da verjamem v to da se vse zgodi z razlogom in očitno je moralo biti tako. A ker sem od majhnih nog opazovala to "zvezo" ali kako naj rečem... sem si vabila v svojo glavo da bo mene moj fant spoštoval, ljubezen mora biti prisotna obvezno in prav tako zaupanje, saj kaj takšnega si niti približno ne želim kot sta imela moja starša. Iz mojega vidika gledajo je bilo to mučenje, srečen ni bil nihče. Seveda pa sem se iz celotne situacije veliko naučila, prav tako moja sestra in verjamem da se tudi iz takih zadev da potegniti pozitivne stvari, vsaj jaz sem jih, upam da tudi ona.

ZGODBA H

Mislím da ločítev dandanes ni več nobena tabu tema. Včasih dobim občutek, da se vedno več parov ločuje, za kar pa ne poznam pravega vzroka. Morda so krivi sodobni časi, kjer lahko skoraj vsak počne kar ga je volja. Prav tako menim da ni več pravega spoštovanja med pari, če pogledamo naše dedke in babice so vsi skupaj že skoraj celo življenje in jim ločítev niti na misel ni padla. In med mnogimi razdrtimi zvezami sta tudi moja mati in oče. Seveda si kot otrok nikoli nisem predstavljala, da lahko to doleti ravno mojo družino, vendar jo je. Ko sem izvedela da se moja starša razhajata sem bila stara približno 18 let. Marsikdo bi rekel da sem že dovolj stara, da bom to obdobje zlahka dala skozi, vendar me je sam dogodek močno prizadel. Mislím da če bi se to zgodilo tudi 2 leti kasneje, se s težavami ne bi spoprijemala nič drugače. Naj še omenim, da starša nista bila poročena, tako da ni bilo postopka ločítve. Na srečo, ena skrb manj. Da naša družina ne bo za vedno združena, sem slutila že nekaj časa preden je do tega dejansko prišlo. Mati je meni in sestri povedala da si oče dopisuje z drugo žensko. Tega skoraj nisem hotela verjeti, bilo je kot bi se delček ki je bil združen 18 let razletel na koščke. Oče je bil celo življenje moj vzor, na tem mestu me je pa precej razočaral. Ne bom pozabila dne, ko naju je s sestro povabil na bazen. Obe sva bili navdušeni da bova dan preživeli z njim, on si je pa dopisoval z novo žensko v njegovem življenju. Minilo me je do druženja in želela sem samo domov. Že od začetka sem vedela, da je ne bom sprejela.

Čez nekaj tednov je napočil dan D, ko se je oče odselil od našega skupnega doma in zaživel z novo osebo. Ne glede na vse sem ga imela rada in nisem želela izgubiti stikov z njim, saj je od male skrbel zame bolj kot mati. Seveda se nisem mogla izogniti dnevu, ko se bom srečala z njegovo izbranko. Že prvi dan smo se skregali, to pa se je v prihodnjih mesecih dogajalo precej pogosto...Nisem prenesla da mi bo nekdo, ki ni moje krvi ukazoval ali povzdigoval glas nad menoj. V tem obdobju sem prejkala ogromno noči, jokala sem pa tudi podnevi, včasih celo v šoli. Na srečo sva s sestro imeli ena drugo, si stali ob strani, kar je bilo najpomembnejše.

Čez čas je tudi mati spoznala novega moškega. Po eni strani sem bila vesela za njo, po drugi so bile pa vse rane še vedno odprte in sem se težko sprijaznila z resnico. Iz dneva v dan so se stvari obračale na bolje, vedno bolj sem se privajala na novo družino. Tako kot pravijo, da čas zaceli rane, je v tem primeru bilo res.

Zdaj, ko sem postala zrejša, bolj razumem te stvari. Nekega dne mi je oče povedal, da je že od nekdaj vedel, da bo zapustil mojo mati, vendar tega ni storil zaradi naju, dokler nisva odrasli. Bilo ga je strah, da če bi to storil, ko sva bili majhni, naju morda ne bi mogel več videti, saj bi mu mati to prepovedala. Ponosna sem, da je naredil ta korak in vesela, da sta oba našla srečo drugje, kar mi pa ogromno pomeni, da ju vidim nasmejana.

Zdaj živim pri očetu. Z materjo sem sedaj v boljših odnosih, kot sem bila prej, ko smo živeli skupaj. Z očetom pa priznam, da se še vedno skregamo, predvsem zaradi nove partnerke. Vedno stopi na njeno stran, prav tako pa je enkrat dejal, da mu ona pomeni več kot midve s sestro. Ne glede na vse, menim da so otroci najpomembnejši in bi morali biti staršem na prvem mestu. To me je prizadelo bolj kot karkoli do zdaj, vendar se bom počasi sprijaznila tudi s tem. Tudi jaz bom kmalu začela živeti zase ter si nekoč ustvarila svojo družino. Vem, d se bom potrudila po najboljših močeh, da bom nekoč dala svojim otrokom trdno družino, kakršne jaz nisem imela. Zdaj sem zelo vesela, da me je to doletelo, saj sem postala močnejša zrejša ter se naučila postaviti zase, kar pa je konec koncev tudi velik dosežek.

Trenutno se lepo razumemo, nikoli si ne bi mislila, da se bo kdaj ugriznila v jezik ob ukazovanju novih partnerjev staršev. Mislím, da mi je ta izkušnja naredila veliko rano na srcu, hkrati pa me je veliko naučila. Hvaležna sem samo, da imam sestro brez katere ne vem, kako bi se lahko spoprijela z ločítvijo staršev.

ZGODBA I

Pred ločitvijo staršev sem odraščala v tričlanski družini. Živelimo v stanovanju v nadstropju nad maminimi starši. Mama je po poklicu učiteljica, oče pa je takrat delal kot policist. Nikoli se mi ni zdelo, da bi bilo kaj narobe, saj se starša pred mano nista nikoli prepirala. Ko sem hodila v prvi, mogoče drugi (ne vem natančno) razred, je oče dobil službo v Ljubljani. V Ljubljani je živel čez teden, ob vikendih pa se je vračal domov. Vzporedno s službo je študiral pravo, zato je bil tudi ob vikendih zaposlen.

Z obema staršema sem se dobro razumela, saj nisem bila problematičen otrok. Prav veliko drugih spominov o odnosih pred ločitvijo nimam, saj je od tega že kar nekaj let. Ko sta se starša ločila sem bila stara 9 let – hodila sem v 3. razred.

Da se starša ločujeta sem izvedela isti dan, ko je oče povedal mami, da se dokončno seli stran. Oče je prišel v mojo sobo ter mi rekel, da do mame ne čuti več tega kar je čutil nekoč in da je zato bolje da odide. Ironično je to povedal ravno 14. februarja, na valentinovo. Spomnim se, da sem tisti dan zaspala v solzah. Naslednji dan sem novico zaupala svoji takratni učiteljici. Po tem se ne spomnim, da bi mi zaradi ločitve še kdaj bilo hudo. Hitro sem sprejela, da sta se starša razšla, verjetno zaradi tega, ker zame ni bilo preveč drugače, saj sem se z očetom videvala ob vikendih, kot pred tem, ko je že živel v Ljubljani. Starša nista bila poročena, zato pravnega postopka ni bilo. Sporazumno sta se dogovorila o preživnini ter obiskovanju.

Ko sem odraščala sem imela do očeta nekoliko odklonilen odnos, čeprav ne vem ali je bila to posledica dejanske ločitve, ali pa le tega, da sva živela tako narazen ter se videvala bolj poredko, saj se je kaj kmalu po ločitvi na novo poročil, preselil v Makedonijo in dobil drugega otroka. Z očetovo ženo se že od prvega dne zelo dobro razumem, pravim, da mi je kot mama. Imam mlajšega polbrata Filipa s katerim se prav tako zelo dobro razumem. Mama trenutno nima partnerja, a nisem niti imela težav s sprejemanjem novih ljudi v njenem življenju.

Danes imam z obema staršema dober odnos, kot da bi imela dve ločeni, različni družini. Zdi se mi, da sem se tekom ločitve naučila, da ni nujno, da so ljudje 100% časa ob tebi, da bi te imeli radi. Prav tako sem spoznala, da stvari niso večne ter da ljubezen ni nujno samoumevna ter neminljiva. Mogoče bi se morala zaradi tega v razmerju počutiti prestrašeno, a se ne, saj ob pogledu na svoja starša vidim, da sta kljub ločitvi oba ponovno zaživela.

V resnici si nikoli nisem želela, bi starša ponovno prišla skupaj, saj se mi zdi, da je bila to izkušnja, ki je vsakemu veliko prinesla, npr. nove pomembne ljudi ter osebnostno rast. Slabih izkušenj o ločitvi nimam, oz. nanje ne gledam tako, saj je vsaka mogoče takrat slaba izkušnja pomembno prispevala k mojemu oblikovanju osebnosti.

ZGODBA J

Odraščala sem v 4-članski družini in moje otroštvo je bilo brezskrbno. Živelimo v svoji hiši, bili smo srečni in nikoli nam ni ničesar manjkalo.

Sestro sva imele dober odnos, ampak tako kot pri vseh otrocih je tudi pri nama večkrat prišlo do sporov in otroških pretepev, pri katerih so včasih morali posredovati tudi starši, predvsem oče, in ker sem bila mlajša je vsa krivda vedno padla na sestro, zato je bil njen odnos z očetom nekoliko slabši kot moj odnos z njim. Kot otroku mi je seveda bilo všeč, da sem se večkrat izmuznila kazni, nisem pa pomislila kako se ob tem počuti sestra, za kar mi je še zdaj večkrat hudo, ko kdaj pogovor nanese na to temo. S starši pa sem se na splošno dobro razumela, seveda pa je kdaj pa kdaj prišlo tudi do sporov, predvsem zaradi moje trme in kasneje pubertete, ampak se je vsa jeza hitro ohladila. Kot otrok sem bila zelo navezana na mamo, čeprav sem se tudi z očetom zelo dobro razumela, predvsem zaradi skupnih interesov.

Za odnos med starši pred ločitvijo ne morem reči da ni bil dober, čeprav bi lahko bilo v njenem zakonu več pogovora in medsebojne pozornosti, ampak navsezadnje sta se kar razumela, čeprav je tako kot v vsakem zakonu tudi pri njiju prišlo do konfliktov. Mislim pa, da če bi oba več vložila v svoj zakon in ne bi vsega jemala kot samoumevno, bi se stvari lahko razvijale drugače.

Za ločitev mi je povedala mama, čeprav to niti ni bilo potrebno, saj je bilo več kot očitno, da bo do tega prišlo, bilo je le vprašanje časa kdaj. Odnos med očetom in mamo se je počasi začel krhati, vedno več je bilo preprirov in bili so tudi vedno hujši. Počitnice in družinska kosila so bila le še spomin ali pa so le ta potekala z veliko napetosti in skoraj da pod prisilo.

Samo ločitev sem po eni strani čutila kot nekakšno olajšanje, saj je bilo življenje v hiši zelo napeto in neprijetno zaradi vseh preprirov, seveda pa me je vsa zadeva tudi prizadela, saj je ločitev potekala zelo dolgo in lahko rečem kar grdo s strani očeta in njegove družine.

Mama se je za selitev odločila že eno leto pred uradno ločitvijo, ampak smo se po enem tednu vrnile domov. Kasneje se je mama odločila da počaka do konca šolskega leta, saj sem zaključevala osnovno šolo in se kasneje vpisala v srednjo šolo v Maribor, sestra pa je šla študirat v Ljubljano, zato bi bila vsa selitev lažja in manj stresna, čeprav me je to od začetka še bolj zmedlo, saj nisem vedela ali se naj za vikend vrnem k očetu ali k mami.

Prvo leto po ločitvi je bilo zame zelo naporno, saj svojih občutkov nisem mogla oz. nisem želela deliti z nikomer, težko se mi je bilo odločati kje naj preživim več časa, saj sem kljub vsemu imela rada očeta in mamo in se nisem želela komu zameriti. Sprva sem več časa preživela pri očetu, saj sem imela tam vse prijatelje in nisem hotela pustiti očeta samega v hiši, poleg tega pa sem se tudi sama pri njemu počutila bolj domače, saj sem bila navajena bivanja tam. S časoma pa sem pri očetu preživljala vedno manj časa, saj je med nama prihajalo velikokrat do konfliktov, ker je vso svojo jezo zaradi ločitve stresal nad mano, jaz pa sem zaradi svojega občutljivega karakterja to vzela zelo osebno in dolgo kuhala zamere.

Mislim da me je sama ločitev malo spremenila in seveda je spremenila tudi naše odnose. Prva leta po ločitvi sem bolj malo časa preživela z družino, saj sem se šolala izven domačega kraja, zato so bili odnosi med nami, posebej z mamo zelo dobri, saj sva se videle le čez vikende in počitnice, zato sva morali ta čas dobro izkoristiti za druženje. Na začetku sva bile skoraj ne ločljive, kasneje pa sva se malo oddaljile, posebej zaradi njenega novega partnerja, s katerim se ne razumem najbolje in zaradi katerega se je malo spremenila in posledično tudi najin odnos, ampak lahko rečem da se še vedno odlično razumeva in vem da se lahko na njo zanesem kljub občasnim manjšim sporom.

Čeprav je minilo od ločitve že več kot 6 let, mislim da oče tega še vedno ni prebolel in to svojo prizadetost kaže tako, da me pogosto zbada zaradi mame in vsega kar je povezanega z njo in njeno družino. Z leti pa sem se naučila da vsega ne jemljem tako resno, ampak raje preslišim, in se trudim da bi bil najin odnos kljub vsemu dober. Čeprav me njegove besede večkrat prizadenejo, ga po drugi strani na nek način razumem, da pač je to njegov način spopadanja s to situacijo.

Odnos s sestro se skozi vsa leta ni nič spremenil. Imava obdobja ko se odlično razumeva, že naslednji dan, pa lahko zaradi malenkosti pride do najhujših preprirov. Za to sta kriva najina različna karakterja, ampak tudi ti, na pogled zelo hudi prepri, se kar kmalu ohladijo in spet je vse tako kot mora biti. Kljub vsem tem preprirom in razlikam med nama, pa vem da se lahko vedno zanesem na njo in tudi ona name.

Po tej izkušnji na ločitev ne gledam več tako negativno, kajti kljub vsemu mislim da je to dobra odločitev dveh, ki jima skupno življenje ne odgovarja. Mnogi se za ločitev ne odločijo zaradi otrok in zaradi njih vztrajajo v zvezi, ampak mislim da je to slabše kot ločitev, saj otrok čuti to napetost in se v družini ne počuti dobro. Seveda ločitev ni lahka zadeva, ampak čez čas se vse umiri in se navadiš na novi način življenja. Samo ločitev se mi zdi da sem kar dobro sprejela in na meni ni pustila negativnih posledic.

Zavedam pa se tega, da če bi se starši, ne samo moji, zavedali tega, da otrok ni kriv za ločitev in da se ga ne sme vpletati v njune preprire in zamere, bi bila za otroke ločitev veliko lažji proces.

ZGODBA K

Moj odnos z mamo je odličen. Nisva le mati in hči ampak sva tudi prijateljici. Mami lahko povem vse. Medtem ko je moj odnos z očetom čisto nasprotje. Ne razumeva se najbolje, pa ne v smislu da se prepirava ampak nimava odnosa kot oče in hči, je bolj kot nek prisiljen odnos. Ne zaupam mu vsega kaj se mi dogaja in tudi on me ne sprašuje takšne stvari. Z bratom pa imam tako kot z mamo dober odnos. Zadnje čase še boljši kot pa v preteklosti.

Mami si je našla novega partnerja nekaj let po ločitvi in je sta še sedaj skupaj, oče pa je imel nekaj ne resnih punc med tem časom, sedaj pa ima punco in z njo tudi otroka.

Z maminim parterjem se odlično razumem, bolje kot z lastnim očetom. On je zame oče, ki sem ga potrebovala. Tudi on mene vidi kot hči in se tudi tako obnaša do mene. Lahko mu zaupam vse, ga prosim za kakšen nasvet ali pomoč, vedno mi bo pomagal in stal ob strani.

Kar pa se tiče očetove spremljevalke pa je najin odnos posledice tega, da se z očetom ne vidim pogosto z njo pa še manj, zato tudi najin odnos ni tak kot bi bilo pričakovati. Se razumeva, ko se vidiva se normalno pogovarjava, vendar nimam neke nuje iskanja stikov z njo.

Ja ločitev je vplivala name kot na osebo. Ker me mami ni nikoli preveč razvajala sem postala zelo samostojna oseba. Že ko sem bila stara 5 let me je mami poslala v kolonijo, sicer skupaj z bratom, ampak sem že takrat začela učiti kako biti čimbolj samostojen in ne odvisen od vseh ostalih. Če se starša ne bi ločila, ne bi bila tako samostojna, kajti živeli bi v isti hiši kot stara starša in bi najverjetneje bila razvajena in vprašanje kako zelo samostojna.

Ko sedaj gledam nazaj razumem mamo, da se je odločila za ločitev in ji dam čisto prav. Ko sem bila še mlajša nisem povsem razumela maminega razloga za ločitev, vendar ji nisem očitala ali kar koli zamerila. Sedaj ko pa sem starejša in razumem več stvari in ko sem spoznala kakšen je moj oče kot oče in kot oseba, mamo povsem razumem in ji dam prav da se je odločila za ločitev. Kajti ne predstavljam si skupnega družinskega življenja z mojim očetom.

Dobra lastnost je zagotovo ta, da nisem tako odvisno od ostalih ljudi. Dobro je tudi to, da bom pri iskanju partnerja mogoče prej vedela, če bo to pravi moški za očeta mojih otrok in življenjskega partnerja. Slaba lastnost bi lahko edino bila to, da nisem imela očeta ko sem odraščala, kar potrebuje vsak kdo, vendar je očim poskrbel, da se mi to ni zgodilo. Tako, da jaz vidim ločitev mojih staršev kot dobro stvar.